

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

Бібліотека Українознавства

НЕСТОР КОРОЛЬ

**УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО
— РОДОНАЧАЛЬНИК КІННОГО
ВІЙСЬКА МОСКОВІЇ-РОСІЇ**

Накладом

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

в Нью Йорку, Н. Й., ЗДА.

1963

З М І С Т

	Стор.
Від Видавництва Наукового Товариства ім. Т. Шевченка	5
Передмова	6
Вступ	9
I. А. Полки Слобідсько - Українського козацького походження	23
II. Б. Полки походження з Гетьманщини	38
III. В. Полки з Лицарсько-Християнського Ордена Запорізь- кого Козацького Війська	59
IV. Г. Полки походження з Українського Козацького Війська 1612 року	85
Примітки й Пояснення	95
Додаток	97
Фотографії	98

НЕСТОР КОРОЛЬ

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО
— РОДОНАЧАЛЬНИК
КІННОГО ВІЙСЬКА
МОСКОВІЇ - РОСІЇ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА

Бібліотека Українознавства

НЕСТОР КОРОЛЬ

**УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО
— РОДОНАЧАЛЬНИК КІННОГО
ВІЙСЬКА МОСКОВІЇ-РОСІЇ**

Правопис, термінологія і географічні назви вжито в цій книжці згідно з бажанням Автора. Книжка видана коштом приятелів Автора.

Др Г. Лукицький
Редактор Бібліотеки
Українознавства

diasporiana.org.ua

Накладом
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА
в Нью Йорку, Н. Й., ЗДА.

1963

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIETE SCIENTIFIQUE CHEVTSCHENKO
SCHEVTSCHENKO - GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN
UKRAINIAN STUDIES
BIBLIOTHEQUE D'ETUDES UKRAINIENNES
BIBLIOTHEK DER UKRAINEKUNDE

THE UKRAINIAN KOZAKS THE PROGENITOR OF THE CAVALRY IN MUSCOVY-RUSSIA

BY

NESTOR KOROL

Правильне, термінологія і географічні назви вжито в цій книжці згідно з бажанням Автора. Книжка вийшла за коштом приятелів Автора.

Д.р. Г. Лужницький
Редактор Бібліотеки
Українознавства

Published by Shevchenko Scientific Society, Inc.
New York, N. Y., USA.

ВІД ВИДАВНИЦТВА
ЦЬОГО ТОВАРИСТВА ім. Т. ШЕВЧЕНКА

„Українське Козацтво — родоначальник кінного війська Московій - Росії” Професора Доктора Нестора Короля, бувшого старшини-кіннотзика Російської царської армії і армії Української Народньої Республіки, є поширеною доповіддю виголошеною автором на науковім засіданні Історично-Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка 18-го листопада 1961 року.

Здається, що вона є не єдиною працею в ділянці висвітлення ролі Українців у творенні війська Московитсько-Російської імперії — Тюрми Народів і в першу чергу Українського ж народу.

Науковій інституції народів, що мають свої держави, звичайно тримаються осторонь історичного висвітлення розвитку збройних сил своїх держав та їх опису. Можливо, щоб уникнути закидів у мілітаризмі, агресивності та імперіялізмі, що, розуміється, не лигить науковій установі. Військовим справам вони приділяють увагу, і то мимоходом, тільки під час описів воєнних ударів своєї країни з іншою, чи то у випадку переможного, чи нещасливого кінця війни для своєї країни. Вони дозволяють собі це тому, що за них постійно працюють рідноманітні інституції та установи, які і засновані державою спеціально для цієї мети.

Хоч ми таких державних інституцій і установ не маємо, однаже, дотримуючись ретельно загальної прийнятої засади, старанно оминаємо все те, що має будь-яке відношення до військових справ, не зважаючи на те, що якраз це і є надзвичайно важливою частиною нашої історії.

Треба сподіватись, що ця праця Проф. Д-ра Н. Короля стане позатком висвітлення ролі Українців в зужих, і в першу чергу в Російських, збройних силах, народу в минулому воєнничого, що так спритно використовувався Російськими агресивно-імперіялістичними колами в своїх завойовницьких інтересах. Але з гордістю мусимо тут підкреслити, не для поліційних цілей внутрі імперії — для цього вживались козацькі війська не-Української національності.

П Е Р Е Д М О В А

На день зречення Миколаєм II престолом збройні сили Російської імперії мали в своїм складі 66 регулярних кавалерійських полків (крім полків різних козацьких військ, які також були кінними регулярними, хоч у цю кількість і не входили): із них 56 полків склали армійську кінноту, а 10 кінноту лейб-гвардії.

Із 56-ти полків армійської кінноти 31 — 9 драгунських, 10 уланських і 12 гусарських — мали територіальні Українські назви, які походили переважно ще з козацьких часів, про що говориться в їхніх хроніках. Крім того Українського козацького походження були ще 6 полків армійської кінноти, яким в різні часи „по височайшому велінню” надавано чужі, не Українські, назви.

Із 10-ти полків гвардійської кінноти 3 полки також були Українського походження ще з козацьких часів. Між ними лейб-гвардії КІННИЙ полк, в якому відбували військову службу майже всі наслідники престолом і шефами якого були до своєї смерті всі царі. Другим таким полком був л.-гв. КІННО-ГРЕНАДЕРСЬКИЙ полк, а третім л.-гв. ГУСАРСЬКИЙ „його імператорської величності” полк.

Не зайвим буде тут підкреслити, що ні в армії, ні в гвардії Російської імперії не існувало ні одного полка — кінного чи пішого — що був би ровесником, не те вже щоб був старшим, полком Слобідсько-Українського козацького походження, полком походження з Гетьманщини від компанійських і козацьких полків, себто зформованих в 1651 та в 1668 роках.

На протязі довгого періоду „європеїзації” Московії-Росії, коли командирами всіх полків, судячи по їх призвищам, були представники найрізноманітніших національностей і найменше Москалів при майже повній відсутності Українців, полки армійської кінноти Українського походження безперервно переіменувались на: легко-кінні, гусарські, фельд-егерські, егерські, карабінерські, кирасірські, драгунські, уланські і знову козацькі, ніби-то бойові якості полків залежали від їх назв та форм умундування.

Досить було в якійсь війні європейських держав між собою перемогти гусарам чи драгунам або кирасірам — як кінні полки в Росії, крім іррегулярних козацьких, негайно діставали назву і форму умундування кінноти-переможниці в останній війні. Нарешті в 1882 році прийшли до остаточного переконання, що кіннота Російської імперії стане пострахом для чужих армій якщо її назвати драгунами, забуваючи, що пострахом для чужих військ завше були Українські козаки. І всі кінні полки в Росії було названо драгунськими. Однак, вже в 1907 році всі кінні полки знову було поділено на драгунські, уланські і гусарські. Дальнішим переіменуванням перешкодила вже революція, що остаточно знищила всю стару армію в тім числі і кінні полки Українського козацького походження.

В нашу задачу не входить ні подати повністю хроніки окремих кінних полків Українського походження, ні хоч би скорочено усіх полків цього походження. Подаються тут лише найяскравіші місця вибрані з цих хронік, що стосуються державно-політичної окремішності України.

В С Т У П

Ще Анти — предки пізніших Українських племен Уличів і Тиверців, найдальших на півдні і південнім сході — успішно відбивали напади на свої селища сусідніх кочовиків, що завше нападали кінно. Успішні відсічі мешканців Словянських селищ були можливі тому, що вони самі були дуже вправними верхівцями, не поступаючись у цім відношенні ні в чім кочовикам, про що згадується в стародавніх писемних джерелах. Слов'яни Анти були в однаковій мірі як рільничим народом, вирощуючи пшеницю та інше збіжжя, що його вигідно продавали Грекам Причорноморських колоній, так і скотарями, плекаючи коней, рогату худобу, овець і свиней. Плекання коней і рогатої худоби було навіть важливішим заняттям, ніж рільництво.

Хоч найостанніші знахідки Трипільської культури при розкопках по обох берегах середніх і нижніх течій рік Богу і Дністра, себто в місцевостях, замешкуваних Антами та їхніми нащадками Уличами і Тиверцями, показують що вже більше ніж за 500 років до Р. Х. тут був уживаний дерев'яний плуг-сабан з череслом і лемішем, окованими залізом по їх острих сторонах і на передку з колесами, якого тягнула пара волів, все ж таки ознакою заможности і багатства була кількість коней і рогатої худоби.

Відомо, що в Гунських ордах були і Словянські загони Антів, про що свідчать їх Словянські імена — князя Божа та інших проводирів в писаних згадках про Гунів, бо Гуни, як і всі тодішні Азійські завойовники, вимагали від усіх підбитих ними народів збройної участі в своїм війську.

В Київській Русі - Україні,* особливо з часів князя Свято-

* Ось витяг з документа з жовтня 1651-го року в якому згадується Україна: „Даю шерть (писемна присяга про признання себе підданцем „холопом”) великому володареві (государю), царю і великому князю Алексієві Михайловичу, всієї Русії самодержцеві і багатьох царств володареві і власникові: по своїй вірі, по Мусульманському закону: Я, і за всіх своїх братів, і за дітей, і за своїх небожів і небог, і за своїх унуків

слава, кінне військо уже повністю переважає над пішим. В Святославових походах на Хазарів, Камських Болгарів, Ясів і Касогів військо вже було переважно кінне. Київський Літописець характеризує князя Святослава такими словами: „... в походах він був легкий і бистрый як барс... спав підклавши сідло під голови, а покривався попоною, так само і його дружина (військо)”. Це зовсім не означає, що Київські князі не мали і пішого війська.

Сама природа Руси-України сприяла в однаковій мірі розвитку і рільництва і скотарства. Лісостеп та широкі розлогі степові простори як найліпше надаються до цього. Конярство в південних частинах Руси-України княжої доби Київської держави було досить розвинене і в конях недостачі не було. Само ж населення, хоч і осіле, було чудовими верхівцями.

Зовсім інша річ НЕ-Русь, себто НЕ-Україна, а її колонії, „Руськія землі” (в Літопису РУСЬ кожний раз дуже різко і чітко протиставляється „Руським землям”), себто пізніша Московія, яка без жодних на те підстав трохи згодом присвоїла собі цю чужу НЕ НАЛЕЖНУ їй назву Русь, з її НЕ-Слов'янським населенням.

— Стародавня РУСЬ в найтіснішій розумінні цього слова була країна довкола Києва, земля Полян, границями Руси були: на півночі — водорозділ між ріками Прип'ятю і Німаном; на заході — водорозділ між Західним Бугом і Вислою; на півдні — зпочатку водорозділ між Прип'ятю та Дністром

і унук, і за всіх улусних (околицьких, Н. К.) людей в тім, що бути нам усім під великого володаря, царя і великого князя Алексія Михайловича, всієї Русії самодержця, під його високою рукою... в прямім холопстві до самої своєї смерті і йому володареві та його володаревим дітям, яких йому володареві в майбутнім Бог пішле, служити прямо і добре йому володареві та усім майбутнім володарям його наступникам і спадкоємцям та їхній землі... а з Турецьким султаном, з Кримським царем, з Кизилбашським шахом, з Вухарським царем, з Ташкеном, з Юргенчом, і з Казачою (Казаською) Ордою, з Шевканом, з Козиб'євим улусом, з Черкесами, з Азовом і зі всіма його володаревими, царевими і великого князя Алексія Михайловича, всієї Русії самодержця недругами і непослушниками не знатись, до них не приставати, і не ходити... а їхні грамоти і посланців відсилати до володаря, царя і великого князя Алексія Михайловича, всієї Русії самодержця, України...” (Полное Собрание Законов Российской империи, т. I, стр. 260-61, С. Петербург, 1830 г. — далі всюди буде вживатись для цього джерела скорочення: ПСЗ...). Вираз всієї Русії самодержець, УКРАЇНИ...” в цім документі повторюється шість разів. Такої „шерти” гетьман В. Хмельницький не давав.

і Південним Бугом, пізніше доплив Дніпра Русь, за якою вже в XI столітті помітні воснізовані оселі — зародок козацтва”.¹

... „в останніх спеціальних дослідженнях висловлюється гадка, що вона (назва Русь) означала назву одного з Слов'янських племен, яке мешкало в околицях Києва” (це давно вже доведено М. Грушевським, НК).²

... „Київ не втратив свого переднішого значення (після розгрому його Андрієм Боголюбським), благословенний край якого і надалі тримав за собою стару назву Русь”.³

... „князь Андрій (Боголюбський) мав повне право сказати: „Аджеж це ми з батьком змайстрували (видумали) Суздальську Русь” (зародок Московії, НК).⁴

... „з XIII до половини XV століття появляється нова назва: „Московська Русь”.⁵

— „В 11-12 століттях назва Русь відносилась виключно для означення тільки лише Київської Руси... Звідси назва „Русин” в Новгородських літописах, це мешканець півдня, Київської Руси і різко протиставляється „Словенинові” — мешканцеві Новгородської землі”.⁶

... „політична влада Київського великого князя над правителями окремих земель (Полоцької, Новгородської, Рязанської, Владимирської-Суздальської) помітно слабне” (в кінці XII століття)”.⁷

— „Ростов Великий від самого початку... був у найтісніших зв'язках з Новгородською землею. Новгородський князь однаково побирав данину як з Ростова (з населенням, яке складалось з тубільців Фінів і пересельців сюди Слов'ян), так і з Фінського племені Меря, що замешкувало цю область... З Ростовської землі приходили (в інші землі-колонії заселені Фінськими племенами, НК) поганські жерці, які дуже сильно підбурювали та хвилювали недавно навернені на християнство північні Фінські народи” (в кінці XIII століття, НК).⁸

¹ Соловьев С. В. — История России с Древнейших Времен, т. 1, стр. 70-71, Москва, 1959.

² Ключевский В. О. — Курс Русской Истории, т. 1, стр. 372, Москва, 1956.

³ там же, стр. 531.

⁴ там же, стр. 349.

⁵ там же, стр. 533.

⁶ Большая Советская Энциклопедия, изд. II, т. 49, стр. 907.

⁷ Соловьев... т. 1, стр. 755.

⁸ там же, стр. 72-73.

Багниста і лісиста місцевість цих „Руських земель”, пізнішої Московії, не сприяла розвитку конярства, як рівно ж і маршам більших з'єднань кінноти. А місцеве населення не посідає і не посідало якостей доброго верхівця. Цим і пояснюється відсутність в Московії довгий час кінноти.

... „з половини XV до другого десятиліття (яка точність! НК) XVII-го століття... витворюється окрема вітка Словянського, Великорусського, народу (як з не-Словян Фінів міг витворитись „Словянський народ” не пояснено, НК). Це Велика, Московська Русь”.⁹

— „Великорусське племя не є продовженням розвитку (якогось Словянського) племені, а витворилось по-за границями старої корінної (справжньої, НК) Русі, в краю, який в XII століті був тубільчим (інородчеським), а не Словянським краєм, із злиття цих тубільців з Словянськими пересельцями”.¹⁰

— „Тубільці, з якими тут змішувались Словянські пересельці, були Фінські племена. Фінські племена замешкували Московію ще тоді, коли тут зовсім не було помітно ніяких слідів присутності Словян... в IV століті в складі Готського королівства Германарика можна вчитати Естів, Вєсь, Мерю, Мордву, Черемисів. В басейнах рік Оки і Волги аж пониже Нижнього Новгорода в XI-XII століттях мешкали Муром, Меря, Вєсь, захоплюючи територію теперішніх губерній Калужської, Тульської, Орловської, Рязанської... тут Словянські пересельці змішувались з Фінськими тубільцями в самісеннім центрі Великоросії”.¹¹

... „у витворі Великорусського племені діяли сукупно два фактори: племінне змішування і природні умови”...¹²

... „тут ще до XII століття виникло кілька Словянських міст: Ростов, Суздаль, Ярославль, Муром та ін. В головніших з них іноді сиділи князі-намісники Київського великого князя... пересельці зустрілись тут з тубільними Фінськими племенами (отже населення цих міст не було чисто Словянське, НК)... міська верхівка Ростова і Суздаля належала до ранньої хвилі Словянських пересельців у цю землю”...¹³

.... „найголовніше в питанні про походження Великорус-

ського племені, це кількісна роль Фінського і Словянського елементів у його витворі... досить пригадати співвідношення Великоросів і Українців, щоб мати повну уяву про перевагу першого елемента... Основною причиною, Фінці всією своєю масою, зі всіма своїми віруваннями і звичками, зі всіма своїми антропологічними і етнографічними особливостями і відмінностями увійшли в склад Великорусського народу... в Русский народ проникло багато фізичних і духових якостей і особливостей успадчених від Фінів. Наше Великорусське обличчя не зовсім гармонізує з загально-Словянськими рисами. Інші Слов'яни помічають в ньому... чужу домішку: смуглявий колір шкіри, надто виперті з обличчя вилиці Великоросса... і особливо типовий Великорусський ніс, що сидить на широкій основі, мусять бути віднесені на рахунок Фінської спадщини”.¹⁴

Це було стільки про роль Фінських племен у витворі нового ніби-то „Словянського” племені — Москалів („Великоросів”, „Русских”, себто приналежних Русі, власність Русі, а не щось самостійне саме по собі).

А тепер де-що про роль у цім витворі „нового Словянського племені” іншого не-Словянського елемента — Тюркських народів. Правда це стосується тільки родовитих Москалів, бо родовитих книг на простий народ ніколи нігде ніхто не вів. Вєсь родовід у простого народу рідко коли сягає глибше діда і прадіда. Одначе, кількісна роль Тюрків у витворі Москалів дуже поважна і набагато перевищує Словянський елемент, судячи по прикладу аристократії і дворянства цього народу:

— „Єнікеєви — стародавній Русский рід. Веде свій початок від князя (хана, бо Тюркські народи не вживали і не вживають цього Словянського слова, НК) Єнікея Тенішевича Кугушева. Одна вітка Єнікеєвих в кінці XVII століття прийняла православ'є, а друга і до нині Магометанської віри”.

— „Єнгаличеви — стародавній Русский княжий рід. Походить від князя (хана) Мама, який прибув із Золотої Орди. Його унук Янглич (Єнгалич) Бєдишевич в 1580 р. був призначений на князя Кадомської Мордви. Нашадки його в кінці XVII століття перейшли на православ'є”.

— „Урусови — стародавній Русский княжий рід Татарського походження, що веде свій початок від відомого Єдигея Мангита улюбленого Тамерланового воєначальника. Його нащадок Урус-хан і уважається родоначальником князів Урусових. Князі Урусови вєсь час займали найвищі становища в Мо-

¹⁴ там же, стр. 297.

⁹ Ключевский... т. 1, стр. 33.

¹⁰ там же, стр. 293-4.

¹¹ Ключевский В. О. — Курс... т. 1, стр. 293-4.

¹² там же.

¹³ там же, стр. 327.

сковитській державі. При Алексії Михайловичі вони були поміж іншими 16-ма найвизначнішими родинами держави”.

— „Єгунови-Черкаськіє — стародавній Русский княжий рід. Предок їх князь (хан) Чугун Єгунович приїхав до Москви із Золотої Орди при Івані Лютім”.

— „Черкаськіє — стародавній Русский рід. Веде свій початок від Кабардинського хана”.

— „Уварови — стародавні Русські княжий і графський роди. Походять від мурзи Минчака Косаєвича, що приїхав із Золотої Орди до великого князя Василя Дмитровича”.

— „Анічкові (в старі часи писались Онічкові) — стародавні Русські княжий і графський роди. Царевич (ханів син, бо Тюркські народи Словянського слова „цар” не вживали і не вживають — в їх мовах навіть звука „Ц” зовсім нема, Н. К.) Берка чи Беркай виїхав із Великої Орди в 1301 р. до великого князя Івана І Дмитровича Калити. Охрестив царевича Берку митрополит Київський і всеї Руси св. Петро, що постійно мешкав у Москві. Хресною матір'ю царевича Берки була сама велика княгиня (жінка Івана Калити — дочка Нагайського хана — також охрещена Татарка, Н. К.). Царевич Берка був одружений з дочкою Викули Воронцова (рід якого також був дуже недавнього Татарського походження, Н. К.)”.

— „Апраксини (в старі часи писались Опраксини) — стародавній Русский графський рід, що походить від двох знаменитих братів — Салхомира чи Солохмира та Єдугана, які в 1371 р. переїхали із Золотої Орди до великого князя Рязанського Олега. При великім князі Московським Івані III переселились до Москви. Вивищення цього роду в Москві сильно піднялось після того як дочка стольника Матвія Васильовича Опраксина стала жінкою царя Федора Алексієвича”.

— „Бібікови — стародавній Русский дворянський рід. Веде свій початок від мурзи Жидомира (а в мовах Тюркських народів звука „Ж” зовсім не існує, Н. К.), родича хана Золотої Орди, що біля 1300 р. переїхав із Золотої Орди до Тверського великого князя”.

— „Наришкіни — походять від Кримського Татарина, що переселився з Криму до Москви в 1403 р. (матір Петра І була з роду Нарішкіних, Н. К.)”.

— „Тургенєви — стародавній Русский дворянський рід. Походить від мурзи Лева Тургеня, що переїхав із Золотої Орди до Москви до князя Василя Темного”.

— „Тімірязєви — стародавній Русский дворянський рід, що походить від Ординського мурзи Теміра Гази, який переїхав до Москви після 1400 р.”.

— „Леонтєєви — стародавній Русский дворянський рід. Веде свій початок від мурзи Ібрагіма (Батура), що переїхав із Великої Орди до Москви в 1409 р.”.

— „Державіни — стародавній Русский дворянський рід. Його родоначальник мурза Абрагім переїхав із Золотої Орди до Москви до великого князя Василя Темного”.

— „Слізарови — стародавній Русский дворянський рід, що походить від Татарського царевича (ханового сина) Єгула, який був на службі у Василя Темного (а сам Василь Темний був на службі у Казанського хана Улу-Мегмета, який був васалом хана Золотої Орди; Улу-Мегмет посадив Василя на Московський престол; отак виглядає історична правда у Москалів, НК)”.

— „Скімови — стародавній Русский дворянський рід. Його родоначальник Жидомир мурза переїхав до Тверського князя із Золотої Орди на початку XIV століття”.

— „Жданови — стародавній Русский дворянський рід. Родоначальник його мурза Аслан Челебі переїхав із Золотої Орди до Москви при князі Дмитрі Донським”.

— Щербачєви — старий Русский дворянський рід, що походить від мурзи Салти, який переїхав із Золотої Орди до Москви”.

— „Язикови — стародавній Русский дворянський рід. Родоначальник їх в особі мурзи Єнгулея Язика, який переїхав із Золотої Орди до Москви до князя Дмитра Івановича в 1360 р.”

— „Хітрово — стародавній Русский дворянський рід, що веде свій початок від Едди-хана, його називали „сильно хитрим”. Він переїхав із Золотої Орди до Рязанського великого князя на початку XIV століття. Одночасно з ним із Золотої Орди приїхав його брат Салахмир, родоначальник Апраксиних, Вердеревських, Крюкових, Князєвих, Ханикіних”.

— „Єрмолєви — старий Русский дворянський рід. Родоначальник його мурза Аслан Єрмол, переїхав із Золотої Орди до Москви в 1506 р.”.

— „Єлчіни — старий Русский дворянський рід, що походить від мурзи Єлчі післанця Золото-Ординського хана до Московського князя Івана III, який не захотів повертатись до Золотої Орди і залишився в Москві”.

— „Шеншини — стародавній Русський дворянський рід Татарського походження (з нього походить поет Фет-Шеншин, НК)”.¹⁵ *

А тепер ще трохи призвиць Тюркського походження вже у Москалів з простонародя: Аралов (арал — острів), Ахматов, Алтинов (алти — три), Баскаков (баскак — збірщик податків), Басманов (басма — хліб), Берсеньов, Біюков (біюк — великий), Калугін (калуга — багно), Кучуков (кучук — малий), Мазлумов, Пахтін (пахта — вата), Узунов (узун — довгий), Чогуров (чогур — копанка) і багато їм подібних.

Хрещені Татари і Угро-Фіни діставали імя Івана, Петра, Сидора тощо, а їхні сини були вже Іванов, Петров, Сидоров.

Перелік цей як для родовитих Москалів, так і для їх простонародя може бути продовжений безконечно і служить найліпшим свідоцтвом їх „Словянського походження”. Приділено тут стільки уваги Фінським племенам і Тюркським народам, з яких витворились „Русские люди” — Москалі, не для приниження їх чи тих народів, з яких вони витворились, а виключно з метою підкреслити зовсім непомітну роллю в їх ментальності Словянського елемента. Тому цілком безпідставним є шукання „загадковости Словянської душі” в не-Словянині Москалі. Всі

* Навіть при Петрі I і пізніше в 1730-1740 рр. в царювання Анни Івановни в самім центрі Московії, в околицях Романова, Ярославля, Углича, Нижнього Новгорода (Горького), Вороніжа тощо, населення складалось з Татар Магометанської віри, що видно з витягів тогочасних Московитських законів, що показують якими методами було примушувано Тюркські та Угро-Фінські племена ставати за висловом історика Ключевського, „новим Словянським, Великорусским, племенем”: „Травня 16, 1681 р. Про відберання у мурз і у Татар їхніх мастків і дідівщини (вотчин) і про ті вигоди, які їх чекають, якщо вони приймуть православну Християнську віру... у мурз і у Татар та у мурзинських і у Татарських жінок, у сиріт-недолітків, у вдовиць та у дівчат усі їхні мастки і дідівщини разом зі всім рухомим майном та з селянами-кріпаками цар відбирає на себе... якщо вони не приймуть православної Християнської віри Грецького закона...” (ПСЗ, т. II, стр. 313). „Травня 24, 1681 р. Про повернення тим Романівським і Ярославським мурзам і Татарам їхніх мастків і дідівщини, які прийняли православну Християнську віру... тим які охрестились в святу православну Християнську віру Грецького закона Романівським і Ярославським мурзам і Татарам по царському указу за те, що вони охрестились віддати не тільки всю маєність, що раніш їм належала, але також і всю тих мурз і Та-

Словянські народи жодної „загадковости Словянської душі” не мають, і нікому не приходить до голови її у них шукати.

В старій Московії кінноти довгий час, як війська, зовсім не існувало. Навіть пізніше, коли царі, зазримітими боївою переваги кінноти над пішим військом, почали заводити її і у себе, то для її комплектування наймали людей з південних місцевостей. Там же закуповували для її комплектування і копей. Кіннота в Московії-Росії весь час, аж до наших днів, більше ніж на три-чверти поповнялась Українцями.

— „З XVI-го століття в ряди Русских (Московитських, НК) військ починають увіходити козаки, що мешкали на окрайках держави: по ДНПРУ (?! — цей „окрайок” ніби-то „держави Москалів” до 1240 р. був центром держави Українського народу — Руси-України а Московія була її власною колонією; після розгрому Руси-України Монголами в 1240 р. — улусом Золотої Орди, нарівні з Московією, до 1369 р.; Московія залишилась цим улусом до 1480 р.; до 1569 цей „окрайок” входив

тар, які вперто тримаються своєї бусурманської віри і не хочуть приймати православної Християнської віри... якщо ж ті мурзи і Татари передумають і захотять охреститись... то охрестити, а відібрані у них мастки і дідівщини та всю маєність разом з селянами-кріпаками повернути їм назад для володіння по-старому.” (ПСЗ, т. II, стр. 315). „Листопада 3, 1713 р. Про примусове охрещення Магометан, ... де в мастках і дідівщинях є християни... бусурманам Магометанської віри на протязі півроку обовязково треба охреститись, бо інакше позбудуться своїх мастків і дідівщини і всієї маєности, ... якщо ж приймуть святе хрещення, то тими своїми мастками і дідівщинами зі всіма людьми-християнами і кріпаками будуть володіти по-старому. А якщо вони на протязі півроку не охрестяться, то ті їхні мастки і дідівщини з людьми-християнами і з нехристиянами у них відібрати на царя..., а скільки душ із тих бусурманів мурз і Татар приймуть хрещення і скільки не захотять охреститись, та що саме у них відібрано прислати докладний список всього Правлячому Сенату.” (ПСЗ, т. V, стр. 66). „Липня 12, 1715 р. Про відберання у поміщиків Магометанської віри мастків разом з селянами-кріпаками. ... відібрати у всіх поміщиків бусурманів Магометанської віри всі мастки разом з селянами-кріпаками...” (ПСЗ, т. V, стр. 133). „Лютото 26, 1719 р. Про звільнення від плати податків на копання каналів мурз і Татар Казанської, Нижегородської і Вороніжської губерній. ... Мурзи і Татари Вороніжської, Нижегородської (Горьковської) і Казанської губерній звільняються від податків на копання каналів...” (ПСЗ, т. V, стр. 669). Таких законів з переліком обширних просторів з Тюркським і Угро-Фінським населенням Магометанської віри в самім центрі Московії, та про примусове їх охрещення в православну віру, себто перетворення їх на „Русских людей”, дуже багато в цім Збірнику.

¹⁵ Энциклопедический Словарь, издан. Брокгауз и Ефрон; все что сосується „Русского дворянства” в томах на відповідні літери.

в склад великого князівства Литовського, як його складова частина; до 1648 р. був під зверхністю Польщі; до 1667 р. — незалежна держава Українського народу; до 1793 р. більшість території (за винятком теперішніх областей Чернігівської, Полтавської, Сумської та Харківської, що опинились в руках Московії) знову під зверхністю Польщі; і тільки лише після 1793 року — як провінція Російської імперії, НК), Дону і Яіку. Козаки були чудовими неперевершеними верхівцями, загартованими в боях війнами, досконало володіли зброєю. Зброєю їх була піка, шабля, мушкет і пістоль. Воювали верхи і пішо; найулюбленіший їх спосіб діяння — зненацький напад і засідки; в кіннім бою — лава; взагалі козаки були найліпшою кіннотою Московитської держави того часу”.¹⁶

— ... „козак на мові Тюркського народу Торків, що мешкали над Чорним морем означало лицар, а на мові Половців — охоронитель кордонів”.¹⁷

В розумінні Українського народу в слові „козак” ці обидва поняття завше нероздільно зливались в одно, утотожнюючись з поняттям як лицаря, так і охоронителя кордонів. Українське козацтво зародилось ще в незапам’ятні часи. Але як цілковито зорганізована військова сила, що мала ясно окреслену політичну ціль, воно почало фігурувати тільки з XIV-го століття.

... „більш енергійні з незадоволених державними порядками ... ішли далі за кордон держави і оселялись „в полі” — на території, що не належала державі ... Козаки по за границями держави, на території, що фактично ніякій державі не належала, в дійсності цілковито звільнялись від підлеглості державній владі. Так виникли Українське (в оригіналі „Малоросійське”; даліше уживатиметься в таких випадках слів „Українець”, „Український”, у тих випадках, де вжито цих слів в оригіналі — буде підкреслено, Н. К.) і Запоріжське козацтва. Лише пізніше спільноти Донських та інших козаків. В козацьких селищах панував найчистіший демократичний лад при цілковитій рівності усіх його членів. Між козацькими селищами існував найтісніший звязок (особливо в Українських козаків) ... Українське козацтво досягло повної політичної і внутрішньої незалежності”.¹⁸

¹⁶ Военная Энциклопедия, том 11, стр. 211, С.-Петербург, 1911.

¹⁷ там же, т. 11, стр. 273.

¹⁸ там же, т. 11, стр. 274.

Тут не зайвим буде заторопити так нелюбі Москалім слова „Україна” і „Український”. Слово „Україна” * для окреслення цілого простору заселеного Українським народом давнє. В писемних джерелах воно згадується в Лаврентівській Літопису і в 1187 році ось так: „І плакася по нем вся Русь і Україна”. Під Русю розумілась частина Київщини, Чернігівщина, Полтавщина і південно-західня частина Курщини. Під Україною — ширша територія, бо крім згаданого простору ще й південна частина Київщини, теперішня Харківщина, Степ, Поділя, Волинь, Галичина з Буковиною, як її частиною, тощо. Ця назва для означення простору, заселеного Українським народом, глибоко і вкорінилась в поняття Українців, незважаючи на всі історичні перепетії, пережиті ними, аж до сьогодні.

Коли в перших трьох десятиліттях XIX-го століття Москалі нарешті остаточно вже оформили і устійнили свою мову, то в ній появилось слово „окраина” в розумінні найдаліше від-

* Слова Україна, Український, Українська, Українське, Українські в розумінні що відносяться до території заселеної Українцями („Черкасами”, „Дніпровськими козаками”, Українськими козаками, Запорозжцями, „Малоросіянами”, „Малоросійцями”, Руснаками, Русинами тощо, бо кожний Москаль по своїй уподобі називав Українців як сам хозів, одначе, завше підкреслюючи цілковиту їх окремішність і відрубність, не утотожуючи з ними Москалів) від Дону на Вороніжчині до Волині та Галичини включно, повторюється дуже часто в Повнім Збірнику Законів Російської імперії, починаючи з 1651 року. Для прикладу ось акт між двома сусідніми державами зі словами Україна, Українська: „Січня 5, 1781 р. Акт про розграничення між Новоросійською губернією і Польською Україною (бо була ще і „Російська Україна”, що офіційно називалась загарбниками Слобідсько-Українською губернією, НК). ... а Його Величність Король і Республіка Польска зі своєї сторони призначили командуючого Українською і Подольською дивізіями Війська Коронного генерал-майора ... Артикул 1. ... між Новоросійською губернією і Польською Україною границя проходить по слідуочим рікам ...” (ПСЗ, т. XXI, стр. 1).

В повнім Збірнику цих Законів, одначе поруч зі словами „Український”, „Українські” тощо є і „Українний”, „Українні” в розумінні окрайків Московитської держави. Так, напр., „... а давати в тих „українних городех” Рильску, Путивлі, Севску, Трубчевску, Брянску, Рязані, Тулі, Лівнах, Слєці, Нижнім Ломові та інш. дворянам ...” (ПСЗ, т. II, стр. 345).

Якби Україна означала „україну”, себто окрайок якоїсь держави, а не цілком самостійне поняття, то були б Слобідсько-українні козацькі полки, були б гусарські українні (а не Українські) полки, було б українне козацьке військо, були б українні полки і українна армія, а в царських указах та маніфестах ясно і чітко всюди сказано, що вони Українські, а не українні.

даленого від центра держави окрайка. В їх шахрайським тлумаченні Україна і була ніби-то такою „окрайною”, тільки, мовляв, в старі часи це слово писалось інакше: „украйна” або „украина”. Уважаючи себе за якихось-то „Великороссів”, а свою батьківщину — Московію якоюсь „Великороссією”, центром Російської імперії, вони почали називати Україну „Малороссією” ніби-то частиною чогось цілого, а Українців „Малороссами”, як меншу частину чогось цілого, в якому є „Великоросси”. Замінювання цими словами нелюбих їм і почалось настирливо всюди, крім царських маніфестів та офіційних державних документів, що переходять в державних секретних архівах.

— „Малороссія — слово штучне, книжне, що і досі ще не проникло в народ”.¹⁹

— „В південно-західній Росії (?! в Україні, Н. К.) козаки згадуються в кінці XIV-го століття (себто до 1400 року, Н.К.).²⁰

— „В грамоті Литовського великого князя Александра з 1499 року говориться уже про Запорожців як про козацьке військо (підкреслення в оригіналі, Н. К.).²¹

— „Першим історичним державним документом, в котрім згадується про козаків, є грамота Литовського князя Александра з 1499 року, в котрій під козаками розумілись воїни... по Дніпру. Козаки успішно боролись з Татарською ордою... пізніше зіткнулись з більш серйозним ворогом в особі Польщі”.²²

— „Українські і Запорожські козаки вели цілий ряд війн проти Татар і Польщі на свій власний ризик, страх і відповідальність, своїми власними силами, засобами і коштами. Початок XVI-го століття в житті Українського козацтва ознаменувався виборами першого гетьмана Предслава Ланцкоронського. Його сподвижником був Кошовий Запорізького козацького війська Остап Дашкевич. Ланцкоронський виступив на Петроковським Сеймі в 1511 році з пропозицією створити на постійних шляхах Татарських наїздів заслону на їх переправах через Дніпро. Сейм пропозицію прийняв. В часи управління Україною гетьманів Косинського, Наливайка, Сагайдачного козаки кілька разів завдали жорстоких поразок Полякам... Сагайдачний

¹⁹ Енциклопедія Военных и Морских Наук, т. 5, стр. 40, С. Петербург, 1885 г.

²⁰ там же, т. 5, стр. 58.

²¹ там же.

²² Военная Энциклопедія, т. 15, стр. 140.

об'єднав Українських і Запорізьких козаків і починив великий напад на Крим та заполодів Кавказом”.²³

— „Українські, Запорізькі і Слобідські козаки (перші і другі в Московитських грамотах називаються Дніпровськими)... тоді уявляли собою особливий вид збройних сил переважно в прикордонних місцевостях. Гетьман Ружицький (біля 1520 р.) розділив їх на 10 полків і завів на них реєстр”.²⁴

— „З долею Українського козацтва нерозривно тісно пов'язана доля Запорізьких і Слобідських козаків. Українське козацтво не займало окремої території (подібно козацтву Велико-росському). Воно було розписане по полкам, що більше уявляли собою адміністративні одиниці ніж військові бойові частини. Козацьке населення було приписане до одноіменної військової бойової частини. На чолі війська стояв гетьман, який вибирався вільними голосами всіх козаків на „раді”. Гетьман управляв військом з „генеральною старшиною — з 2-х судів, писаря, обозного, бунчужного та 2-х осавулів”. Полки управлялись полковниками з полковою старшиною, а сотні, на які були поділені полки, сотниками з сотенною старшиною. Слобідські полки мали такий самий устрій як і Українські”.²⁵

За організацію кінного війська в Московії досить енергійно взявся нелюбий Москалями, але найздібніший з усіх Московських царів, Татарин Борис Годунов, який почав наймати у великій кількості на службу Московії Українських і Слобідсько-Українських козаків — „Черкасів”. А за царювання Єлизавети Петровни „на службі Російській справі було вже кілька Слобідських і Українських (з Гетьманщини) козацьких полків”.²⁶

Московія і пізніша Росія використовувала не тільки людей з України, як вояків, а навіть увесь час звідти ж одержувала для своєї кінноти і коней.*

* „Травня 8, 1736 р. Про закупівлю для 10-ти кирасірських полків бойових коней у „Російських” (бо були ще і „Польські”, НК) Черкасів...” (ПСЗ, т. IX, стр. 811). Не зайвим буде тут відмітити, що „Черкасам” за бойового коня платили по 8 рублів, а Німцям з Прибалтики за такого ж самого по 50 рублів.

²³ там же, т. 11, стр. 289.

²⁴ Энцикл. Воен. и Моск. Наук, т. 5, стр. 58.

²⁵ там же, т. 5, стр. 59-60.

²⁶ Воен. Энциклоп., т. 11, стр. 212.

— „Коней кіннота одержувала з України, Дону і Кавказу”.²⁷

Про бойові якості Українського та „Слобідського” (ніби-то Слобідське козацтво не Українське, а якесь інше, невідомої національності) козацтва військовики та військові історики дореволюційної Росії висловлюються з найбільшою похвалою і повним признанням:

— „Тільки козаки (Семилітня війна велась майже одними козаками, Н. К.) уміли розстроювати стройні ряди „володарки європейських полів битв” прославленої „непобідимої” Пруської кінноти Фридриха Великого в Семилітній війні, примушуючи її настрімголов тікати врозтіч”...²⁸

²⁷ там же.

²⁸ там же.

I.

A. ПОЛКИ СЛОБІДСЬКО - УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ :

— „1-й гусарський СУМСЬКИЙ полк переформовано в 1765 р. з Сумського Слобідсько-Українського козацького полка з назвою Сумський гусарський полк. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. В збройних силах Росії веде свій початок з 27-го червня 1651 р. (коли то Сумський Слобідсько-Український козацький полк разом з іншими чотирма полками цього козацтва — Охтирським, Харківським, Ізюмським та Острогозьким ніби-то розпочали „свою службу Російській справі”, НК). Полк брав участь по боці Росії у війнах: з Польщею в 1654-55 рр.; з Швецією в 1656 р.; з Швецією в 1709 р. під Полтавою; у війні з Польськими конфедератами і з Туречиною в 1769-74 рр.; в другій з Туречиною, що закінчилась в 1791 р.; в руйнуванні Запорізької Січи в 1775 р.; в Семилітній війні з Прусією; в розділах Польщі; у війні з Наполеоном та у взяті Парижа в 1814 р.; в придушенні революції в Мадярщині в 1849 р.; в придушенні Польських повстань; в Кримській війні; у війні з Персією в 1828 р. та у всіх війнах з Туречиною в пізніші часи і в інших війнах та походах. Штандарт (так називається полкова хоругов чи знамено в кінних полках, НК) георгієвський (найвища нагорода полку, НК) з написом під орлом „1651 - 1851”. На штандартовій скобі вензель царя Алексія Михайловича і напис „1651 г. СУМСЬКИЙ КАЗАЧІЙ ПОЛК”. Старшинство полка з 27-го червня 1651 р.”

— „11-й гусарський ІЗЮМСЬКИЙ полк зформовано (уважалось ніби-то „на службі Московії”, як і попередній, бо зформований він був, як і всі решта Слобідські козацькі полки набагато раніш, про що буде докладніше далі, НК) як Слобідсько-Український козацький полк в 1651 р. В 1765 р. переформовано в Ізюмський гусарський. В 1864 році полк дістав теперішню свою назву. Брав участь у війнах нарівні з попереднім Сумським гусарським полком. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1651 - 1851”. На штандартовій скобі вензель

царя Алексія Михайловича і напис „1651 г. ИЗЮМСКИЙ КАЗАЧІЙ ПОЛК”. Старшинство полка з 27-го червня 1651 р.”

— „12-й гусарський ОХТИРСЬКИЙ полк зформовано (уважалося як і обидва попередні ніби-то „на службі Московії”, НК) в 1651 р. Українсько-Слобідськими козаками з назвою „Охтирський Слобідсько-Український козацький полк” (в місті Охтирка). В 1765 р. його було переформовано в Охтирський гусарський. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Брав участь у всіх війнах нарівні з обома попередніми полками Слобідсько-Українського козацького походження. Має георгієвський штандарт з написом під орлом „1651-1851”. На штандартовій скобі вензель царя Алексія Михайловича з написом „1651 г. АХТЫРСКИЙ КАЗАЧІЙ ПОЛК”. Старшинство полка з 27-го червня 1651 р.”

— „4-й уланський ХАРКІВСЬКИЙ полк переформовано в 1765 р. з Слобідсько-Українського козацького полка, що був зформований (уважався як і всі попередні полки цього козацтва ніби-то „на службі Московії”, НК) в 1651 р. При переформуванні в 1765 р. доповнено козаками з інших Слобідсько-Українських козацьких полків, щоб довести склад полка до нормальної 6-ти ескадронної чисельності (бо після того як 16-го грудня 1763 р. було відірвано від Слобідсько-Українських полків обширні території та включено у склад новоутворених Курської і Воронізької губернь Харківський Слобідсько-Український козацький полк втратив більшу частину своєї площі та населення, НК). В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Полк брав участь у всіх війнах, згаданих вище, нарівні з повище переіменованими полками. Особливо відзначився у Семилітній війні при взятті Берліна 28-го вересня 1760 р. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1651-1851”. На штандартовій скобі вензеля царя Алексія Михайловича та імператора Александра I і напис „1651 г. ХАРЬКОВСКИЙ КАЗАЧІЙ ПОЛК”. Має 17 срібних труб за війну з Наполеоном 1812-1814 рр. (труби не всі заслужені Харківським уланським полком і на них не всіх був напис „Харьковскому уланскому полку” — кілька труб заслужені були полками Українського Козацького Війська 1812 р. і назви полків були затерті, НК) з написом „Харківському уланському полку За Відзначення”. Старшинство полка з 27-го червня 1651 р.

— „11-й уланський ЧУГУЇВСЬКИЙ полк переформовано в 1749 р. з Чугуївського козацького, що мав назву „Чугуїв-

ський козацький кінний полк”. В 1808 р. його переформовано і названо Чугуївський уланський. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Брав участь у Семилітній війні. Штандарт георгієвський. На штандартовій скобі вензеля імператриць Єлизавети Петрівни і Катерини II”.

а. Полки Слобідсько-Українського козацького походження, що мали чужі, не Українські назви :

— „Лейб-гвардії КІННО-ГРЕНАДЕРСЬКИЙ полк зформовано з Сумського, Ізюмського, Охтирського і Маріупільського гусарських полків, які дали на його формування по 2 ескадрони. Оскільки більшість вояків при його формуванні були походженням з Слобідсько-Українських полків, то цьому полку було надано старшинство з 1651 р., себто з часу формування (уважалося „на службі Московії”, НК) Слобідсько-Українських козацьких полків”.

— „6-й гусарський КЛЯСТИЦЬКИЙ полк зформовано з вояків виділених Сумським, Охтирським, Ізюмським, Ольвіопольським і Александрійським полками 13-го червня 1806 р. і названо Гродненським гусарським полком; в 1834 р. переіменовано і названо КЛЯСТИЦЬКИМ гусарським в пам'ять битви з Наполеоном в 1812 р. при селі Клястиці (Білорусь). Оскільки при його формуванні більшість вояків були родом з Слобідсько-Українських козацьких полків, то йому і надано старшинство цих козацьких полків, себто з 27 червня 1651 р. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1651 - 1851” На штандартовій скобі вензеля царя Алексія Михайловича та імператора Александра I.”

Слобідсько-Українські полки (в розумінні адміністративно-територіальнім) займали територію теперішніх областей: східню половину Сумської, Харківську, південно-західню половину Курської і південну половину Білгородської та південну половину Воронізької областей (останні три області в складі РСФСР). Значна кількість Українських пересельців появилася тут зараз же в 1596 році після поразки Українських козаків у війні з Польщею під проводом гетьмана Северина Наливайка в 1596 р. Перейшовши східній кордон Польщі на Лівобережжя, козаки-пересельці оселились полками на схід від кордону між Польщею і Кримським ханством, на території, що належала Криму. В цім далекому закутку від Крима між Польщею на за-

хід, Московією на північ і землями Донських козаків на схід, Татари постійно не мешкали. Тільки в літню пору з'являлись вони сюди зі своїми отарами, чередями і табунами на пасовище. Козаки прийшли сюди з родинами, бо як, завше в ті часи бувало у війнах з Польщею, повстанці при відступах мусіли забирати з собою і свої родини, з огляду на те, що Поляки завше немилосердно жорстоко на них мстились. Українські козаки збройно відвоювали ці землі — Татарські пасовища — від Татар і міцно тримали їх в своїх руках, перетворивши їх на хліборобські лани, безнастанно день і ніч відбиваючи постійні наскоки Кримських хижаків.

Що територія, яку захопили і оселились на ній Українські козаки-пересельці, не належала Московії видно з наступного:

„... в 1516 році Кримські Татари рушили в Україну (так написано в оригіналі, Н. К.). Їм назустріч вирушив гетьман Рожинський. Бій стався біля Білгорода на ріці Донець” (отже, місто Білгород тоді належало Україні, а не Московії, Н. К.).²⁹

Навіть набагато пізніше цього часу, при царях Михаїлі Федоровичі та при його сині Алексїї Михайловичі аж до 27-го червня 1651 року кордон Московії проходив далеко на півночі від земель зайнятих Слобідсько-Українськими козацькими полками, що видно з подаваної тут мапи.*

* Навіть титул Алексія Михайловича після захоплення ним території Слобідсько-Українських козацьких полків зазнав змін і був відповідно пристосований до новопридбаних земель. Від самого вступу на престол в 1645 р. і до 1649 р. Алексій Михайлович був тільки „... великий Государ, цар і великий князь Московского Государства...”. Мабуть тільки лише щоб затерти сліди невідповідних і непідходящих надалі слів „Московского Государства”, Повний Збірник Законів Російської імперії починається чомусь всього тільки лише з 1649 р., хоч якраз в 1662 р. Москалі відсвятковували ніби-то аж „1100-ліття” своєї держави. Зимою 1648 р. в часі найбільших успіхів гетьмана В. Хмельницького у війні з Польщею, православний митрофорний протоєрей з Києва Мужилевський знову був у Москві і на аудієнції у царя підказав йому замінити в своїм титулі слова „Московского Государства” словами „всєя Руссії”. І зараз же з 1649 р. до кінця літа 1651 р. царів титул мав уже такий вигляд в інтересуючій нас частині: „... великий Государ, цар і великий князь Алексій Михайлович всєя Руссії...”. Але скоро після 27-го червня 1651 р., бо вже в кінці вересня — на початку жовтня 1651 р., титул був знову змінений. Змінений царів титул мав уже такий зміст у частині, що нас цікавить: „... ко великому Государю, царю і великому князю Алексєю Михайловичу ... всєя Руссії самодержцу, Укра-

²⁹ Воен. Энциклоп., т. 11, стр. 288.



Слобідсько-Українські козацькі полки
і Білгородська лінія укріплень.

Трудно припустити щоб лінія прикордонних укріплень будь-якою державою проводилась так далеко від державного кордону, залишаючи напризволяще грубі сотні тисяч своїх під-

ни...” (ПСЗ, т. I, стр. 260). Слово „України” відноситься до території Слобідсько-Українських козацьких полків (Слобідської України), а не до Гетьманщини. Це видно хоч би з того, що до кінця 1653 р., ба навіть 8-го січня 1654 року (день Переяславської угоди) титул Алексія Михайловича в інтересуючій нас частині був: „... великий Государ, цар і великий князь Алексій Михайлович всєя Руссії самодержец і многих Государств Государ і обладатель ...” (там же, т. I, стр. 315). Ця зміна в титулі і на державних печатках Алексія Михайловича після Переяславської угоди є пізнішою фальсифікацією. Вже 12-го березня 1654 р. (після Переяславської угоди з гетьманом В. Хмельниць-

данців і сотні тисяч квадратних кілометрів своєї території, тим більше що в той уже час, як будувалась ця лінія прикордонних укріплень, Донські козаки — сусіди Слобідсько-Українських козацьких полків — були вже „на службі Російській справі”. Буде більш імовірним припускати, що ці оборонні укріплення вздовж свого кордону Московія будувала як проти Кримських Татар, відділених від неї, до речі, землями Слобідсько-Українських козацьких полків, так і проти цих останніх, отих зненавиджених „Черкасів”.

Оселившись на захоплених землях, пересельці зразу ж розмістились організовано полками за старим Українським козацьким звичаєм, бо вже і були під час війни ще організовані у військові частини. Вся захоплена територія була ними поділена на п'ять полків: Сумський, Охтирський, Харківський, Ізюмський та Острогожський.

Друга значна хвиля Українців-козаків появилася тут після повстання проти Польщі під проводом гетьмана Павлюка в 1637 році. Переселялись сюди весь час і між цими двома дуже численними хвилями незадоволені пануванням Польщі на Україні. В наслідок цих переселень в часи Хмельниччини населення Слобідсько-Українських козацьких полків було вже досягло досить поважної кількості:

... „до 1651 р. кількість їх (Слобідсько-Українських козаків усіх п'яťох полків) досягла 100,000 осіб чоловічої статі”.³⁰

Татари часто нападали на непроханих ними на свої землі

ким) титул згідно з цєю фальсифікацією ніби-то мав бути, на цей раз кардинально, змінений. Змінений титул мав уже цілковито інший зміст, викривлено і фальшиво відображаючи відношення України до Московського царя (не до самої Московії!). В титулі можна було вбачати, що ніби-то Гетьманщина (Мала Руссія за висловом титула), на що в Гетьманщині і не реагували, (мовляв, „це ж про якусь малу Руссії, а не про нас, бо ми ж Гетьманщина”) була власністю царя в розумінні Москалів, бо вони інакше і не розуміли ніколи, аж до самої революції 1917 р., царя як приватного власника держави, нарівні з Московією (але не приватної власності самої Московії!). Пофальшований пізніше титул в інтересуючій нас частині мав такий вигляд: „...МИ, Государ, цар і великий князь Алексей Михайлович всея Великия і Малыя Руссії (не РОсії!) самодержець і обладатель...” (там же). В 1656 р. Московське військо тимчасово було захопило Вілорусь і царів титул негайно було змінено і пристосовано до захопленої території. В титулі настала така зміна: „...Великия, Малыя і Белья Руссії”... (там же). Хоч в скорім часі Московське військо було вигнане з Вілоруси, титул остався незмінним.

³⁰ Воєн. Енцикл., т. 13, стр. 83.

ворожих переселенців, які захопили найліпші пасовища. Особливо дошкудливими були Татарські напади на Охтирський та Ізюмський полки, висунуті найдалше на південь в ближче сусідство до них. Не бракувало також і нападів сусідів зі сходу — Донських козаків.

... „найбільший і самий хижацький напад Кримських Татар на Слобідсько-Українські полки трапився в 1640 р.”³¹

— „Напади Татар примусили пересельців (Слобідсько-Українських козаків) для самооборони від хижаків укріплювати свої слободи, придбати гармати та постійно вдень і вночі в кожній з них (слобід) мати озброєну залогоу”.³²

Це свідчить про те, що Слобідсько-Українські полки існували від самого початку появи тут Українців пересельців-козаків. Вони мали не тільки легку зброю — шаблі, піки, мушкети, пістолі, а навіть свою власну артилерію. Бо саме життя вимагало цього, якщо пересельці не хотіли потрапити на Татарський аркан і бути проданими у неволю.

Підчас Хмельниччини Слобідсько-Українські козацькі полки помітної участі в боротьбі Українського народу за свою державність не брали. Пояснюється це тим, що їм доводилось в ті часи щохвилини бути наготові для відсічі несподіваних наскоків Кримських Татар, які аж ніяк не хотіли примиритись з утратою найліпших своїх пасовищ. Кримський хан хоч і був союзником гетьмана Б. Хмельницького у війні з Польщею, але територію Слобідсько-Українських полків і далі уважав своєю.

Так само Слобідсько-Українські козаки побоювались та очікували різних несподіванок і з боку Московії, яка вже давно зазіхала на квітучий і добре таки залюднений працьовитими і войовничими „Черкасами” край. Раніш Московія побоювалась нападати на ці полки головним чином щоб не втягнути у війну проти себе Кримського ханства і Польщі та і самого населення цієї території. Скориставшись затяжною війною між Польщею і Українським народом під проводом гетьмана Б. Хмельницького з Кримським ханом, як своїм союзником, в якій обидві сторони мали перемінні успіхи, Московський цар Алексій Михайлович порішив здійснити виплекані загарбницькі пляни щодо Слобідсько-Українських козацьких полків. Ліпшої нагоди для їх захоплення, ніж на ту пору склались обставини,

³¹ там же.

³² там же.

трудно було і дочекатись: Польща була безнадійно знесилена війною з Українським народом, Крим також досить міцно застряг у цю війну, а гетьман Б. Хмельницький аж ніяк не міг прийти Слобідсько-Українським козакам з допомогою, бо сам був у дуже тяжкій становищі та потребував допомоги.

... „Б. Хмельницький, бачучи, що потрібен перерив у боротьбі, був приневолений укласти 20-го вересня 1651 р. з Польщею дуже не вигідний для України Біло-Церківський мир”.³³

Захопивши 27-го червня 1651 р. Слобідсько-Українські козацькі полки, цар залишив їм, однак, на де-який час цілковито повне попереднє їх самоврядування, нічим не порушуючи існуючого в них ладу та устрою. Ось у який спосіб

... „в цей час (в час царювання Алексія Михайловича) знаходились уже на службі козаки-Українці пересельці, що їх називали „Черкасами”.³⁴

Це найліпший показчик і доказ, що тогочасні Москалі уважали Українців і дивились на них як на цілковито відрубний та чужий їм народ. * Штучні ж книжні слова „Малоросія”, „Малорос”, „Малоросійський” появились у Москальській мові лише тільки у XVIII століті.

Тому-то старшинство кінних полків Російської дореволюційної кінноти Слобідсько-Українського козацького походження уважалось з дня захоплення Московією території цих полків, себто з 27 червня 1651 року.

* Навіть значно пізніше, при Катерині II, в 1765 р. Москалі дивились на Українців як на цілковито відрубну націю, визискуючи їх матеріально в жадливий спосіб на користь своєї держави, що видно з наступного: „... з державних військових Слобідсько-Українських мешканців (себто озброєних рабів держави, НК), які раніш користувалися правом варення і продажу горілки, стягати по 95 коп. з душі, а з тих, що такого права не мали — по 85 коп. з душі, з тих же бувших Слобідсько-Українських козаків, що віддані в кріпацтво — по 60 коп. з душі, як також і з тих Черкасів, що знаходяться в Білгородській і Вороніжській (бувші Слобідсько-Українські козацькі території, що були відірвані і приєднані до цих губернь, Н. К.), в Астраханській і Казанській (силоміць виселені туди з Гетьманщини раніш, НК) губерніях.” (ПСЗ, т. XVII, стр. 181). Це було надзвичайно велике здріство якщо порівняти з тим, що платня губернатора була 600 руб. на рік і, що кріпаки-Москалі зовсім не платили ніяких податків. Це здріство довело до того, що бувші Слобідсько-Українські козаки, тепер раби Московитської держави та їхніх поміщиків, до трьох років стали цілковитими жебраками, бо при несплаті подушних податків конфісковувалось їх майно.

³³ там же, т. 11, стр. 290.

³⁴ Воен. Энцикл., т. 11, стр. 278.

... „вони (Слобідсько-Українські козацькі полки) почали появлятися набагато рідше, але Російській справі почали служити саме з цього часу і тому в Російській літературі прийнято рахувати цей рік за погатов їх формування”.³⁵ (підкреслення наше, НК).

В скорім часі самоурядування Слобідсько-Українських козацьких полків та їх внутрішній лад, як адміністративно-територіальний так і військовий були зведені на нівець. * Царський уряд почав призначати в полкове самоврядування та на командні становища всіх начальників та командантів замість виборних, як це вже давно — з давних-давен — увійшло в традицію у всіх Українських козаків. Крім того Московія використовувала козаків на різних роботах державного значіння на території властивої Московії, а не на території своїх полків, як звичайну робочу силу, та ще й з утриманням самого себе і свого коня за свій власний кошт, бо ці роботи уважались ніби-то військовою службою. А на війні цим полкам завше призначались найвідповідальніші та найнебезпечніші місця.

... „з 1700 року вони (Слобідсько-Українські козацькі полки) взяли найдіяльнішу участь в Північній (зі Шведами) війні”.³⁶

* Не зайвим буде тут відмітити ворожу настанову Московитської держави до добре розвиненої народньої освіти в Україні, про яку піклувалось само населення. З весни 1726 року в Харкові існувала школа високої освіти з назвою Харківський Колегіум, що був заснований і весь час утримуваний виключно на кошти самого місцевого населення. Коли в 1763 р. було утворено Слобідсько-Українську губернію, і туди прибув призначений з Петербурга губернатор, то в своїм донесенні Катерині II писав: „... що ж торкається існуючого в Харкові Колегіума, то чи не зволите, ваша величність, височайше наказати додати класи (факультети) інженерства, архітектури, геодезії, а якщо хтось побажає — то і інших наук, як наприклад, малярства, (це було цілком зайвим, бо про відкриття цих факультетів була вже постановою Колегіума, але він не мав грошей, НК) додатково до виучуваних чужих мов ще інших наук корисних для держави. ... і може зволите височайше наказати видати Колегіуму якусь суму грошей на його утримання”. Проти Колегіума власноручно Катерина II зробила такий напис: „прислати негайно докладне донесення: на якій підставі існує цей Колегіум, хто, коли і кому дав дозвіл на його існування, звідки він бере кошти для свого існування”. (ПСЗ, т. XVII, стр. 135). Розуміється, що додаткові факультети були відкриті та наказано вивчати додатково сучасну Грецьку мову, але грошей, як і попередньо не дано ані одної копійки.

³⁵ там же, т. 13, стр. 83.

³⁶ там же, т. 16, стр. 587.

— „В 1767 р. вони (Слобідсько-Українські козацькі полки уже переформовані на гусарські) були виряджені в південно-західний край (?! в Правобережну Україну, що була складовою частиною Польської держави, НК) і вступили у війну з конфедератами”.³⁷

Було би помилкою думати, що Слобідсько-Українські козаки погоджувались на зверхність над собою Московії. Але ж іншого виходу не було. Надії на збройний спротив були малі, а допомоги чекати було ні звідкіль: з одного боку ворожий Крим, з яким і далі точилась безперестанна війна; з другого Донські козаки, що вже давно добровільно стали підданцями Московитських царів, і навіть дуже активно брали участь у виборах нового царя в 1613 р., посадивши на Московський престол свого кандидата Михайла Федоровича Романова-Кобиліна, а з третього знесилена в тяжкій затяжній боротьбі Україна, що сама потребувала допомоги.

Що Донські козаки під ту пору вже цілковито знаходились „на службі Російській справі”, точніше були складовою провінцією тодішньої Московії, видно хоч би з цього:

— „Донському козацькому війську дано старшинство з 1570 р., себто з часу першої похвальної грамоти цьому війську за службу цього козацтва Московитській державі”.³⁸

... „в цьому 1570 р. до них (Донських козаків) з'явилися царські послы з похвальною грамотою; з цього часу офіційно рахується початок Донського козацького війська”.³⁹

Як видно з наведеного, Москалі рахують початком організації „службу Російській справі” не тільки Українського козацького війська, але і Донського. На минулі віки історії Московії вони дивляться очима сьогодняшнього дня. На їх думку Московія зародилась не в Суздалі і Владімірі на Клязьмі, а ніби-то в Києві, та що наче б то вона охоплювала всю територію пізньої Російської імперії. Найліпшою ілюстрацією цієї тенденції може бути приклад зовсім недавнього часу, цілком ще свіжий в пам'яті — це „царство Польське”.

Як відомо, на Віденському Конгресі в 1815 р. з більшої частини етнографічних Польських земель було утворено „королівство (чи як його називали в Петербурзі „царство”) Поль-

ське”. Ця держава була цілковито самостійна і незалежна: мала свій парламент (сеїм), свої окремі закони, свій окремий уряд, що він навіть закордонну політику, свою грошову окрему систему, що нічим не була пов'язана з Російською, і свою цілковито незалежну від Росії армію. Єдине, що вязало із Росією це „царство Польське” був Російський імператор, що в той же час був і „королем Польським”. Він навіть коронувався окремо у Варшаві короною Польських королів, а з Петербурга до Варшави в Бельведер було повернуто Польський трон, вивезений по розділу Польщі (для приниження Польської державності Катерина II приспособила була його в своєму виходку замість стула; звідси і вираз що „Катерина II умерла на Польським троні”, вона умерла у виходку на стулі). Другими словами, Росія до „царства Польського” аж ніякогісенького відношення не мала. І раптом ось таке: — „Польські війська в Російській армії”!⁴⁰ Себто що армія цілковито незалежного „царства Польського” наче-б-то була складовою частиною Російської армії. Не треба забувати, що і Польське повстання 1831 р. було наслідком того, що цар Микола I не захотів коронуватись окремо Польською короною як „цар Польський”.

То що вже вимагати якоїсь об'єктивності по відношенню до Українського козацького війська. Документи з розумом давно вже знищені, а якщо де-які з них і збереглися, то переходять під пильною сторожею тої ж Московії в її архівах і цілком недоступні навіть науковцям-історикам. А в пам'яті народів тогочасні події давно вже вивітрились нарівні з постановами пізнішого Віденського Конгреса.

Як уже згадувалось, зпочатку Московія не втручалась у справи Слобідсько-Українських полків. Але чим більше Московія вбивалась в силу, тим настирливіше, за звичаєм Москалів узагалі, почала втручатись у найдрібніші прояви їхнього внутрішнього життя та їх військового устрою. Їх „служба Російській справі” була з примусу, а початок її „з 27-го червня 1651 р.” є дуже проблематичним. Однак матеріальний визиск козаків був надзвичайно хижацький, а визиск Слобідсько-Українського козацтва, як військової сили, був наочним доказом того, що Московія весь час ставилась до нього дуже підозріло, як зрештою до всього Українського козацтва взагалі, очікуючи від нього кожного дня різних несподіванок. Тому-то

³⁷ там же.

³⁸ *Энциклоп. Воен. и Морск. Наук*, т. 5, стр. 61.

³⁹ там же, т. 5, стр. 58.

⁴⁰ *Воен. Энциклоп.*, т. 18, стр. 572.

і спінула як можна швидче висмокстати з нього як найбільше.* Цей визиск, започаткований ще Алексієм Михайловичем, побільшився за царювання його сина Петра I, набрав форм нечуваного хижацтва і жорстокости при цариці Анні Іванівні. За її ж царювання у Слобідсько-Українських козацьких полків, як і у козацьких полків Гетьманщини, були повідбирані старі їх полкові і сотенні хоругви та печатки з Українськими написами і козацькими емблемами та спалені. А замість спалених були видавані нові з Російським двоголовим орлом і з написами Москальською мовою.

В 1765 р. Катерина II цілком знищила ці полки.** Тільки їхні назви перейшли до регулярних кінних полків Російської армії. Однак ці регулярні полки і надалі весь час поповнялись виключно Слобідсько-Українськими козаками. Острогоський полк при цьому зовсім зник і пізніше до самої революції не існувало ні кінного, ні пішого полка в Російській армії з такою назвою. Зроблено це з розмислом: щоб у нащадків-мешканців території бувшого Острогоського Слобідсько-Українського козацького полка зникла з пам'яті сама згадка про те, що вони Слобідсько-Українського козацького походження. Однак цього не забули ні мешканці бувших Слобідсько-Укра-

* Ось зразок дрібного, але характерного для Московії обмеження та утисків в господарській відношенні Слобідсько-Українських козаків з 1685 року: „Острогоським Черкасам, як і передніше, дозволяється шинкувати і продавати напої тільки в своїх домах, а до кружечного нового подвір'я (шинок державного Московитського уряду що продавав горілку, Н. К.) своїх напоїв їм Черкасам підвозити забороняється і біля таких подвір'їв та на ярмарках їм Черкасам свої напої забороняється продавати, щоб від цього не було втрат для держави”. (ПСЗ, т. II, стр. 718).

** Мотиви знищення козацького устрою Слобідсько-Українських полків, як також пізніше Запорожської Січі, козацького устрою в Гетьманщині та запровадження рабства в цілій Україні, були ніби-то для „добра місцевого населення”. Ось витяг з Катериненого маніфеста про знищення козацького устрою Слобідсько-Українських козацьких полків: „... піклуючись безнастанно вдень і вночі про користь нашої державі... не могли ми між іншим залишити без уваги і Слобідські полки. З великим жалем вбачаємо ми: ... безкорисність для держави тамішньої козацької служби, ... бажаючи по-материнськи виявити особливе наше милосердя для тамішнього населення... та до Слобідських полків, їхню не самовіддану службу державі, перетворюємо їх за прикладом прочих добре організованих військ для кориснішої служби нашої державі, ... вчинити належний порядок ... і цим заходом вивести їх (мешканців) із закостенілості.” (ПСЗ, т. XVII, стр. 194-195).

їнських козацьких полків, що опинились у складі Курської і Воронізької губернь, ні сама Катерина II, ні Москалі. І декабрист Пестель у своїй „Русській Правді” мешканців південних половин Курської і Воронізької та Харківської губернь називав УКРАЇНЦЯМИ, мешканців Чернігівщини і Полтавщини „Малоросіянами”, а мешканців Київщини, Поділля і Волині Руснаками чи Русинами. Шкода тільки що він не подав які саме він запримітив у них ріжниці, що лягли у основу цього поділу. По його замислам всі ці Українці, „Малоросіяни”, Руснаки, як зрештою і всі народи Російської імперії, мусіли в найкоротший час зникнути геть як окремі народи та цілковито змішатись з Москалями, побільшивши собою їх кількість. Виняток робив він тільки лише для Жидів і то тільки для тих з них, що відмовляться прийняти православ'я та змішатись цілковито з Москалями. Такі мали бути виселені геть з Російської імперії в Палестину, для чого Росія повинна була, відвоювати її у Туречини.⁴¹

Ніколи не забували свого Слобідсько-Українського козацького походження і мешканці південних половин Курщини і Вороніжчини аж до Української революції 1917-21 рр., в якій вони брали найактивнішу участь нарівні зі всією рештою Українського народу.

— „Після знищення в 1765 р. Слобідсько-Українського (це була його офіційна назва, вживана в Московії і пізнішій Росії, НК) козацького війська з нього були зформовані Слобідсько-Українські (це також була їх офіційна назва в Російській імперії, НК) 6-ти ескадронні гусарські полки”.⁴² *

Ще раніш, 16 грудня 1763 р. Катерининим указом із зе-

* В 1783 році із Слобідсько-Українських гусарських полків (так указом Катерини II були названі Слобідсько-Українські козацькі полки в 1765 р.) указом Катерини II було утворено Українську (так вона названа указом) кінноту: „полки Української кінноти — Охтирський, Харківський, Острогоський, Сумський, Ізюмський, Український, Вороніжський” (ПСЗ, т. XXI, стр. 964”).

Тут не зайвим буде підкреслити, що слова Українські ні один указ чи маніфест Катерини II не всилі був оминуті по відношенню до цієї частини території України: Слобідсько-Українські козацькі полки були перейменовані на Слобідсько-Українські гусарські полки, вони увійшли в склад Української кінноти, що увійшла в склад Української армії. З території Слобідсько-Українських козацьких полків було зформовано, правда сильно її обкраявши, Слобідсько-Українську губернію.

⁴¹ Мих. Цетлин. — Декабристы, стр. 79-80, Нью Йорк.

⁴² Воен. Энциклоп., т. 8, стр. 548.

мель Слобідсько-Українських козацьких полків було утворено „Слобідсько-Українську (це була її офіційна назва, як адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії) губернію* . Пізніше більше половини території цих полків — північні сотні Сумського і Харківського були включені в сусідню Курську губ., а цілий Острогозький, найбільший по території і по кількості населення полк, у склад сусідньої Воронізької губернії. **

Слобідсько-Українські козаки та передніше тутешнє вільне селянство були віддані Катериною II в рабство тій невеличкій частині бувшої козацької старшини, що вже потрапила встигнути придбати права Російського дворянства. Але незрівняно більші простори цих земель та без жодного порівняння більшу кількість козаків і селян Катерина II роздарувала приїжджим сюди поміщикам-Москалям. Російський уряд зовсім не мав наміру робити з новоявлених дворян, донедавної козацької старшини, аж так надмірно великих і багатих поміщиків-рабовласників, що набагато перевищували би мастково поміщиків корінної Московії, у випадку якщо би їм дістались усі відібрані у козаків і селян землі, скотина та господарства вцілому. Цей указ роздаровував поміщикам не тільки самих козаків і селян з цілими їхніми родинами, але відбрав у них для поміщиків також усі їхні землі, усю скотину, весь реманент, та ціле господарство навіть з будівлями і хатою, в якій мешкала родина. ***

* „... а називатися їй Канцелярією Слобідсько-Української губернії...” (ПСЗ, т. XVII, стр. 134).

** Про це ось така згадка: „Грудня 12-го 1796 р. Його імператорська величність звеличі звеліти відновити первісні границі Слобідсько-Української (так в оригіналі, НК) губернії, в яких ця територія була до 1763 р. ... Слобідсько-Українська губ. була утворена із земель бувших Слобідсько-Українських козацьких пяти полків, з переіменуванням в 1765 р. козаків на казюнных (в рабів держави, НК) селян; центр управління знаходився в Харкові, а в Острогозьську, Сумах, Охтирці та Ізюмі містились управління провінціями. Такий порядок існував до 1780 р., коли ціла Острогозьська провінція була включена в склад Воронізьської губернії. До Слобідсько-Української губ. повинні належати, як і попередньо до 1780 р., крім ... Острогозьська, Купянск, Валуйки, Богучар, Бирюч, Павловск, Вобров, Миропілля, Вілопілля, Суджа, Грайворон...” (ПСЗ, т. XXV, стр. 601).

*** Грабунок Слобідсько-Українських козаків зараз же по знищенні козацького устрою був настільки жакливий, що примусив Катерину II створити спеціальну комісію для захисту державних інтересів, бо малось

Взаємовідносини між цими козаками і селянами з одного боку та поміщиком-рабовласником з другого, завведені Катериною II — це не кріпацтво, а саме звичайне неприховане дикунське рабство. Під поняттям кріпацтва розумілось і розуміється право поміщика тільки на працю селянина. Але поміщик не мав права на його власність, і вже аж ніяк на його волю, на його життя, на нього самого як на живу істоту. Це стосувалось і всієї його родини. І вже ні в якому разі при кріпацтві поміщик не мав права карати селянина на смерть.

В Московії-Росії поміщик-рабовласник спокон віку був власником всього майна своїх рабів включно до хижки, в якій вони мешкали. Поміщик-рабовласник давав своїй робочій скотині-рабам все необхідне для нужденного прожитку доти, доки уважав для себе це вигідним. Поміщик по своїй уподобі продавав рабів нарізно, відриваючи мужа від жінки, чи відриваючи дітей від батьків, або цілу родину гуртом; обмінював їх на расових псів тощо. Мав право карати, і карав на смерть своїх рабів. А Катеринин указ крім того дав право поміщикам карати своїх рабів-селян на смерть навіть за те, що вони пробуватимуть скаржитись на свого рабовласника-поміщика державним урядовцям. Рабство, гніт, утиски і повне безправство запанували над цим краєм відвойованим кров'ю Українського народу у Татар.

на увазі все майно і землі населення бувших цих полків відібрати на користь держави. Ось один із безлічі прикладів такого грабунку виявленого цією комісією: „... виявилось що між іншими генерал-поручник князь Кантемир від своїх підлеглих бувших козаків без жодної плати захопив в Богучарській сотні Острогозьського полку, закріпив за собою землі сотні, а потім перепродав своїй жінці, в чім і сам признався...”. „А тому повеліваємо землі захоплені поміщиками і бувшими старшинами Слобідських козаків прирахувати до державних земель. А нам донесено, що крім князя Кантемира багато таким робом земель Слобідсько-Українських полків захоплено поміщиками...” (ПСЗ, т. XVII, стр. 87).

І далі: „... хто з поміщиків захопив в своє володіння з тих державних земель собі мастки разом з людьми (державними кріпаками) чужої нації, а саме: з Черкасами ... і якщо вони захотять за тим поміщиком навки залишитись, то таких Черкасів наділити землею нарівні з Великоросійськими селянами. Всіх Черкасів на державних землях прикріпити до землі (себо зробити державними рабами, Н. К.)”. (ПСЗ, т. XVII, стр. 455).

II.

Б. ПОЛКИ ПОХОДЖЕННЯ З ГЕТЬМАНЩИНИ :

„6-й драгунський ГЛУХІВСЬКИЙ полк переформовано з Українського охоче-комонного чи компанійського полка в 1783 р. з назвою Глухівський кінний полк; в 1784 р. його переформовано в карабінерський. Під час другої війни з Туреччиною (1787-1791 рр.) він входив у склад Української армії (так в оригіналі, бо це була офіційна назва данна цій армії Російським урядом; командував цією армією „великий гетьман усіх Українських козаків” — Потьомкин, НК). В 1860 р. полк переіменовано в драгунський. В 1864 р. полк дістав теперішню назву. Цей полк веде свій початок з 1668 р., коли Український гетьман Дем'ян (Демко) Многогрішний з людей не-козацького стану (сословія) зформував охоче-комонні чи компанійські полки. Одним з них і був компанійський Глухівський. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1668-1868”. На штандартівій скобі вензеля царя Алексія Михайловича і Катерини II. Проти вензеля Алексія Михайловича напис „1668 г. 2-й КОМПАНЕЙСКИЙ ЧЕРНИГОВСКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК”, а проти вензеля Катерини II — „1783 г. ГЛУХОВСКИЙ КОННО-ЕГЕРСКИЙ ПОЛК”.

„19-й драгунський АРХАНГЕЛОГОРОДСЬКИЙ полк (назва походить від містечка Архангелогорода на лівім березі р. Синюхи; див. в Примітках, НК), веде свій початок з 1668 р. Має 7 срібних труб з написом „Архангелогородському полку: Поспішністю і хоробрістю якого взято місто БЕРЛИН вересня 28 дня 1760 р.”

„9-й гусарський КИЇВСЬКИЙ полк зформований в 1668 р. гетьманом Д. Многогрішним як 1-й компанійський Київський полк. В другу війну з Туреччиною входив у склад Української армії. В 1826 р. його переформовано в Київський гусарський полк, а в 1864 р. він дістав теперішню свою назву. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1668-1868”. На штандартівій скобі вензель царя Алексія Михайловича і напис „1668 г. 1-й КОМПАНЕЙСКИЙ КИЕВСКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК.”

„18-й гусарський ПІЖИНСЬКИЙ полк переформовано в 1783 р. з Українського Ніжинського козацького полка; в 1812 р. його переіменовано в кінно-егерський полк. Старшинство полка з 1668 р.”

„15-й драгунський ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ полк має старшинство з 1668 р.”

б. Полки походження з Гетьманщини, що мали чужі, не Українські, назви :

„лейб-гвардії КІННИЙ полк зформовано з вибраних найліпших рослик козаків з 16-ти Українських козацьких полків у 1706 р. Крім багатьох найвищих нагород, має ще і літаври (літаври, як ознаку особливо надзвичайної уваги царя до полка, мали ще полки: л.-гв. Кавалергардський, л.-гв. Кирасірський „його величності”, л.-гв. Кирасірський „її величності”, та полки армійської кінноти: 1-й лейб-уланський Петербурзький, і 13-й драгунський «Военного Ордена»”.

„5-й уланський ЛИТОВСЬКИЙ полк. В 1668 р. Український гетьман Д. Многогрішний зформував кілька охоче-комонних компанійських полків. В тім числі знаходився і полк, в який входили також і „люди литовського списка” (Білоруси, що їх в Україні і досі часто називають „Литваками”, НК). Хоругов першого ескадрона з більшістю „людей литовського списка” була білого кольору, а в решті ескадронів блакитного. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1668-1868”. На штандартівій скобі вензеля царя Алексія Михайловича та імператорів Александра I і Миколая I”.

„7-й гусарський БІЛОРУСЬКИЙ полк зформовано 16 травня 1803 р. в місті Звенигородка Київської губ. з вояків, виділених Ольвіопільським уланським, Єлисаветградським, Павлоградським і Олександрійським гусарськими полками і названо Білоруським гусарським полком. В 1833 р. до нього додано дивізіон (3 ескадрони — пів-полка, НК) Чернігівського кінно-егерського, що вів у свою чергу початок від охоче-комонного компанійського Чернігівського полка, зформованого гетьманом Д. Многогрішним в 1668 р.; з приводу цього Білоруському гусарському полку і було дано старшинство того полка. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1668-1868”.

„2-й лейб-драгунський ПСКОВСЬКИЙ полк веде свій родовід від Сіверського охоче-комонного компанійського полка, зформованого Українським гетьманом Д. Многогрішним в

1668 р. Старшинство полка від 30 серпня 1668 р. Штандарт георґієвський з написом під орлом „1668-1868”.

„10-й драгунський НОВГОРОДСЬКИЙ полк перетформовано в 1811 р. з полка, що в свою чергу вів свій початок від Українського охоче-комонного полка. Старшинство полка з 1668 р. Штандарт георґієвський з написом під орлом „1668-1868”.

„16-й драгунський ТВЕРСЬКИЙ полк зформовано в 1783 р. з Українських козацьких полків при остаточнім їх знищенні. Старшинство полка з 1668 р. Штандарт георґієвський з написом під орлом „1668-1868”.

Хроніки решти полків, що вели свій початок від Українських козацьких з Гетьманщини: Стародубського (перероблено чомусь на „СтародубОВський”, Переяславського, Лубенського, Чернігівського подібні до хроніки Ніжинського полка — такі ж скупі і обмежуються лише згадкою, що „веде свій початок від одноіменного „Малоросійського” козацького полка” і що „на службі Російській справі з 1668 р.” Про козацькі ж полки з Гетьманщини — Прилуцький, Миргородський (полкова хоругва була точно таких кольорів і в такому порядку як на прапорі Української Національної Республіки), Гадяцький і Полтавський нігде і згадки нема наче їх і не існувало (видно добре далися взнаки).

Українські козацькі полки Гетьманщини завше були невиджені Московитськими царями. Козацтво, як і його виборна старшина, дуже добре пам’ятали і завше давали аж надмірно гостро відчувати Московії, що вона тільки всього-на-всього союзник і, що тільки на таких умовах було укладено в 1654 р. Переяславську угоду гетьманом Б. Хмельницьким з царем Алексієм Михайловичем.

— „Умови Переяславської угоди зводились до наступних пунктів . . . , щоб: 1) в містах і селах урядовці були вибрані з Українців (не треба забувати при цьому що в Московії в той час усі урядовці аж до найнижчого в селі призначались „по царському указу”, НК); 2) гетьман міг приймати послів від інших чужих держав; 3) кількість реєстрових козаків була 60,000; 4) по смерті гетьмана військо само собі вибирало його наступника; 5) права козаків, духовенства і посполитих (простих селян і міщан) не сміли порушуватись. На всі ці пункти цар погодився”.⁴³

Пізніше в ході переговорів в новій угоді з Ю. Хмельницьким від 1659 р., що видавалась Москалями за Богданову, у другім пункті було додано, що про зносини гетьмана з Турецьким султаном і Польським королем, гетьман повинен повідомляти царя і мати на те його згоду.

— „Договорною умовою Україні (так в ориґіналі, НК) було залишено незалежність: 1) було оставлене їй гетьманське достоїнство і влада гетьмана була настільки велика, що йому було дане право дипломатичних зносин з чужими державами, лише з послідуючим про них повідомленням царя; 2) кількість її (України) армії була встановлена в 60,000 вояків; 3) було підтверджено всі привілеї козацької старшини і козаків”.^{44 *}

Тим не менш Москалі увесь час намагались переконувати козацтво, як і все населення України взагалі, що Переяславська угода 1654 р. є ніби-то ніщо інше як „добровільне присяднання України до Московії”. Цьому переконуванню Московії та Москалів козацтво завше давало найострішу і найршучішу відсіч.

— „. . . підлеглість України була номінальною і обмежувалась в одержуванні (від Московії) грошей та полягала в постійних суперечках і пересправах з Московитськими послами”.⁴⁵

* Що Україна по Переяславській угоді була рівноправним партнером, видно хочби з того, що Українська держава після цієї угоди мала свою власну окрему державну печатку, яку пізніше гетьман Брюховецький, діставши звання Московитського боярина, передав Алексієві Михайловичові і вона ніколи вже більше не уживалась ним, переховуючись в посольськім приказі (міністерстві Закордонних Справ) так само це видно з титула гетьмана Богдана Хмельницького. Про окрему печатку Української держави написано так: „. . . у Алексія Михайловича . . . було дев’ять державних печаток, в тім числі п’ять державних печаток срібних з його іменуванням та повним його титулом, відбитки яких були розіслані по сусіднім державам . . . і печатка „Малоросійська” така ж сама велика срібна ж . . . Після Андрусівського миру була зроблена на її зразок така ж сама велика срібна ж з царевим іменуванням і з коротким титулом”. (ПСЗ, т. II, стр. 387). Цього короткого титулу тут не написано, але в іншій місці він має такий вигляд: „В. м. МБІ, Государ, царь и вел. князь Киевскій, вел. кн. Черниговскій, вел. кн. Переяславскій, князь Стародубскій, Новгорода Северского, Глуховскій и иных”. „По указу великого Государя, царя і великого князя Федора Алексієвича . . . були зроблені і знаходились в посольськім приказі (міні-

⁴⁴ Воен. Энциклоп., т. 15, стр. 141.

⁴⁵ там же, т. 10, стр. 472.

⁴³ Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 1, стр. 444.

Особливо наполегливо Московія почала ушкідити Гетьманщину своєю автономною областю після розділу Української держави між Московією і Польщею в 1667 р. по Андрусівському миру. На думку Московських шахраїв-політиків після цього миру Переяславська угода 1654 р. між гетьманом Б. Хмельницьким і царем Алексієм Михайловичем ніби-то утратила свою силу.* Ось чому збройні сили Української держави, не тільки компанійські полки, які були зформовані в 1668 р., а навіть козацькі з Гетьманщини уважались зформо-

стерстві Закордонних Справ) три печатки: печатка державна велика срібна з іменуванням і повним титулом царя, така ж сама олов'яна... і печатка „Малоросійська” велика срібна з іменуванням і коротким титулом царя... і печатка „Малоросійська” ж, така ж сама слово в слово, олов'яна.” (ПСЗ, т. II, стр. 388).

„І великий володар... Петро Алексієвич... вислухавши цього звідомлення наказав на тих двох державних і на тій третій „Малоросійській” в тих місцях де було іменування його брата Федора Алексієвича... поставити своє... Петра Алексієвича... і для цієї переправки ті дві державні і ту третю „Малоросійську” печатки відіслати до Срібної Палати” (золотарської майстерні, НК) (ПСЗ, т. II, стр. 388).

В листуванні з царем Алексієм Михайловичем гетьман Богдан Хмельницький тримався як суверен. З цього листування цілком неможливо підмітити якого-будь натяку на віддавання себе в підданці Московитському цареві. Ось витяг з його листування: „З Вожої ласки, ми Богдан Хмельницький Гетьман Війська Запоріжського, і все Військо Запоріжське низько до лица землі вклоняємось чолом... щоб нам православним Християнам бути під міцною і високою рукою Бога і царя благочестивого... і нас Богдана Хмельницького Гетьмана Війська Запоріжського, і все Військо Запоріжське...” (ПСЗ, т. I, Приложение).

* Коли в околицях Новгороду Сіверського, Стародуба, Почепи та інших місцевостях вздовж кордону Гетьманщини з Московією Москалі почали силоміць захоплювати обширні простори земель, навіть з вільним Українським селянством, то покривджені мешканці почали скаржитись чомусь не „найвірнішому” цареві гетьману І. Самойловичу, а Московитському цареві Федорові Алексієвичу, покликаючись на недавній його ж указ про недоторкальність нерухомої приватної власності. На свої скарги вони дістали таку відповідь: „По указу великого Государя бояри приговорили... указ великого Государя не стосується Українців (в оригіналі „Украинцов”, НК)... Московитські різних суспільних верств люди просили (в оригіналі „били чолом”, НК) царя щоб їм приділити ті землі... і на них поселитись... бо вони несуть Государеву службу, користуючись тими землями. А якщо у котрихось „Украинцов” такі землі відібрано, то це діялось по указу великого Государя і боярському приговору, минулого 184 (1676) року і віддані ті землі не кому-небудь, а Московським різних суспільних верств людям, ... якщо ж ті Московські... люди захопили садиби отих „Украинцов”, то віддати ті садиби тим „Украинцом”. (ПСЗ, т. II, стр. 94-97).

ваними також в 1668 р. Не існувало ні одного полка в збройних силах Російської імперії Українського козацького походження з Гетьманщини, який би вів свій початок хоч би з 1654 р., не говорячи вже про раніші часи — хоч би з 1648 р.

На перешкоді такому тлумаченню Московією Переяславської угоди, хоч би і після Андрусівського миру, стояло козацтво, зорганізоване в полки. А кількість вояків у деяких з цих полків перевищувала десять тисяч. Що собою уявляли ці полки, Москалі дуже добре пам'ятали ще з часів Московитської Смути (1604-1613 рр.). Наслідком цього і був розділ Української держави між Московією і Польщею в 1667 р., яку відновив Український народ під проводом гетьмана Б. Хмельницького в часі між 1648-1654 р. Московія не почувалась в силі дати собі раду з козацтвом всієї Української держави. Потрібна була допомога. Це і спричинило розділ Української держави в 1667 р.

... „під час Смути на Русі (в Московії, а не „на Русі”, НК) вони (Українські козаки) під проводом гетьмана П. Сагайдачного діяли на користь королеви Владислава в границях Московитської держави і „воровали (плюндровали) Московитську землю”.⁴⁶

Москалі були обрали Польського королеви Владислава собі на царя, а потім відмовились признати його. Щоб не драгувати релігійних почувань Москалів, Владислав оточив себе не Польським військом, а православними козаками Українцями. Українське козацтво охоче стало по боці Московитського царя Владислава.

— „Применшуючи і всіляко принижуючи гетьманське достоїнство, Московитський уряд систематично обмежував його владу і козацькі привілеї, почав утручатися у внутрішні справи України: звільняти і призначати військових старшин в козацькі полки, обмежувати кількість козаків у полках. Словом почав фактично підбивати під свою владу Українське козацтво... Щоб остаточно опанувати козацтвом, уряд (Російський) з одного боку розміщував все більшу кількість в Україні Московитського війська (на повнім утриманні за рахунок Українського народу),* а з другого знесилювати кількісно козацькі

* Це видно з наступного: „Січня 18, 1721 р. Про розміщення драгунських полків на квартири в місцевостях Гетьманського Управління

⁴⁶ Воен. Энциклоп., т. 10, стр. 470-71.

полки, переселяючи силоміць козаків з родинами на Кавказ. З цєю метою в 1734 р. було визначено постійну кількість (500 козаків) Ніжинського, Лубенського, Полтавського, Переяславського, Київського, Миргородського, Прилуцького і Гадяцького полків, а решту козаків, що залишилися по-за списками, виселено на Волгу, в Оренбурзький край і на Кавказ".⁴⁷

Там ці примусові пересельці-козаки були включені в місцеві козацькі війська. В позostalі зменшені і знесені кількістю козацькі полки, на місце усюваних освічених козацьких старшин (вони хоч і обирались, але щоби бути обраним треба було відповідати необхідним вимогам: мати добру освіту загальну і військову, здібність організатора і командира), Московитський уряд призначав як правило завше зовсім неписьмених якихось пройдисвітів, надаючи їм, одначе, високі титули Російської імперії, що видно з наступного:

— „Першим командиром Охтирського гусарського полка (після переформування його з козацького в 1765 р.) було призначено бригадира графа І. М. Подгоричані із Сербських вихідців, який був „тільки з примусу письменний” (розуміється що цей „Сербський виходець” графського титула у себе вдома в Сербії не мав, НК)".⁴⁸

... по указу його величності в місцевостях Гетьманського Управління розмістити на квартири на повне утримання місцевого населення людей і коней десять драгунських полків, не обминаючи нікого ні Гетьмана, ні Полковників, ні старшини, ні попів. ... де відповідної для драгунського коня стайні нема, то заставити господаря таку збудувати своїм коштом і зі свого матеріалу. Якщо драгуни, обер- і штаб-офіцери вимагатимуть надмірно велику кількість по-над приписану норму для себе харчів і дров і фуражу для коней, то Гетьману треба скаржитись в Колегію (Міністерство) Закордонних справ." (ПСЗ, т. VI, стр. 312-313).

Від цих утисків населення з Гетьманщини почало тікати в Московію, але „Черкасів” і там знаходили, що видно з наступного: „Мая 10, 1722 р.: Про перепис на Великоросійських землях Черкасів, а в Слобідських полках Великоросів. ... де в Слобідських полках поселились Росіяни для розкладу (так і написано, Н. К.) цих полків, то Росіяни ніяких податків не платять, а Малоросійців віддати в кріпацтво місцевим поміщикам..." (ПСЗ, т. VI, стр. 675). Наскільки важливий був цей закон, видно з того що він був повторений ще й 11-го вересня 1722 р.

Разом з тим в Україні були зформовані ще й полки „ландміліції”, що перетворило її на цілковитий військовий табір. Ось про це: „Грудня 13, 1722 р. Про зформування на УКРАЇНІ (так в оригіналі, Н. К.) ландміліції." (ПСЗ, т. VI, стр. 809).

⁴⁷ там же, т. 15, стр. 141.

⁴⁸ там же, т. 3, стр. 296.

Тут нічого дивного нема, бо і набагато пізніше, аж до революції 1917 р. девізом Російської армії завше були обскурантизм та хижі дикунство, що остається і до нині в большевицькій армії. Досить пригадати поведження цієї армії під час Другої Світової війни зі своїм населенням і з нещасними „остівками” в Німеччині. Ось кілька прикладів для характеристики царської армії:

... „він (командир полка Австрійський Німець Фішер-фон-Альбах, що дістав в Росії рангу полковника) мав добру опінію у начальства, якому подобалось... що він погано розмовляв... по-Москальски... і наш командир нарочито калічив свою Москальську мову, знаючи що це подобається верхівці... самий факт існування таких вищих начальників у нашій армії є дуже характеристичним... чомусь чужинців особливо високо цінити в армії за царювання Александра II".⁴⁹

... „я зайнявся навчанням грамоти нижніх чинів (солдатів) цілої роти... мій ротний командир не був ворогом грамотности (як більшість їх) серед нижніх чинів... і віднісся співчуваюче до моєї затії. Командир полка обходить казарні... і застає нашу 15-ту роту сидячою за столами з грифельними табличками в руках, а мене пояснюючого біля класної таблиці". 'А це що тут у вас діється? — питає він. Ротний командир пояснює. „Не смійте цього робити і зараз же знищте геть усі книжки. Ви мені тут такого накоїте, що військовий міністр не погладить мене по головці.”... грамотність у військах уважалась родоначальницею всілякого вільнодумства. Загальний триб нашого офіцерського життя був побудований так, що серйозне відношення до життя і служби... викликало підозрілу увагу начальства”.⁵⁰

... „літом 1882 р. появилсь відомий мракобісний обіжник міністра Толстого про знищення книг по доданому до обіжника списку, складеному в міністерстві... засідання трьох командирів полків — нашого (Фішера-фон-Альбаха),... Мінута і... Кузявского вирішило: „усі шкідливі книги знищити”, себто спалити... верховним цензором для сортування книг на „ауто-да-фе” (спалення) ненависних йому книг було призначено ретрограда підполковника Бочарова, який на книги взагалі ніколи і не дивився навіть, не то щоби брати їх до рук або

⁴⁹ Грулев М. — Записки генерала-еврея, стр. 117-18, Париж, 1930.

⁵⁰ там же, стр. 130-1.

читати... цілий тиждень в печі лазні палили книги під шкільним наглядом Бочарова".⁵¹

Навіть поразка Росії у війні з Японією в 1904-5 р., яка наочно показала перевагу грамотної армії, нічому Росію не навчила. Ще в 1915 р. мобілізованого студента університета з погонями „вольнооприділяючогося” і з університетським значком на грудях, в запаснім кавалерійськім полку командир ескадрона ротмістр завше називав не інакше як „освічений баран”, хоч він був одним з найліпших новобранців ескадрона. Все це діялось, як бачимо, набагато пізніше так званих „великих реформ”, які безсоромно вихваляються безупинно на всі боки.

Як уже згадувалось почалось це все у першу чергу по відношенню до Українського козацтва, де не тільки козацька старшина, а навіть багато простих козаків (філософ Скворода, що скінчив Київську Могилянську Академію був сином простого бідного козака) з Гетьманщини і Слобожанщини кінчали Київську Академію або Харківський Колегіум (який, до речі, мав військовий, артилерійський і військово-інженерний факультети). Цей Колегіум був оснований і утримуваний виключно на кошти Слобідсько-Українського козацтва.

Одначе боротьба Російського уряду з письменністю в армії і заборона всіма способами письменности, як не дивно, стосувалась лише корінного населення (в межах „Жидівської черти осілости”, себто Поляків, Українців, Білорусів, Литовців тощо), але зовсім не торкалась Жидів що видно з наступного:

— „Одним словом для Жидів уже тоді — 70 років тому (це писалось в 1930 р., НК) було заведено... обов'язкове навчання грамоти, хоч для „Русского” (розумій християнського, НК) населення цього не існувало”.⁵²

— „Склад учнів в нашій повітовій школі того часу (1865 р., отже після так званого „звільнення селян від кріпацтва”, НК) наводить на багато думок і роздумів; він (склад учнів) був з дітей міських мешканців (себто Жидів, НК), державних урядовців, дрібних поміщиків-дворян і був... один — єдиний — як зараз бачу його, дуже здібний мудрий хлопець на прізвисько Заруцький — із селян. І це було в повіті де селяни складали

більше 95%% всього населення повіта. Настільки навіть елементарна освіта була заборонена селянам”.⁵³

... „а мені дали нагороду — не відомо за що — 60 рублів (щоб узяти собі цінність цієї суми — дійна корова з телям коштувала 2 руб. 50 коп.— 3 руб., НК).”⁵⁴

... „заохочували Жидів до науки в Російських школах за допомогою надавання стипендій. Сам я одержував якусь стипендію без ніякої потреби, без ніякого прохання з мого боку, просто так собі — як дарунок — по 60 рублів у рік за те що я проходив курс науки в повітовій школі” (і це в той час як Українське селянство було переобтяжене жадливо страшними так званими „подушними податками”, НК).⁵⁵

Ворожість Московії і репресії зпершу проти Українського козацтва, а пізніше проти Українського народу взагалі розпочались ще за царювання Алексія Михайловича.* Тлом цього були звичайні побоювання Московії великого скупчення в одній державі Українських козаків.

... „Українські козацькі полки Київський, Чернігівський, Вінницький, Ніжинський, Переяславський, Кропив'янський, Чигиринський, Миргородський, Полтавський, ... були сильно обмежені в своїх правах, а Черкаський, Канівський, Білоцерківський, Корсунський, Браславський, Уманський, Кальницький, Подільський, Паволоцький, Торговицький після прийняття їх в „Русске” (Московитське) підданство в 1674 р. були скоро

* Ось витяг з царового указу: „Жовтень, 1673. В минулих роках в 1670, 1671 та 1672 по нашому государевому указу відряджено з Москви до Сибіру на заслання багато зрадників і бунтівників (що не хотіли примиритись з розділом Української держави між Московією і Польшею по Андрусівському миру, Н. К.) між ними Полковників Гвинтовку, Ваську Многогрішного, осавула Грибовича, Демка Многогрішного, дві його наймички, зі всіма їхніми жінками, дітьми та родичами, та уся решту інших, в Тобольск і Туринск ... мусиш ти тримати усіх тих Черкасів під дуже міцною охороною, усіх скованими і з тюрми ні в якому разі на самий найкоротший час не виводити, а тримати з найпильнішим доглядом до нашого Государевого указа.” (ПСЗ, т. I, стр. 946).

Незайвим буде тут підкреслити, що Москалі вже в той час, після 1654 р., називали Черкасами Українців противників Московії. Отже з цього часу слово „Черкас” звучало як ворог Московії і їхнього царя.

⁵³ там же, стр. 82.

⁵⁴ там же, стр. 82.

⁵⁵ там же, стр. 29-30.

⁵¹ там же, стр. 134, 135, 136.

⁵² Грулев М. — Записки..., стр. 30.

зовсім знищені і частково послужили матеріалом для зформування з них Московитських регулярних кінних полків".⁵⁶

З Правобережними полками що піби-то „були прийняті в «Русске» підданство” справа була набагато складніша і досить таки трагічна.* Ці полки, як з рештою і все населення Правобережжя, ніяк не бажало погодитись з розділом Української держави між Московією і Польщею в 1667 р. по Андрусівському миру. Під проводом гетьмана Петра Дорошенка вони взялися за об'єднання усіх Українських земель в одну державу, як це було до 1667 р. Правобережцям з гетьманом П. Дорошенком не пощастило досягнути своєї мети. Залишатись на своїй території на прадідівських землях їм аж ніяк не можна було. Тим більше що Польському війську розправлятися з Українським населенням за бажання відновити свою державу, а значить і відірвати від Польщі Правобережжя, помагала ще і Московія своїми військами. Тому Правобережні полки з жінками і дітьми та з усім рухомим майном, перейшовши Дніпро, спробували оселитись на Лівобережжі, думаючи що воно все ж таки незалежна держава. Тут втікачів спіткала велика несподівана неприємність: частина Лівобережного козацтва не захотіла їх прийняти та ділитись з ними своїми землями. Настрої ці по-між Лівобережцями сильно роздмухувались Московськими агентами. Хоч Слобідсько-Українські полки, що не входили в склад Гетьманщини, і погоджувались прийняти та поділитись своїми землями з Правобережними полками, але цьому рішуче спротивився уряд Московії, бо Слобідсько-Українські полки були її автономними провінціями. Московія мала всі підстави побоюватись такого великого скупчення безпосередньо у самих своїх кордонів носіїв незалежності України, що

* Трагедію Правобережних Українських козацьких полків можна відчувати хочби зі слідуючого: „Грудня 14, 1667 року. Умова між Московією і Польщею про спільну боротьбу їхніх військ по 25,000 від кожної держави проти Турків і бунтуючих козаків”. „... а найперше про союз наших спільних сил та взаємну допомогу проти султана Турецького, хана Кримського і проти бунтуючих козаків на чолі з гетьманом Петром Дорошенком, які привели в Україну Турків, і про захист спільними силами України... такими, одначе, заходами щоб Українські козаки виступили проти Турків по боці великих государів (себто на боці Польського короля і Московитського царя, погодившись на розділ України між ними, НК) ... а гетьмана Дорошенка і бунтуючих козаків примусити до послушення та підданства своїм государям та у союзі з султаном Турецьким і ханом Кримським не бути...” (ПСЗ, т. I, стр. 728-730).

⁵⁶ Воен. Энцикл., т. 11, стр. 275.

підешлювало би ще більше спротив полків Гетьманщини та відродило б незалежницько-державницькі прагнення ще і в Слобідсько-Українських полках. Тому-то всі втікачі-Правобережці з родинами були виселені звідси геть в глиб Московії — в теперішню Башкирію, на Волгу (в районі теперішньої Саратовської області Баландинський і суміжні з ним та в теперішню Сталінградську область і далі аж до гирла Волги) та в Оренбурзькі степи. Пізніше з них було зформоване Астраханське козацьке військо, а ті, що опинились в Оренбурзькій краї, були включені в зформоване, як з рештою і Астраханське, Російським урядом, а не самим козацтвом, як усі Українські козацькі війська і Донське козацтво, Оренбурзьке козацьке військо. Ще в 1940 р. в станицях бувшого Астраханського та Оренбурзького козацьких військ повсюди лунала чиста Українська мова, як також довкола Саратова і Сталінграда.

Репресії на Українське козацтво, особливо Гетьманщини, ще сильніше зміцніли при царюванні Алексієвого сина Петра I, хоч Гетьманщина не була частиною Московитської держави і навіть зносили з нею велись через Колегію (міністерство) Закордонних Справ.

... „зносили з козаками Петром I було передано Колегії Закордонних Справ”. (при заміні старих приказів Московії новими колегіями)⁵⁷

Коли Петро I завів в Українських козацьких полках Гетьманщини і Слободжанщини „регулярство”, себто точну постійну кількість в полку офіцерів і козаків (раніше всі козаки з території свого полка, досягнувши повного віку і фізично придатні для військової служби, були зобов'язані повнити її; і тому козацькі полки не були однакової чисельністю), то виявилось багато лишків. Ці лишки Українських козаків Петро I примусово повернув на безплатних робітників-землекопів на каторжних — „каналських” — роботах при копанні каналів довкола вічно хвилястих Онежського і Ладозького озер, для сполучення каналами рік з метою плавби по них в північній частині Московії, при осушуванні багон на місце для будівництва нової столиці Петербурга та при самій його будові. Праця на всіх цих каторгах уважалась „військовою службою” і тому козаки не тільки за неї нічого не одержували, а мусіли ще й утримувати себе і свого коня за свій власний кошт, бо на військовій службі козак завше утримував себе і свого коня за

⁵⁷ Воен. Энцикл., т. 11, стр. 274.

свій власний рахунок. Тільки при однім лише будуванні столиці Петербурга там загинуло і не повернулось більше як 40,000 душ Українських козаків з одної лише Гетьманщини, помінаючи інші „каналські” каторги та втрати людьми Слобідсько-Українського козацтва. Ці заходи Петра I дуже сильно підірвали спротив козацьких полків Гетьманщини і Слобожанщини. Ще жорстокішого удару завдала всьому Українському козацтву тупа, неотесана міщанка, груба, вічно розлючена і сварлива заплывша товщем цариця Анна Іванівна, коли дику Московію взялося „європеїзувати” таке ж неотесане напів-письменне Німецьке шумовиння з Курляндії на чолі з найулюбленишим Анненим хабалем Митавським напів-письменним міщанином Біроном.

— „За царювання Анни Іванівни та ж політика (Петра I) продовжувалась ще з більшою силою. Українські козаки мимо того, що утримували на свій власний кошт кільканадцять регулярних (компанійських, карабінерських і Московитських, а не Українських, якими були перші два роди, хоч служили Московії, НК) полків, зобов'язані були укріпляти і захищати своїм коштом Українську лінію * від несподіваних наскоків

* Наскільки великий і жорстокий був тиск і визиск Українського народу, видно з наступного: „... в 1731 р. з них (козаків Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків) було зформовано 20 полків і поселено слободами на Українській лінії (так всюди в оригіналі); ... в 1763 р. з них же (цих козаків) було додатково ще зформовано 10 піших і 1 драгунський полк, ... всі повністю витрати на утримання цих всіх полків покривались з податків, що збирались з Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків; ... ці полки в 1769 р. переіменовано з Українських (так в оригіналі, Н. К.) в армійські і в 1770 р. зрівняно в правах зі всіма армійськими полками. ... після вислуги без жодної найменшої кари терміну 15 років козаки могли бути відпущені щоб займатись хліборобством”. (ПСЗ, т. XXV, стр. 390). Але ще характерніші є витяги з особистих указів цариці Анни Іванівни: „Березня 12, 1733 р. Про комплектування Сербських військових частин з молодих козаків Гетьманщини. (ПСЗ, т. IX, стр. 51). „Квітня 10, 1733 р. Про кількість козаків в Слобідсько-Українських полках. ... в Охтирським 1000 вояків, в Харківським, Ізюмським, Острогожським і Сумським по 800 вояків ... решту на Волгу і на Українську лінію ...” (ПСЗ, т. IX, стр. 333). „Липня 31, 1734 р. Про покарання старшин і козаків з Гетьманщини за лаяння непристійними словами цариці ... про Українських старшин котрі при гетьмані Апостолові вступили на службу і до нині на ній перебувають, не присягнувши нам (цариці) на вірність, найрешучіше наказуємо примусити їх присягнути нам на вірність ..., а якщо не захотять — позбавити чинів та звільнити з посад з конфіскацією маєтків. ... тих усіх хто лаяв нас непристійними словами скарати тяжко, відповідно до особи на пострах іншим”.

Татарів і Турків. Від такого великого тягара Українські козаки почали масами тікати з своєї батьківщини на Волгу і в

(ПСЗ, т. IX, стр. 388). „Вересня 20, 1734 р. Про набір ще одного полка ... набрати ще один новий полк з Українського народу Гетьманщини і поселити його на Українській лінії.” (ПСЗ, т. IX, стр. 409). „Березня 19, 1736 р. Про зформування з мешканців Гетьманщини Ландміліційного корпусу”. (ПСЗ, т. IX, стр. 789) . „Березня 19, 1736 р. Про видавання з податків збираних на Гетьманщині і на Слобідсько-Українських полках по 20,000 рублів річно на утримання Ландміліційного корпусу.” (ПСЗ, т. IX, стр. 789). „Травня 6, 1736 р. Про збирання для Російської армії провіянта і фуража з населення Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків. „Липня 16, 1736 р. Про додаткове збирання з мешканців Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків для Російської армії 100,000 четвертей жита і 50,000 четвертей вівса (четверть жита 12 пудів, а четверть вівса 9 пудів, НК) ... по нашому (царициному) указу ви мусите зібрати з населення Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків для нашої армії жита 100,000 четвертей і вівса 50,000 четвертей” ... (ПСЗ, т. IX, стр. 880). „Серпня 11, 1736 р. Про збір з мешканців Гетьманщини і Слобід. полків 10,000 волів на м'ясо Російській армії.” (ПСЗ, т. IX, 898). „Вересня 6, 1736 р. Про набір для армії коней: по 1 коню з кожних 253 душ. ... з поміщицьких кріпаків-Черкасів Гетьманщини і Слобідських полків з кожних 120 душ по одному коню безплатно, ... з поміщиків-Москалів, що мають села в Гетьманщині і Слобідських полках з кріпаками-Москалями, з кожних 253 душ одного коня з оплатою по 8 рубл. за коня. З Черкасів, що мешкають на Московитських землях, як з кріпаків так і з вільних, з кожних 120 душ одного коня безплатно ж. „Листопада 16, 1736 р. Про збирання з населення Гетьманщини і Слобідських полків безплатно провіянта і фуража для Російської армії. ... про збирання з населення Гетьманщини і Слобідських полків провіянта і фуража для Російської армії безплатно вам треба мати найпильніше старання, щоб якою визначену з них кількість зібрати сповна до 1-го січня наступного року і звести це все сповна до магазинів, бо для нашої армії того що було передніше зібрано мало. Все це ви робите силою попередніх наших (царициних) указів як і попередньо безплатно ... і вам годиться взяти у них як найбільше.” (ПСЗ, т. IX, стр. 972-73).

Навіть лісова дичина Гетьманщини і Слобідських полків, набагато бідніша ніж в Московії, не була забута при жажливому визиску України. Ілюстрацією може бути наступне: „Грудня 29, 1739 р. Про присилання до нашого двору (царицин указ) з України (так в оригіналі, Н. К.) щорічно зимою диких кабанів і кіз та куропатв. ... повеліваємо в Гетьманщині і Слобідських полках ... настріляти диких кабанів і диких кіз та наловити живих сірих куропатв, не менше 100 пар, посадовити їх в клітки і доставити все це до нашого двору (в Петербурзі). При цьому міцно наказати, щоб в дорозі все це не зіпсулось, а куропатви були добре годовані, щоб не похудли і доглядувані, щоб в дорозі не померали. ... на доставу цього всього кошти взяти з місцевих податків.” (ПСЗ, т. X, стр. 991).

Від цих утисків і грабунків Українці почали масово тікати з своєї батьківщини на Московитські землі. Але царський уряд і там їх знаходив,

Оренбурзький край".⁵⁸ **

— „Українські козацькі полки (Гетьманщина) були перетворені в регулярні карабінерські”...⁵⁹

що видно з наступного: „...а за тих Слобідських козаків і „Малоросійців”, що оселились на Московитських землях сильно оштрафувати тих, хто з поміщиків прийняв їх на свої землі. Прибулих „Малоросійців” з Слобідських полків в козацькі поселення, а саме в Черединь, Дубовку... і в слободу Пиховку... де до перепису їх в 1732 році „Малоросійців” не було, нікому їх там не приймати і селами не оселявати, ... а якщо в цих віддалених місцевостях в майбутнім хто-небудь почне їх приймати і нові села ними заселявати, то з таких брати штраф по 5 рублів за кожну мужеську душу, а тих вивтікалих „Малоросійців” в тих віддалених місцевостях обкладати податками удесятеро більшими ніж тамешні місцеві селяни-Москалі. По Дону і Волзі та по інших ріках про всіх „Малоросійців”... Правлячому Сенату щорічно робити розслідування про нові поселення їх та хто дозволив їм там оселятись... а з тих „Малоросійських” підданих, що були прийняті в Новохоперську фортецю на козацьку службу, ... за всіх тих з них, що повтікали ... взяти податки з тих з них, хто залишився на місці в фортеці, ... щоб на майбутнє без нашого (царициного) указу ніхто нігде нікого з тих Черкасів не тримав. В дистрикті Білгородського гарнізонного полка, де населення складається з Черкасів, тепер їх зменшилось в порівнянні з кількістю їх по перепису 1732 р., ... перевірити їх у власників-поміщиків і за утайку душ тих поміщиків покарати.” (ПСЗ, т. IX, стр. 746-47).

Всі ці репресії були наслідком того, що цариця хотіла Українським народом завоювати Казахські (Киргизські) степи Оренбурзького краю, куди силоміць для цього переселено Українців.

** Що Українські козаки з Гетьманщини і Слобідсько-Українських полків примусово виселялись в Оренбурзький край, де вони силоміць включались в Оренбурзьке козацтво, видно з наступного: „Лютого 15, 1738 р. Про призначення земель для Киргиз-Кайсаків (Казахів)... Про переселених в городки (козацькі)... Черкасів з котрих по-над 2000 осіб відпущено урядом в місцевості попереднього їх мешкання для того, щоб вони забрали звідти своїх жінок і дітей, ... а поміщики і вовводи чинять в той час грабунок їхнього майна і продають їхні садиби з домами. ... приймання для поселення в тій місцевості (Оренбурзьким краї, що фактично був заселений Казахами, Н. К.) поселенців з Московитських земель нашим (царициним) указом забороняється... приймати і оселявати тільки лише „Малоросійців” і Черкасів...” (ПСЗ, т. X, стр. 414).

Безпорадний стан козаків з Гетьманщини і Слобідських полків спритно використовувався Московитським урядом для завоювання нових територій заселених Тюркськими і Монгольськими народами, бо цей уряд не міг дати собі ради з ними власними силами. Це видно з наступного: „Грудня 31, 1731 р. Про виділення земель на Царицинській лінії (проти Калмиків) для поселення там „Малоросійців”. (Астра-

У Донських козаків до цього часу офіцерство вже остаточно закріпило за собою всі старшинські командні посади як спадкові, на які одержувало призначення від Російського уря-

хиське козацьке військо, НК). ... а тому для поселення на тій лінії „Малоросійців” виділити землі та наділяти їх площами подібно по розмірам до ландміліційних полків” ... (і тут була нерівність, бо Донські козаки, що оселились на цій лінії діставали земельні наділи більші, крім того ще по 12 рубл. на будівляння домів, харчі на всю родину, по 5 рубл. річно платні від держави, а „Малоросійці” тільки лише те, що залишалось невикористаним ландміліційними полками, про що вони старанно дбали щоб таких лишків не було.” (ПСЗ, т. VIII, стр. 607). „Червня 27, 1732 р. Про перепис усіх „Малоросійців” в Білгородській губ. ... перепис почати з Рославльського повіту і переписати всіх „Малоросійців” котрі мешкають в Сівській провінції в повітах: Брянським, Трубчевським, Сівським, Рильським, Кромським, Путивльським, Камєновським; в Білгородській провінції в повітах: Курським, Обоянським, Карповським, Старооскольським, Саратовським, Полотовським, Волговецьким, Алешинським, Новооскольським, Суджанським, Полковським, Корочанським, Яблоновським і Миропільським. А якщо „Малоросійці” знайдуться ще й в суміжних сусідніх повітах, то переписати і там усіх їх. В Слобідських полках Сумським, Охтирським, Изюмським, Харківським і Рибанським (Острогояським) переписати також козаків і підсусідків окремо, а кріпаків окремо. ... під страхом смертної кари забороняється приймати і оселявати в селах „Малоросійців” на поселення ... тим хто донесе про прийняття їх в села платити по 5 руб. за кожну родину. ... гроші на цю оплату стягати з тих сел, що прийняли до себе цих „Малоросійців” (ПСЗ, т. VIII, стр. 865). „Грудня 23, 1732 р. Про повний додатковий перепис „Малоросійців” в Білгородській губ. ... бо боячись накладення на них ще додаткових податків розбіглися невідомо куди...” (ПСЗ, т. VIII, стр. 1001). „Грудня 23, 1732 р. Маніфест до населення Слобідських полків і Гетьманщини, щоб не розбігалось. ... ці полки перебували весь час у великому добробуті і заможності та служили вірою і правдою нашим предкам. А нині вони знаходяться в надзвичайних злиднях і господарства козаків в щент зруйновані ... так що багато козаків кидають військову службу і свої господарства та просяться до поміщиків, щоб записали їх собі в кріпаки... що поміщикам суворо цим нашим маніфестом забороняється, ... або тікають світ-за-очі аби уникнути платити податки”... (ПСЗ, т. VIII, стр. 1002). Цими заходами цариця таки досягнула свого: Українці були примушені переселятись туди, куди від самого початку переселяв їх уряд, що видно з наступного: „Серпня 20, 1739 р. ... в фортеці Москалів не приймати (в Оренбурзьким краю — Оренбурзьке козацьке військо, Н. К.), а котрих до нині прийнято, тих віддати поміщикам в кріпаки, замість них набрати і поселити в фортецях Черкасів, які спокон віку до козацької служби звикли і мають до неї замилювання, ... щоб набрати дійсних Черкасів (під Черкасами розумілись козаки Гетьманщини і Слобідських полків, а під „Малоросійцями” звідти ж вільні селяни, посполиті, Н. К.), вимагайте від них посвідок — з Гетьманщини від Військової Канцелярії, а з Слобідських полків від Канцелярії Комісії Слобідських полків.” (ПСЗ, т. X, стр. 870-1).

⁵⁸ Воен. Энцикл., т. 15, стр. 141.

⁵⁹ там же, т. 11, стр. 142.

ду і набуло прав Російського дворянства. Простим козикам доступ на офіцерські становища був уже цілком закритий.

— „З виникненням дворянства, появились на Дону і селяни-кріпаки, на котрих обертали Українських (з Гетьманщини) і Слобідсько-Українських козаків, які тікали зі своєї батьківщини і ховались на Дону (від утисків)”.^{60*}

Всі ці утиски, визиск, переслідування остаточно зламали спротив Українського козацького стану Московії і підготували ґрунт для цілковитої анексії Гетьманщини.

Інша річ компанійські полки. Це не були вже попередні, існувавши одвічно в Україні, охоче-комонні полки, які складались виключно з селян під час війни і аж ніяк вже не були „козацькими” полками. Попередні селянські охоче-комонні полки нічим не відрізнялись від козацьких. Селяни цих полків з’являлись на війну зі своїм власним конем при повній муніції і зі своєю власною зброєю. По закінченню війни вони лише час від часу збирались на коротко-термінові перевищкільні військові вправи. Перехід селянина-охочекомонника чи навіть цілого їх полка в козацьке військо і навпаки був дуже частим явищем. Натомість компанійські полки, хоч до певної міри і також були „охоче-комонними”, себто кінні з добровільців, висловлючись теперішньою мовою, але в першу чергу це були *наємні* а не добровільні вояки, вояки в цих полках *слу-жили за гроші, за платню і на повнім утриманні того, хто їх наймав*. Майбутній компанієць з’являвся для вступу в полк не те, щоб зі своїм власним конем і своєю власною зброєю, чого він не мав, а навпаки голий і босий. Все це він одержував через свій полк з скарбниці „Військового Уряду” (міністерства) Гетьманщини, якою розпоряджав гетьман. Крім того в компанійці приймались не тільки селяни, а і особи інших станів, навіть збіднілі козаки, ба навіть представники і не-Української національності, як це видно з хроніки уланського Литовського полка. Пояснюється це самою причиною появи на світ компанійських полків.

Поява на світ Божий компанійських полків була спричинена виключно розділом між Московією і Польщею Україн-

* „Вересня 16, 1811 р. Про включення Українців які мешкають на Дону в Донське козацьке військо. Українців, які мешкають на Дону і рахуються за ріжними станицями (себто були кріпаками козацьких офіцерів, НК) . . . перерахувати в козаки і виключити зі списків платників подушних педатків”. (ПСЗ, т. XXXI, стр. 840).

⁶⁰ Энциклоп.Воен. и Морск. Наук, т. 5, стр. 61.

ської держави по Андрусівському миру в 1667 р. Населення Правобережжя, особливо Правобережне козацтво, ні за що не хотіло примиритись з доконаним фактом, який був наслідком нечуваної зради союзника-Московії, і піднялось на боротьбу з Польщею та з Московією. Цій боротьбі допомагали і Лівобережці, особливо їх південні і південно-східні полки.

Новообраному першому гетьманові для Лівобережжя Демкові (Демянові) Многогрішному при його обранні Лівобережжя козацька старшина наказала втихомирити непослушних, використавши для цього північні Лівобережні полки. Але ці полки відмовились виступити проти своїх сусідів — південних і південно-східних Лівобережних полків.

Для втихомирення „непослушних” гетьман дістав дозвіл зформувати кілька наємних полків. Ці полки підлягали не Військовому Уряду Гетьманщини, а безпосередньо самому гетьманові, в той час як усі козацькі полки підлягали Військовому Уряду. Компанійські полки за гетьманування Д. Многогрішного не мали у населення ні симпатії, ні пошани. Вже одна погіршливо-насмішкувата їх назва „компанійський”, „компанієць” (походить від погіршливого „одна компанія з Демком” (Многогрішним) говорить сама за себе. Гетьмана Д. Многогрішного козацтво не любило, бо він був „мужичий син”, „не козацького роду”. Козацька старшина не любила його за те, що він поводився з нею дуже різко. Одначе, компанійські полки, які гетьман формував і далі, користаючись наданим йому старшиною раніш правом, були досить поважною силою, з якою козацьким полкам приходилось рахуватись. Ці полки, як уже згадувалось, підлягали виключно владі гетьмана, він сам особисто підберав для них весь командний персонал і начальників. А коли „Скарбовий Уряд” (міністерство фінансів) Гетьманщини відмовив гетьманові в коштах на утримання компанійських полків, то він необхідні кошти на їх утримання знайшов у Москві.

Пізніше компанійські полки виправились і виділялись добрим Українським патріотизмом та жертвенністю, особливо за гетьманування І. Мазепи, який зумів підібрати для них не тільки патріотів-Українців на всі командні і начальницькі становища, а і рядових вояків-компанійців.

В цій ролі („втихомирюванні непослушних”) компанійських полків за гетьманування Д. Многогрішного зхильні вбачати „поліційні функції” взагалі. Це відповідало б правді в

тому випадку, якби намагання Українського народу об'єднати в одну державу наново розпіддану Україну уважати за „поліційні переступства”. *

Навіть після того, як в 1672 р. Д. Многогрішного наренті було скинуто з гетьманства за надмірний сервілізм по відношенню до Московії, пізніші гетьмани не тільки не скасували компанійські полки, а навпаки ще побільшували їх кількість. Пояснюється це тим, що будучи регулярними, скупченими в однім місці, вони мали велику перевагу в порівнанні з козацькими полками, розкиданими по території — області — свого полка. Крім того, будучи наємними, вони визнавали над собою владу тільки того, хто їм платив, себто одного тільки гетьмана. В цьому крилась велика небезпека.

Гетьман І. Мазепа крім комонних компанійських зформував, починаючи з 1689 р. ще кілька і піших компанійських чи сердюцьких полків. Сердюцькі полки були частиною його гвардії, з якої зкопіював свою гвардію Петро І, перетворивши на неї свої хлопчачі „потешні” (забавкові) полки, коли хлопчики цих полків змужніли. Слово „казачій” на хорогвах-знаменах компанійських полків появилось значно пізніше: в 1735 р. після заміни хоругов і печаток у всіх Українських козацьких полках. На нових, виданих Російським урядом хорогвах і печатках з двоголовим орлом і з написом Москальскою мовою, у компанійців на хорогвах вже було слово „казачій”.

—„Компанійці, компанійські полки — легка кіннота при Українських гетьманах, яка підлягала не Військовому Управлінню Гетьманщини, а безпосередньо особистій їх владі. Геть-

* Об'єднання України в одну державу хотіла і Московія, але під своєю зверхністю, як додаток до Лівобережя. Це видно з указу-інструкції самого царя: „... і говорити їхнім (козацьким) начальним людям (старшині) тої сторони Дніпра (Правобережя) і всьому війську щоб обрали собі замість Петра Дорошенка іншого Гетьмана доброго і досвідченого чоловіка, а найголовніше найвірнішого Нам Государю, Царю і Великому Князю Алексієві Михайловичу... а його обрання учинити на Раді... а на Раду люди тої сторони Дніпра для обрання Гетьмана для обох сторін Дніпра зібрались би в Переяславі яко мога швидко... і після цієї Ради та обрання одного Гетьмана для обох сторін Дніпра вернулись би як найшвидче до своїх домівок на тій стороні Дніпра (на територію що була відступлена Московією по Андрусівському миру Польщі, Н. К.)... і, що Великий Государ, Цар і Великий Князь Алексій Михайлович всієї Великої, і Малої і Білої Русії велів їм вчинити (обрати) на Гетьмана Івана Самойловича для обох сторін Дніпра, а Дорошенкові в послушенстві відмовити.” (ПСЗ, т. I, стр. 968-71).

мани набирали в компанійські полки охочих людей по своїй уподобі, призначали їм самі весь командний персонал і утримували ці полки за свій кошт. Старшинство в цих полках уважалось рангою нижче в порівнанні з такою ж рангою в козацьких полках. Тому козацький сотник був рангою вище компанійського сотника, а бунчуковий товариш (підполковник) козацького полка старше компанійського полковника. Компанійці, що кінчали військову службу чи за вислугою літ вибували з полка, були вписувані в міщанський, а не в козацький стан. Під час знищення Гетьманщини (в 1764) залишилось було тільки лише 3 компанійські полки: Київський, Чернігівський і Сіверський”.⁶¹

Нижчість рангами старшин компанійських полків зовсім не була пониженням їх гідности в порівнанню з відповідними козацькими старшинами. Козацький сотник, маючи часто під своєю командою 700-800 вояків, одночасно крім того був ще і адміністратором території своєї сотні. Йому, як начальнику цієї території, підлягало населення усіх станів: козацтво, духовенство, міщанство і селянство. Так само і бунчуковий товариш командував полком набагато чисельнішим ніж компанійський. Козацькі полки часто перевищували чисельністю 10,000 вояків. Козацький полковник своїми функціями і становищем в державнім уряді був у своїй адміністративно-територіальній одиниці-полку тим, чим в пізніші часи в Російській імперії був генерал-губернатор, себто одночасно адміністративним і військовим найвищим начальником свого полка, а тому рідко коли вирушав на війну разом зі своїм полком.

—„Компанійські (охоче-комонні) Українські полки почали з'являтися набагато раніш Хмельничини, але Російській справі вони почали служити з 3-го серпня 1668 р. і тому в Російській літературі прийнято рахувати цей рік за рік початку їх існування, що почали формуватись за гетьманування в Україні Д. Многогрішного. Компанійські полки мали по 1000 вєрхівців вояків-переговців. Вони мусіли були „гамувати свавільних людей, які, забувши страх Божий і свої обцянки, затівали смуту” (боролись наперскір бажанням Московії за цілість Української держави, НК). Таким робом компанійські полки зпочатку були „поліційними полками”. Охоче-комонними полками вони називались тому, що в їх лави вступали люди по

⁶¹) Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 4, стр. 222.

своїй волі з усіх суспільних станів України. (так в оригіналі, НК). Компанійські полки ні в якому разі не можна утотожнювати з Українськими козацькими полками, в котрих зобов'язані були відбувати службу тільки лише особи з Українського козацького стану. Компанійські і охоче-комонні полки формувались особисто самим гетьманом, утримувались за кошти країни (Гетьманщини) і не були постійно прив'язані до якої-небудь території, подібно Українським козацьким полкам. Найбільший розквіт компанійських охоче-комонних полків був при гетьмані І. Мазепі. При ньому появляються (з 1689 р.) ще і охоче-піші, чи „сердюцькі” полки. В кінці XVII-го століття було 7 компанійських полків. В 1709 р. їх було уже 10: 5 кінних і 5 піших „сердюцьких”. Більшість із них зрадила Російській справі разом з І. Мазепою. Після цього вони були знищені і було залишено тільки 3 кінних компанійських. В 1726 р. „сердюцький” полк був цілковито „розформований” (фізично знищений за повстання проти Росії, НК), а 3 кінних „скасовано” в 2”.⁶²⁾

Як видно з двох останніх цитат про компанійські полки, гетьман був сувереном своєї держави: він формував по своїй уподобі стільки полків, скільки уважав потрібним в інтересах своєї держави; крім компанійських полків ця держава мала ще і козацьке військо; мала свої власні фінанси, міністерства „Уряди”, чи як їх називають історики-Москалі *Управління*, свої окремі закони (так званий „Литовський Статут”), своє окреме судівництво тощо.

⁶²⁾ Воен. Энциклоп., т. 13, стр. 83-84.

III.

В. ПОЛКИ З ЛИЦАРСЬКО-ХРИСТИЯНСЬКОГО ОРДЕНА ЗАПОРІЗЬКО-КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА:

„4-й драгунський НОВОТРОЇЦЬКО - КАТЕРИНОСЛАВСЬКИЙ полк зформовано в травні 1708 р. і зараз же було виряджено на Дон для втихомирення Булавинського повстання (Донських козаків)”, (як могло статись, щоб цілковито незалежне тоді ще від Московії Запоріжжя дозволило чужій та ще і ворожій державі формувати на своїй території і з свого населення полк — не пояснено; без жодного сумніву це був полк з добровільців Запоріжців і селян з території держави Запорізького Козацького Війська; на Запоріжі і самі Запорожці і селяни з їх території часто практикували найматись як збройна сила чужинцям за платню, НК).

„2-й лейб-гусарський ПАВЛОГРАДСЬКИЙ полк веде свій початок від Дніпровського пікінерного полка, зформованого 9 липня 1764 р. Цей полк в 1769 р. брав участь у війні з Туреччиною по боці Росії (тому старшинство йому признано з дня його зформування; при яких обставинах подібно іншим пікінерним полкам з території держави Запорізького Козацького Війська цей полк „брав участь по боці Росії” докладно буде далі, НК). В 1783 р. Дніпровський пікінерний полк об'єднано з Донецьким пікінерним і названо легко-кінним Павлоградським. Донецький пікінерний був зформований також в 1764 р., брав також участь у війні з Туреччиною по боці Росії; в 1776 р. його було названо Катеринославським пікінерним (по знищенні Запорізької Січі всі вісім міст - центрів адміністративних областей-паланок, на які ділилась уся територія держави Ордену Запорізького Козацького Війська, були переіменовані і їм надавано Москальські назви: Коржів Хутір дістав назву Катеринослав на честь Катерини II; друга паланка дістала назву Павлоград на честь наслідника престола Катериненого сина Павла; третя стала Александрією на

честь найстаршого Катериненого унука; Орельська паланка стала Константиноградом на честь середущого унука Константина, ще одна стала Новомосковськом і т. д., НК). В 1784 р. полк переформовано в Український козацький (з цього року на території бувшої держави Запорізького Козацького Війська усі полки було переформовано в полки Катеринославського Козацького Війська, а намісник „Новоросії” бувшої Запарізької Козацької держави, Потьомкин — „козак Нечоса” (неотеса) офіційно дістав від Катерини II титул „Великого Гетьмана усіх Українських (так було написано в маніфесті, НК) Козаків”.* В 1792 р. по смерті Потьомкина полк переіменовано в легко-кінний Павлоградський. В 1801 р. переіменовано в Павлоградський гусарський. В 1856 р. названо лейб-гусарським Павлоградським. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Старшинство полка з 9 липня 1764 р. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1764 — 1864”. На штандартівській скобі вензель Катерини II з написом „1764 г. Днепровскій и Донецкій пікинерные полки”.

„3-й гусарський ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКИЙ полк зформовано в 1783 р. під назвою Єлисаветградський легко-кінний полк з Херсонського і Єлисаветградського пікинерних полків. Херсонський і Єлисаветградський пікинерні полки в свою чергу були зформовані в 1764 році. В 1784 р. полк був переформований в Єлисаветградський козацький Катеринославського Козацького Війська. В 1792 р. полку повернуто стару його назву. В 1796 році полк було переформовано в гусарський. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Старшинство полка з 22 березня 1764 р. Штандарт простий з написом під орлом „1764-1864”. На штандартівській скобі вензель Катерини II і напис „1764 г. Єлисаветградскій пікинерный полк” та „1764 г. Херсонскій пікинерный полк”.

„5-й гусарський ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ полк переформовано 15 червня 1783 р. з Олександрійського пікинерного на легко-кінний під назвою Олександрійський легко-кінний. В 1790 р. його було переформовано на Олександрійський ко-

* Катеринославське козацьке військо — витвір Потьомкина — було розформоване по його смерті, при чому більшість полків цього війська примусово були виселені в Оренбурзький край і на Кавказ, згідно з указом від 5-го червня 1796 р. „Про розподілення людей, які складають Катеринославське козацьке військо; про створення Вознесенського козацького війська” (ПСЗ, т. XXIII, стр. 893).

зацької полк Катеринославського Козацького Війська. В 1792 році полку було повернуто стару його назву. В 1793 р. полк було переформовано в гусарський. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Старшинство полка з 1764 р. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1764 — 1864”.

„4-й гусарський МАРІУПЛЬСЬКИЙ полк зформовано з Бахмутських козаків, який був зформований 27 жовтня 1748 р. під назвою Бахмутський козацький полк, 11 червня 1764 р. цей полк переформовано в Луганський пікинерний. В 1769 р. полк брав участь у війні на боці Росії проти Кримських Татар (під час війни Росії з Туреччиною). В 1783 р. його переформовано в легко-кінний. В 1784 р. полк було переформовано в Маріупільський козацький полк Катеринославського Козацького Війська. В 1792 р. полк знову було переформовано в легко-кінний. В 1796 р. його було переформовано в гусарський. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Старшинство полка з 27 жовтня 1748 р. Штандарт георгієвський з написом під орлом „1748-1848”. На штандартівській скобі вензелі Єлисавети Петровни і Катерини II. Проти вензеля Єлисавети Петровни напис „1748 г. Бахмутскій казачій полк”; проти вензеля Катерини II напис „1764 г. Луганскій пікинерный полк” та „Полтавскій пікинерный полк”.

„9-й уланський БУЖСЬКИЙ полк переформовано з Бужського Козацького Війська, що складалося з трьох полків, та з 3-го Українського уланського, після чого його було названо 1-м Бужським уланським полком. 3-й Український уланський полк в свою чергу походив з 1-го полка Українського Козацького Війська. Українське Козацьке Військо було зформоване по спеціальному окремому маніфесту імператора Александра I в 1812 році під час війни з Наполеоном із поміщицьких селян-кріпаків Подільської і Київської губернь, а чотири полки (із загальної кількості 15 полків) із селян-кріпаків Чернігівської і Полтавської губ. По скінченню війни, 1816 р. Українське Козацьке Військо було розформоване. 3-й і 4-й полки цього Війська були влиті в 1816 р. в Бужське Козацьке Військо. В 1817 році з решти полків Українського Козацького Війська було вибрано людей для зформування з них чотирьох Українських уланських полків. Одним із них (3-й) і був той полк, що увійшов нарівні з Бужським козацьким полком, як складова частина, для зформування 9-го уланського Бужського полка. 25 березня 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Стар-

шинство полка з 1771 року (Козацького Бужсько - Запорізького полка, НК). Штандарт георгієвський з написом під орлом „1771 — 1871”. На срібних трубах полкової оркестри напис „11-й Українській казачій полк. 30 августа 1814 г.”.

„8-й уланський ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ полк зформовано 1769 р. як пікінерний з селян, що мешкали на Землях Запорізького Козацького Війська. Від 1788 р. ці селяни були влиті в Бужське Козацьке Військо, що складалося з трьох полків. В 1812 р. під час війни з Наполеоном з поміщицьких селян-кріпаків Київської і Подільської губ. було зформоване Українське Козацьке Військо, яке негайно було вислане на фронт. В 1816 р. Українське Козацьке Військо було розформоване. Два його полки (3-й і 4-й) були влиті в Бужське Козацьке Військо. В 1817 р. Бужське Козацьке Військо було переформоване в чотири Бужські уланські полки. В 1830 р. 3-й Бужський полк було названо Вознесенським уланським. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Старшинство полка з 1769 року”.

ПОЛК ПОХОДЖЕННЯ З ЛИЦАРСЬКО - ХРИСТИАНСЬКОГО ОРДЕНА ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА З ЧУЖОЮ, НЕ УКРАЇНСЬКОЮ, НАЗВОЮ :

„лейб-гвардії ГУСАРСЬКИЙ його імператорської величності полк зформовано 19-го лютого 1775 р. В квітні 1774 р. Катерина II звеліла зформувати для свого власного конвою команду з Бахмутських козаків. До них було додано ще команду з Чугуївських козаків. Бахмутський козацький полк було зформовано в 1748 р. за часів Запорізького війська під назвою Самарського пікінерного полка, а після знищення Запорізької Січі його названо Бахмутським козацьким. До цієї команди було додано найліпших 133 вояків з кінями, що їх було вибрано з поміж полків Жовтих, Чорних та інших гусарів. Цей загін і став зародком полка зі старшинством від 19-го лютого 1775 р. ”.

Подібно тому як з поміж полків Гетьманщини урядовим колам і військовикам дореволюційної Росії найбільш до смаку прийшлися не козацькі, а компанійські полки, так із Земель Запорізького Козацького Війська їм надто прийшлися до вподоби не Запорізько-козацькі полки, а пікінерні, що були зформовані з селян-громадян держави Запорізького Війська.

„В 60-х роках XVI-го століття вони (Запорізькі козаки) вже остаточно оселились по Дніпру... заснувавши собі укріплення на острові... Кількість вільних Запорізьких козаків дуже сильно почала збільшуватись після Люблинської унії 1569 р., коли Польща почала стреміти розпростерти свій державний устрій з його кріпацтвом на Українські (так в оригіналі, НК) Землі, що до того входили в склад Литовського князівства”.⁶³⁾

Наче б то державний устрій Московії-Росії, заведений в Україні після розділу Польщі з його жахливим рабством, яке з метою хоч трохи зм'якчити Москалі і досі називають делікатно кріпацтвом, був ліпший для Українського народу. За часів панування над Україною Польщі Українці хоч мали змогу боротись з вічно кволою Польщею безнастанними повстаннями, а за панування над нею Московії-Росії і такий спосіб боротьби був неможливий з огляду на мілітарну і поліційну силу нового окупанта.*)

„Запорожці або низові козаки мешкали вище і нижче Дніпрових порогів від доплива р. Омельчика на правім боці до Кінських Вод на лівім, себто займали всю територію Катеринославської губ. включно з Ростовським повітом, порівнюючи недавно (в 1889 р.) відділеним від неї і приєднаним до області війська Донського, та в повітах Херсонської губ. — Херсонським, Олександрійським, Єлисаветградським, (Ананьївським, Тираспольським, Одеським Миколаївським, крім вузької смуги узбережжя цих останніх двох повітів, себто в теперішніх облас-

*)Єдине „полекшення” рабства для Українців в Росії в порівнянні з ним в Польщі полягало в тім, що в Росії від 1783 р. було заборонено при ліцитації („аукціоні”) стукати молотком по столі („хто дасть більше?”), див.: „Про продаж людей без землі з публічних торгів”. Правда, було і ще одне „полекшення”, а саме: „Право продавати і купувати людей присвоєне виключно тільки дворянству” (ПСЗ, т. XXIII, стр. 483). А в Україні під Польщею це право, крім шляхти, мали ще католицькі монастирі, католицьке духовенство і Жиди про що, крім тогочасних Польських законів, свідчить ще Жидівський хронікер з часів Хмельниччини рабин Гановер: ... „і Українці стали рабами та слугами Польского народу і Жидів”, стор. 27; та ще ... „навіть найнижчий з-поміж них (Жидів) став їхнім (Українців) зверхником”, стр. 8 і 28. (Hanover Nathan, Rabbi — Abyss of Despair, Bloch Publishing Co., New York, 5710-1956).

⁶³⁾ Воен. Энциклоп. т. 10, ст. 470.

тих Української ССР: Кіровоградській, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Дніпропетровській, Сталінській, Луганській, в північній половині Запорізької, та в південній третині Полтавської і в південно-західній половині Ростовської області, що входить у склад Російської СФСР, НК). На цій території Запорожці проіснували з XV-го століття до зруйнування Запорожської Січі в 1775 р.”⁶⁴)

„Запорожські низові козаки стали захисниками Христової віри від мусульманів, православія від католицтва, охоронцями всієї Слов'янської людности від Татарів і Турків та постійними оборонцями своєї Батьківщини”.⁶⁵)

Ці шляхетні принципи, прищеплені Лицарсько-Християнському Ордену Запорізького Козацького Війська князем Дмитром Вишневецьким (Байдою) ще перед 1550 роком нарівні з глибоко республіканським устроєм, увесь час були для Запорожців провідною зіркою аж до самого кінця існування їх держави.

„Козацький незалежницький рух у Польщі найвищого ступня досягнув після Люблинської унії 1569 р.”⁶⁶)

„Цілковите відділення Запорізьких козаків від Українського козацтва сталося при Стефані Баторії в 1576 р. Це привело до повної незалежності Запорізького козацтва.”⁶⁷)

„Запорізьке Козацьке Військо ніколи не залежало ні від Польщі, ні від Московії”.⁶⁸)

Це було і залишається найголовнішою причиною недоброчливості і сплюгавлювання Запорожських козаків Поляками, Москалями та їх прислужниками, що і досі обзивають Запорожців розбійниками, грабіжниками, вічними бунтарями тощо. Запорожці завше давали належну досить дошкульну відсіч на найменші зазіхання агресивних сусідів на цілість і незалежність своєї території.

Після розділу Української держави між Московією і Польщею по Андрусівському миру 1667 р. і після намагань гетьмана Петра Дорошенка в 1672-76 роках відновити її, Запорож-

ські козаки змінили спосіб боротьби за об'єднання усіх Українських земель в одну державу, відкладаючи останній бій на трохи пізніший час. Такий плян був би добрим при умові якби послідували наступники ідейних керівників Запорізького Війська були віддані цій ідеї в такій же мірі, як і їхні попередники. Оцього-то якраз і не було на протязі останніх десятих років перед знищенням Запорізької Січі. Але сама ідея перетворення Запорізьких земель на багатолюдну базу для майбутньої боротьби за Українську державу дала свої наслідки. Запорожці енергійно почали заселяти простори своєї держави Українським народом, переманюючи до себе пересельців з Українських земель, що були під Польщею, і з Гетьманщини та Слобідсько-Українських полків, що були під Московією, дуже вигідними умовами.

„В Польщі і далі був неспокій і народ цілими тлумами ішов на Запорізькі землі”.⁶⁹)

„Польська нежондем стої” (Польща безладдям тримається) — каже тогочасна Польська приказка. І всевладна свавільна шляхта ретельно дотримуючись цієї засади нарочно штучно витворювала це безладдя аж поки не знайшлося зовнішніх сил, щоб покласти край на так значних просторах цьому безладдю.

Не приймали Запорожці на свої землі тільки представників інших національностей. Це зрозуміло: маючи на меті зробити Запоріжжя не тільки ідейним, як це було до того часу, центром, а і людським та матеріальним у майбутній боротьбі за об'єднання усіх Українських земель в одну державу, не можна було покладатись на лояльність не-Українського населення під час боротьби з агресивними сусідами.

Пересельцям пропонувалось або вписатись у „товариство” Запорожських козаків, (в цей час вже багато Запорожців мали родини, що постійно мешкали на „зимовиках”- хуторах, займаючись сільським господарством), або оставатись вільними селянами з платою невеличких податків до Військової Скарбниці. Малось на увазі, що під час війни вони так чи інак будуть в неї втягнуті. В останні десятиліття перед знищенням Запорізької Січі, по списку Військової Скарбниці платників податків, таких селян нараховувалось уже по-над 200.000 осіб одного тільки дорослого населення.

Запорожці зорганізували цих селян у спеціальні - пікінер-

⁶⁹ Енциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 227.

⁶⁴) Воен. Энциклоп., т. 10, ст. 470.

⁶⁵) Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 60; Воен. Энциклоп. т. 10, ст. 470-71.

⁶⁶) Воен. Энциклоп. т. 15, ст. 151.

⁶⁷) там же, т. 10, ст. 470.

⁶⁸) Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 227.

ні полки і взялися за їх військовий вишкіл. Кожна паланка (адміністративно-територіальна одиниця, на які була поділена територія держави Запорозьких козаків) мала такий полк, а густо заселені навіть по два. Пікінерні полки були добрим військом як кінним, так і пішим. Прибережні селяни крім того вишколювались ще і для морських боїв. Як відомо Запорозці були добрими воїнами і на морі; часто нападали з великими успіхами на Турецькі флотилії, для чого мали свою досить значну вітрильно-веслову флоту.

„Пікінерні полки були легко-кінним військом, яке складалось з місцевих селян за часів існування Запорізької Січі. Крім простішої форми умундування вони нічим не відрізнялись від гусарських полків. Озброєні пікінери були довгою пікою (звідси і їх назва), шаблею, а трохи пізніше ще і мушкетом. В 1764 році з місцевих селян були зформовані: Дніпровський, Донецький (переіменований в 1776 р. на Катеринославський), Луганський, Полтавський (не утотожнювати з Полтавським козацьким підлеглим Гетьманщині, НК), Херсонський пікінерні полки. До 1764 р. були зформовані: Самарський (1748 р.), Єлисаветградський (1740 р.), Інгульський (переіменований в 1776 р. на Олександрійський) (1738 р.) пікінерні полки”.⁷⁰⁾

Запорозці весь час мали конфлікти з Польщею після Люблінської унії як вона стала їх безпосереднім сусідом. До цієї унії з державою Запорозьких козаків сусідувало велике князівство Литовське, під владою якого були Українські землі. З Литовським князівством Запорозці жили в дружбі і злагоді. Причиною конфліктів з Річчю Посполитою, як після цієї унії стала називатись Польська держава, були нечувані раніш утиски Українського народу, а Запорозці уважали своїм святим обов'язком ставати завше на його захист. Московія була занадто далеко, десь там на півночі. Між нею і державою Запорозьких козаків знаходились Слобідсько-Українські полки, простори яких уважались за досить поважні як на тогочасні способи зв'язків. Але коли в 1651 році, скориставшись безвихідною ситуацією цих полків, Московія наложила на них свою тяжку лапу, у Запорозців появилася ціла низка надзвичайно острих конфліктів і з Московією. Конфлікти у Запорозців з Московією почалися ще тоді як цар Алексій Ми-

⁷⁰⁾ Воен. Энциклоп., т. 11, ст. 274.

хаїлович після 1651 р. почав під'юджувати Ізюмський полк, сусіду Запорозців, захопити частину Запорізької землі, багату на солоні джерела та озера (в околицях теперішнього Єллі'янська). Річ у тім, що в Московії здавна сіль нарівні з горілкою була у виключно монопольнім продажу самих Московських князів, а пізніше царів. Продаж соли нарівні з „государевими кабаками“ (царевими шинками) був дуже важливим джерелом їх прибутків.* Раніш в Московії сіль випаровували з води далеко на півночі в Сольвичегодску, а після завоювання Іваном Лютим Астраханського ханства, її довозили в околиць Астрахані — так само здалека. Доставка соли коштувала надто дорого, а саме головне на валки з сіллю та на „ладії“ з сіллю, які тягнули проти течії по Волзі царські раби, часто нападали грабіжники, бо сіль була не аби якою цінністю. Для охорони соли в дорозі треба було мати досить численну добре озброєну варту. Для більшого постраху грабіжників царі цю варту називали „козаками“, хоч ці охоронці царської соли з козацтвом не мали нічого спільного.

Доставка соли з України з Ізюмського полка коштувала надто багато тандеше. Одначе загони озброєної варту все ж таки і тут були потрібні, але значно менш чисельні. Залоги цієї варту були розташовані вздовж шляхів доставки соли. Між охорон-

*) Наскільки важливим джерелом державних прибутків був продаж населенню державою соли видно хоч би з того, що кожного року йому приділялось по кілька урядових, ба навіть царських, указів: 28 березня 1797 р.; 28 лютого, 13 жовтня 1798 р. і т. д. В 1797 р. було примусово продано населенню у величезній кількості на одну душу, включаючи і немовлят, по надзвичайно дорогій ціні 23.569,279 пудів соли, а в 1798 р. 31.675,610 пудів (ПСЗ, т. XXV, стр. 412). Це викликало в Україні постійні заворушення, бо навіть за часів під Польщею продаж соли тут був вільний, її розвозили тут за тих часів, привозючи із Запорізьких земель, чумаючи козаки. В державних крамницях Російський уряд продавав сіль у кільканадцять разів дорожче, ніж раніш продавали чумаки, з цєю конкуренцією Російський уряд повів найжорстокішу боротьбу. Указ констатує, що „...продаж соли з державних магазинів проходить з великими труднощами...“, бо ці заходи уряду (продаж по великій ціні і великій кількості на душу) виникли з інших причин“ (ПСЗ, т. XXV, стр. 96). Навіть пізніше, за царювання Александра I продаж державою населенню соли по надзвичайно дорогій ціні залишався дуже важливим джерелом державних прибутків.

никами царської соли були і козаки: Донські, Яїцькі (Уральські), ба навіть Українські. * Ось у такий спосіб появилсь на світ Божий так звані „Чугуївські” і „Бахмутські” козаки.”

„Чугуївські козаки утворились з Донських та Яїцьких служивих козаків, що мешкали в Чугуїві, Курску, Орлі та Обоїні”.⁷¹⁾

„Бахмутські козаки були утворені з метою охорони солоних джерел в околицях Бахмута.”⁷²⁾

Сіль і горілку по всій Московії цар продавав „своїм холопам” через „цілувальників” (назва походить від того, що вони „цілували хрест” при присязі, що всі вторговані гроші віддаватимуть цареві; в Московії аж до часу царювання Анни Іванівни ніякого поділу між державними службовцями та особистими службовцями самого царя цілковито не існувало, бо вся Московія зі всім її населенням була приватною власністю царів, а раніш Московських ханів - князів).

Зпочатку Запорожські козаки зовсім не реагували на захоплення Ізюмським полком невеличкої частини своєї території, бо, мовляв, однаково це все увійде в одну Українську державу. Але коли цар Алексій Михайлович почав селити на цих землях своїх рабів-Москалів (як згодом його син Петро І на захоплених ним Запоріжських землях в околицях Бахмута) для добування випаровуванням соли, Запорожському Війську це не подобалось та викликало з їхнього боку шалений спротив і протидію, спрямовані проти непроханих на свої землі чужих пересельців.

„...Російський уряд під захистом своїх військ почав заселяти Запорожські Землі в північно-східній та в північно-західній смугах... Запорожці віднесли до чужих пересельців вороже і часто у них доходило до збройних сутичок; пересельці, які мали підтримку при царським дворі, скаржились на Запорожців”.⁷³⁾

* Це видно з наступного: „Про скасування 3-го Чугуївського козацького полка. Його імператорська величість зволила наказати третій Чугуївський козацький полк скасувати; бувших в ньому Українців розпустити до своїх домів в Україні, а решту інших також до своїх мешкань” (ПСЗ, т. XXIV, стр. 517).

⁷¹⁾ Воен. Энциклоп. т. 11, ст. 274.

⁷²⁾ там же, т. 4, ст. 275.

⁷³⁾ там же, т. 10, ст. 473.

Особливо нахабно почав поводитись (тепер уже в околицях Бахмута) із Запорожцями Петро І. Довідавшись що Запорожці добувають в Бахмуті камінну сіль з-під землі, замість випаровування її з води, як це практикувалось Москалями на захоплених Ізюмським полком Запорожських землях, та що Запорожці почали добувати камінне вугілля, залізну руду, побудували кілька гут для витопу заліза і криці (сталі) і майстерні для виробу зброї, для чого запросили відповідних майстрів з Дамаска (Дамаск в той час і довго ще пізніше славився на весь світ витопом найліпшої криці та виробом зброї), Петро І став ще агресивнішим. Для захоплення просторів з добуванням камінного вугілля і соли (залізна руда добувалась далеко на південь по р. Інгулець і була по-за досягненням Московії), Петро І почав будувати на самісенькім кордоні фортеці. Петрова агресивність та загарбництво ще сильніше розлютило і так озлоблених проти Московії Запорожських козаків.

„При Петрі В. Запорожці помагали Булавину (повстання Донських козаків, НК).”⁷⁴⁾

... „зкориставшись роздраженням Запорожців проти Москви за будову фортець на північній кордоні їх земель, він (гетьман І. Мазепа) почав зхиляти їх (Запорожців) стати під прапори Шведського короля.”⁷⁵⁾

... „Зпантеличені великим ненависником Росії своїм кошовим Костем Гордієнком (наче б то після всіх дій Петра І, спрямованих проти Запоріжжя, ще потрібно було кошовому пантеличити Запорожців, НК) ... Запорожці в березні 1709 року з'єднались зі Шведськими військами”...⁷⁶⁾

Що при такій настанові Московії по відношенню до Запорожців не могло бути і мови про які б то не було добросусідські взаємовідносини годі й говорити. Держава Запоріжського Козацького Війська завше була по боці противників „Російської справи”, себто була проти загарблення Московією чужих територій з чужим не-Москальським населенням.

А як потрапили пікінерні полки з держави Запоріжських Козаків „на службу Російській справі” видно з наступного:

„Конфедерати були притиснуті до Турецького кордону (цих

⁷⁴⁾ Энцикл. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 227.

⁷⁵⁾ Воен. Энциклоп. т. 10, ст. 472.

⁷⁶⁾ там же, т. 10, ст. 472.

конфедератів зовсім не треба було і притискувати до кордону, бо вони і зорганізувались на саміснєнім кордоні в місті Торговиці на правім березі р. Синюхи, що була кордоном між Польщею і державою Запоріжського Козацького Війська, а не з Туречиною, НК) і там козаки повстали проти них, (козаки на Правобережжі під Польщею існували аж до кінця її існування; Після розділу в 1793 р. Польщі Катерина II пороздавала їх в рабство поміщикам-Полякам, НК). *) Поляки і Жидаки були погромлені. В 1768 р. конфедерати просили Туречину (вона була їхньою союзницею) відігнати козаків з Балти. Це привело до війни між Росією і Туречиною.”⁷⁷⁾

В дійсності справа виглядала трохи інакше, бо Москалі заперечуючи взагалі факт існування держави Запоріжського Козацького Війська, навіть Запоріжську територію ладні признавати за Турецьку. Кордон між Туречиною і Польщею проходив по р. Дністру. А між Польщею і державою Запоріжського Козацького Війська — по рікам-допливам ріки Південний Біг (по Москальски ВУГ) — по Кодимі правому його допливу і Синюсі лівому. З Польського боку по цих обох допливах з Запоріжською державою межувало Браславське воєводство, в яке входила також південна частина пізнішої Київської губ. з містами Умань, Торговиця тощо.

Що кордон по ріці Кодимі проходив між Польщею і Запоріжськими землями, а не між Польщею і Туречиною видно з наступного:

... „ряд походів і нападів на Татарів мав наслідком те, що з 1516 року козацтво оселилось по рікам Дністру, Богу і нижній течії Дніпра, на землях, захоплених Татарамі ще з часів Батия.”⁷⁸⁾

„Кодима — правий доплив ріки Південного Богу, що впли-

*) Що аж до другого розділу в 1793 році на Правобережжі України під Польщею існували Українські козаки, видно з наступного: „... і та значна кількість Українських (так написано в оригіналі, НК) козаків в губерніях Браславській, Подільській і Волинській (після приєднання до Росії так були переіменовані одноіменні воєводства, на які була поділена вся Польща, НК) та в суміжних округах, що відійшли до сусідніх губерній, цього війська біля 60,000 душ, ... яким цей спосіб життя і служби зпокон віку звичний і приємний...” (ПСЗ, т. XXIII, стр. 892).

⁷⁷⁾ там же, т. 10, ст. 382.

⁷⁸⁾ там же, т. 11, ст. 289.

нається в р. Біг в місті Ольвіополь.”⁷⁹⁾

„Ольвіополь місто на р. Біг при усті р. Синюхи. . . Місто збудоване Запоріжським козаком Степаном Підстрільним в 1676 році. . . Запоріжці зробили з нього укріплений пункт проти Польщі.”⁸⁰⁾

Обидві ці цитати про місце розположення Ольвіополя правильні, бо він розлігся на обох берегах Богу та на обох берегах його цих двох допливів, що вливаються саме тут в р. Південний Біг один проти другого.

Коли місцеві козаки напали в Польській частині Балти (Балта розлягалась на обох берегах р. Кодими — Польським і Запоріжським) на конфедератів, то їм на допомогу прийшли з закордону, із Запоріжських земель, сусідні найближчі пікінерні полки. Селяни, вояки цих полків, побоювались, що Польське військо легко зможе спричинитись до того, що війна навіть мимо його волі мотиме перенестись на їх землі, себто на територію держави Запоріжського Козацького Війська. Пікінери також побоювались, що в такому випадку шляхтичі з Польського війська, опинившись на їх землях, у першу чергу ловитимуть своїх рабів, які повтікали від них на Запоріжські землі та їх жінок і дітей.

Запоріжці з традиційної ворожості до Московії, що з кінця 1721 р. за порадою Українського науковця Теофана Прокіповича присвоїла собі нову назву — Росія —, військо якої вже кілька років ганялось по Правобережжю України за озброєними ватагами Поляків, дозволили Турецькій армії, союзниці Поляків, покористуватись своєю територією, бо не хотіли бачити Польщу під зверхністю Росії. А перемога над конфедератами Росії якраз і привела б Польщу до цього. Пікінери ж з найближчих прикордонних полків мали своєю метою оберегти свої господарства від знищення, яке змогло би статись при перенесенні воєнних дій на їх територію. Отак потрапили прикордонні з Польщею пікінерні полки із Запоріжжя „на службу Російській справі”. Решта цих полків також не мали ніякого відношення до служби цій „справі”, захищаючи свої околиці від руйнування чужими військами під час воєнних дій на їх території.

Коли в 1769 р. дійшлося до війни між Росією і Туречиною,

⁷⁹⁾ там же, т. 13, ст. 13.

⁸⁰⁾ там же, т. 17, ст. 120.

то протиприродно воювали не на своїх, а на чужих територіях — Росія з Польскою, а Туреччина із Запорізькою, себто війна відбувалась виключно на Українській етнографічній території. В ті часи Росія не мала ніякого спільного кордону з Туреччиною. Їх розділяли Річ Посполита Польська та держава Запорізького Козацького Війська.

В ході воєнних дій Турки порішили зайти в далеке запілля Російської армії — аж на Уманщину, що разом зі всім Правобережжям була складовою частиною Польської держави.

... „Султан наказав пробратись в наші південні володіння (наче-б-то Правобережжя в той час належало Росії та було якимось її „володінням”, НК)... на початку 1769 року Кримський хан (васал Туреччини, НК) з 40,000 Татар і з 7,000 Запорожських козаків перейшов нашу границю біля Ольвіополя (наче-б-то тут держава Запорізького Козацького Війська граничила не з Польшею, як то було в дійсності, а з Росією, НК) і прямував до Єлисаветграду, щоб вдертися на Уманщину”.⁸¹⁾

Цьому намірові Кримського хана зпротивились місцеві пікинерні полки, не бажаючи, щоб їх господарства потерпіли від проходячої армії. Спротив пікинерних полків схвалив сам кошовий Запорізького Війська Петро Калнишевський, незважаючи на те, що Запорожське Козацьке Військо було в союзі з Туреччиною проти Росії і що в самій проходячій армії Кримського хана знаходилось і Запорізьке козацьке військо. Пікинери все ж таки затримали армію Кримського хана, хоч, однак, і не захистили своїх господарств від ще жажливішого з помсти нищення та грабіння, уже нарочитого, як Татарами, так і Запорожськими козаками, бо якраз завдяки їхньому спротиву усі воєнні дії відбувались саме на їхній території. Цим вони спасли Російську армію від неминучого розгрому. Ось яким робом пікинерні полки з вороже наставленою до Росії державою Запорізького Козацького Війська потрапили „на службу Російській справі”, завдяки чому пізніші кінні полки армії Російської імперії, що походили від цих пікинерних полків, „заслужили” на ласкаве занотування свого початку існування з 1769 року.

Запорожці почувши про поведінку свого кошового, який схвалив намір пікинерних полків західних паланок спротивитись переходові союзної армії Кримського хана через їхні місцевості, страшенно обурились і хотіли розправитись з Кал-

нишевським. Але він задалегідь утік на Кодак, де і переховався аж до кінця війни в 1774 році.

... „Коли Калнишевський оповістив про участь козаків (пікинерів, НК) на боці Росії, в Січі вибухли безпорядки і йому довелося тікати на Кодак”.⁸²⁾

Катерина II за цю прислугу Російській армії нагородила Калнишевського великою золотою медалею зі своїм власним портретом, облямованим добірними бриліантами.

... „Калнишевський зі своїми Запорожцями (пікинерами, НК) успішно діяв проти Турків... і його подвиги та заслуги були засвідчені рескриптами, його нагороджено золотою медалею з оздобленим бриліантами портретом цариці”.⁸³⁾

Завдяки пікинерним полкам та подвійній грі кошового Калнишевського, Росія вийшла переможницею у війні з Туреччиною. Ця перемога дала Росії те, про що вона вже давно мріяла, а саме: Кримське ханство було примушене зректись Турецької зверхности, а значить і захисту Турків проти загарбництва Москалів. На шляху до цілковитого захоплення стояла держава Запорожського Козацького Війська. Тодішній кошовий надзвичайно багатий 84-тній П. Калнишевський, опираючись на заможних сімейних Запорожців, яких вже в той час на Запоріжі було подостатку, що погідливо і призириливо обзивав простих братчиків, хоч і продовжувачів ідеї об'єднання усіх земель України в одну державу, не інакше як „го-лительбою” — був набагато більше ніж лойяльний по відношенню до Росії. Мабуть йому не давали спокою успіхи козацької старшини з Гетьманщини, звідки він був родом, що в цей час вже була набула Російське дворянство (звання шляхти), а до того ще і в придачу передніше вільне селянство, ба навіть збіднілих козаків собі в рабів. Взоруючи на Гетьманщину, Калнишевський почав вивищувати та збагачувати Запорожських козацьких виборних провідників, величаючи їх „старшиною”. Його захланність і загрибуцність дійшла до того, що ради збільшення своїх особистих прибутків він дозволив навіть улаштувати на головній площі в самій Січі ярмарки, зазиваючи на них всіма способами Жидів з Польщі. По зруйнуванні Запорізької Січі при його арешті величезні мастности в грошах, дорогоцінностях, незлічимох табунах коней, чередах рогатої

⁸²⁾ там же, т. 10, ст. 382.

⁸³⁾ там же, т. 11, ст. 315.

⁸¹⁾ там же, т. 10, ст. 328.

худоби і отарах овець були зконфісковані Росією. Незважаючи на весь сервілізм Калнишевського по відношенню до Росії, це Катерини II не задовольняло все ж таки, бо...

... „Калнишевський зі „старшиною” ледви стримували Запорожців від втручання у внутрішні справи Польщі (в Коліївщину) і тим утратив популярність в Січі; в 1762 р. він був „скинутий” з кошового... але в 1765 р. його знову було обрано і він залишався цим достойником більше 10-ти років аж до знищення Запорізької Січі”.⁸⁴⁾

Катеринені причини „незадоволення” лояльністю Калнишевського виходили з того, що Запорожці могли в любий час переобрати старого віком Калнишевського. Надії ж на лояльність його наступника були аж найменші з огляду на агресивність Росії по відношенню до держави Запорізького Козацького Війська. А найважливіше — Запорізька держава була перешкодою до захоплення Росією Кримського ханства, що знаходилась між нею і Кримом. Були ще і інші чисто внутрішньо-імперські, політичного характеру, причини:

... „Хвилювання на південнім сході (повстання Пугачова в 1772-74 роках) показували, що конче потрібно запобігти зародженню такої ж хуртовини і тут (на території Запорізьких козаків)”.⁸⁵⁾

Не треба забувати, що Пугачов, вояк Російської армії, яка від 1764 р. ганялась по Правобережжю України за Польськими військовими загонами, що були проти зверхности Росії над Польщею, здезертувавши з армії де-який час переховувався в Запорізьким козацьким монастирі, в яким кінчали монахами своє бурхливе життя зістарілі Запорожці. Москалі - історики цей монастир чомусь називають скитом старовірів, хоч загально відомо, що Українці ніколи не були послідовниками цієї чисто Москальської секти. Старовіри ж Москалі між Запорожцями мешкати аж ніяк не могли з огляду на безмежну ворожість Запорожців взагалі до Москалів. Без жодного сумніву ідею повстання Пугачов виніс із Запорізьких Земель.

... „В цілях внутрішньої політики імперії уряд не міг терпіти на однім із своїх окрайків (ось як Москалі дивляться на державу Запорізького Війська, НК) повністю відокремленої громади з незалежним народоправством, тим більше що ця гро-

⁸⁴⁾ Воен. Энцикл. т. 11, ст. 315.

⁸⁵⁾ Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 58.

мада приймала до себе всіх шукагів свободи від угисків і згнтіу а імперії та ВЕЛА СВОЮ ВЛАСНУ ПОЛІТИКУ”.⁸⁶⁾

„Славне військо козацьке Запорізьке низове мало в найвищій мірі надзвичайно своєрідний устрій”.⁸⁷⁾

Не тільки лише „славне військо козацьке Запорізьке низове”, але і весь державно-політичний устрій всього Українського народу мав „в найвищій мірі надзвичайно своєрідний устрій”, себто передчасний суто-демократичний лад з найчистішим народоправством, що на кілька століть випередив сьогочасну так звану демократію. Цей найвищої якости демократизм з найчистішим народоправством і погубив державність Українського народу і став причиною його поневолення сусідами, які не те що в ті далекі часи, але і сьогодні далеко ще не досішли до того ступеня демократизма, на якому знаходився Український народ 300 років тому.

Тому-то ні один Запорізький козацький полк не міг бути „на службі Російській справі”. Запорожці завше були на боці противників цієї „справи”.

Тому коли Російська армія після миру з Туречиною прямувала через західні паланки території держави Запорізького Козацького Війська додому, то, маючи наказ Катерини II, командир цієї армії в кількості 86,000 вояків, Мадярський генерал Текелій, що був на службі Росії, спрямував 66,000-ну армію на Запорізьку Січ, а решту на одночасне захоплення усіх восьми паланок.

Помилкою Запорожців було вже те, що вони, союзники Польських конфедератів і Туречини, дозволили Російській армії переходити через свою територію. Але тут відограв не аби яку роль кошовий П. Калнишевський.

Оточивши військом зі всіх сторін Запорізьку Січ, ген. Текелій 3-го серпня 1775 року оголосив Катеринин наказ, що Запорожці мусять розійтись усі по місцях свого народження. Запорожці поділились на дві групи: одні (ті що мали на Запорізьких землях родини і свої господарства) на чолі з кошовим П. Калнишевським, судею Війська Павлом Головатим, писарем Війська Іваном Глобою і архимандритом Війська Володимиром Сокальським (головою церкви Запорізької держави, бо згідно з засадами Ордена, прищепленими йому

⁸⁶⁾ Воен. Энциклоп. т. 10, ст. 473.

⁸⁷⁾ Энцикл. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 58.

князем Дмитром Вишневецьким - Байдюю, у Запорозжів міг бути священиком тільки лише священик-чернець; ця засада була розширена нізніше на всю територію, хоч на ній мешкали селяни-пересельці з родинами) осталися в Січі, а решта захопивши на зимовниках свої родини, повтікали: частина в Кубанське васальне від Туреччини ханство, а частина за Дунай в Добруджу, що належала тоді Туреччині. І на Кубань і в Добруджу разом з Запорозжцями повтікали багато з своїми родинами також селян-пересельців. Однак, більшість Запорозжців Батьківщини не залишила, розійшовшись по своїх зимовниках-хуторах (у Москалів вони згадуються під Москальським поняттям „однотворців”, себто селян НЕ-кріпаків, які мали свою власну землю і НЕ входили в Москальську „общину”, якої в Україні взагалі ніколи і не існувало, а всі селяни по Москальським поняттям на Запоріжі були „однотворцями”). *)

Що Кубань в той час не належала Росії видно з наступного: „Немирівський Конгрес 1737 року — з'їзд уповноважених Росії, Австрії та Туреччини в місті Немирові з метою урегулювати воєнно-політичні питання... нашим уповноваженим було доручено домагатись головним чином, щоб КУБАНЬ і КРИМ зі всіма народами і мешканцями були у вічнім підданстві Всеросійської (існувала і така назва для тюрми народів, НК) імперії'. А Турки вимагали, щоб пограничним (Російським) містом був Київ... Переговори були без жодних наслідків”.⁸⁸⁾

Після цього Конгресу до Кучук - Кайнарджійського миру 10 липня 1774 року ніяких угод між Росією і Туреччиною не було. Мiroва ж угода 1774 р. ніякої згадки про Кубань не має.

„Умови Кучук-Кайнарджійського миру 10 липня 1774 р.: уступлено Туреччиною Росії Кабарду, Азов, Керч, Єнікале, Кинбурн; признано незалежність Крима і протекторат над ним Росії”.⁸⁹⁾

Мотивом до знищення держави Запорізького Козацького Війська в своїм „маніфесті” Катерина II виставила те, що ніби то „Запорозжські козаки є „органічними” вродженими ворогами державного ладу”. Запорозжці дійсно були ворогами держав-

*) Що „однотворців” між Українцями не було і що це поняття для них незрозуміле, видно з наступного: „4. „Однотворці” і „Малоросіяни” які платять однотворчеські податки...” (ПСЗ, т. XXIII, стр. 890).

⁸⁸⁾ Воен. Энцикл. т. 16, ст. 587.

⁸⁹⁾ Энцикл. Воен. и Морск. Наук, т. 6, ст. 415.

ного ладу Російської імперії, де тільки поміщики власники селян-рабів уважались людьми, духовенство мало сякі-такі права, дуже малочисельне міщанство було відносно до певної міри вільним, а вся величезна решта населення імперії — селянство — було живою робочою скотиною в маєтках поміщиків-рабовласників. Ці раби-селяни і продавались поміщиками нарівні з робочою скотиною або обмінювались на неї чи навіть на расових щенят. І ворогами Російської держави були не тільки лише одні Запорозжці.

Проводирі Запорізького Козацького Війська на чолі з кошовим Петром Калнишевським (понадіявся на золоту медалю з Катериненим портретом) були засуджені на кару смерті, але на прохання де-яких Катеринених улюбленців, смертна кара була їм Катериною замінена на досмертне ув'язнення в каторжній тюрмі.

„Хоч при знищенні Запорізької Січі Калнишевський стримував Запорозжців від насильного спротиву і багато зробив для ліквідації Запоріжжя, але все ж таки поніс тяжку кару: зпершу його хотіли навіть скарати на смерть, але після замінили смертну кару досмертною вязницею в Соловецьким монастирі (на Білім морі на півночі, НК) з 1776 р., де він і помер 31 жовтня 1803 р. Калнишевський був мудрий адміністратор, хоробрий воєначальник, здібний дипломат, здібний багатий господар і дуже релігійна людина”⁹⁰⁾

Можливо, що все це так, тільки нічого з цього не пішло на користь ні Україні, ні Українському народу, ні навіть не йому самому, а лютому ворогові. Хай же доля „мудрого адміністратора і здібного дипломата” Петра Калнишевського та його однотворців буде нам пересторогою в майбутніх поколіннях.

„Останні начальники Запорізької Січі кошовий Петро Калнишевський, судя Павло Головатий, писар Іван Глоба були засуджені до кари на смерть, але були помилувані і заслані: 1-й в Соловецький монастир, 2-й в Тобольск, 3-й в Туруханск”.⁹¹⁾

„Запорізькі Землі були роздані разом з селянами (бувшими пікинерами, НК) Катериненим улюбленцям.* Частина

* Що разом з своєю землею були роздані в рабство поміщикам після знищення Запорізької Січі та після другого розділу Польщі в 1793 р.

⁹⁰⁾ Воен. Энциклоп., т. 11, ст. 315.

⁹¹⁾ там же, т. 10, ст. 473.

Запорожців переселилась на Кубань, частина в Туреччину в Добруджу, а з частини Потьомкин зформував Чорноморське козацьке військо, яке було поселене між Бугом і Дністром".⁹²

„Катерина (II) закріпачила вільне населення України — бувших Польських провінцій і Новоросії (землі бовшої держави Запоріжського Козацького Війська, НК), заселених Українцями. В 1765 і 1767 роках указами Катерини II під страхом заслання на досмертну каторгу селянам заборонялось скаржитись на своїх поміщиків. Ці укази були поширені і на новопритдані провінції після розділу Польщі і знищення Запоріжської Січи. Більше мільйона душ до того часу вільних селян України (так написано в оригіналі, НК) Катерина роздала в рабство (так написано в оригіналі, НК) своїм фаворитам".⁹³

Після розділу Польщі Вольтер і Дідро, що були в дружнім листуванні з Катериною II, писали їй:

„Ви матір тим народам („визволенням” з-під Польщі, НК). Скоріш, скоріш свободу ж дайте їм. Вона їм відповіла: „Панове, ви мені занадто чести наддасте”. І зразу ж таки прикріпила Українців (так написано в оригіналі, НК) до землі”.⁹⁴

Тут не зайвим буде підкреслити неточність виразу, який вживається Москалями. Бо можна подумати, що якісь волоцюги-Українці не хотіли триматись і обробляти свою землю і аж було потрібне Катеринене „прикріплення до землі”, щоб примусити таки їх господарити на своїй власній землі. А проте, що земля належала не їм, Українцям, а поміщикам Полякам нігде і не згадується.

Так скінчилось політикування збагатілих на Запоріжських Землях пересельців селян-пікинерів і „здібного дипломата та мудрого адміністратора”. Ще довгий час після зруйнування Січи доводилось Російським загарбникам боротись з волелюб-

на Правобережжі України, селяни і козаки видно з наступного: . . . землі, що ще остались не роздані (Катериненим улюбленцям, НК) роздати (разом з козаками) Обер-офіцерам (до капітана включно в Російській регулярній армії, НК) від 3-х до 500 десятин, а штаб-офіцерам (до полковника включно, НК) від 10-ти до 1500 десятин . . . і заставити їх (козаків) стати . . . кріпаками. . . це дасть великий прибуток державі . . .” (ПСЗ, т. XXIII, стр. 122).

⁹² там же, т. 10, ст. 473.

⁹³ Пушкин А. С. — Полное собрание сочинений, Заметки к Российской истории XVIII века.

⁹⁴ Толстой А. К. — Собрание Сочинений: История государства Российской от Гостомисла до наших дней (сатира).

ним населенням цього завоєваного, але не упокореного краю, то ськими-такими йому поступками, то масовим примусовим виселенням з краю, переважно на Кавказ, щоб не розносити між Український народ ідеї Української державности та зарази непокори загарбникам-чужинцям. І квітуча до її знищення держава Запоріжського Козацького Війська почала пустіти і обезлюднюватись. Ще і досі відчувається сум, туга і розпач в тогочасній історичній пісні Українського народу за її втратою: „Катерино, с . . а дочко, що ти наробила? Край багатий, степ веселий ти занастила!”.

Буйно зростаюча сила нової Січи в Туреччині за Дунаєм настрашила намісника цього краю найулюбленішого Катериненого хабалія Потьомкина і примусила його трохи лагідніше поводитись з розпорощеним по степах Запорожським населенням. Треба було якимись способами ослабити, спаралізувати притягаючу силу Дунайської Січи і масову втечу до неї населення. Вона ставала все більше небезпечною, святою для Українського народу ідеєю, перенесеною із Запоріжських Земель, створення своєї власної незалежної держави.

. . . „після знищення Запоріжської Січи частина Запорожців відійшла до Туреччини і оселилась на березі Дунаю . . . і з устя Дунаю розселилась по узбережжю Чорного моря аж до Акермана. Сюди почали збиратись утікачі з інших ріжних місцевостей і кількість вояків, що заснували нову Січ, досягла 10,000”.⁹⁵

Щоб затримати селян, бувших пікинерів, від утечі до Дунайської Січи, Потьомкин відновив пікинерні полки, назвавши їх легко-кінними. Він зібрав найактивніших з по-між селян і примістив їх в казарнях (раніш пікинери, як і козаки взагалі, мешкали в своїх родинах), з яких їх нікуди не випускали. Таким способом вони були відокремлені від решти селянства і своїх родин, переставши бути небезпечними. Не треба забувати, що військова служба в ті часи в Росії тривала до глибокої старості. З цєю ж метою перешкодити бувшим Запорожцям тікати до нової Січи за Дунай в 1784 р. Потьомкин доручив колишньому Запоріжському сотнику Сидору Білому зформувати між ріками Богом і Дністром в околицях сучасної Одеси Чорноморське козацьке військо. Пізніше північна частина цього війська була відома під назвою Бужського (Бугського) козацького війська. Сидір Білий з прибережними козаками

⁹⁵ Энциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 6, ст. 145.

цього війська так ревно служив „Російській справі” у її війні з Туречиною в 1787-91 роках, що ця частина козацького війська, зформованого Білим, навіть дістала офіційну державну назву „війська вірних Чорноморських козаків”. В 1784-85 р. з уцілілих решток тутешніх місцевих Запорозжців з тою ж метою підірвати притягальну силу Дунайської Січі було зформоване зовсім малочисельне, але в найближчій сусідстві з новою Січу, бо на самісенькім кордоні, Усть-Дунайське чи Буджацьке козацьке військо.

Незважаючи на те, що Слобідсько-Українські полки були знищені ще в 1765 р., а козацькі полки в Гетьманщині всього лише рік тому в 1783 р. — в 1784 р. всі полки (легко - кінні, гусарські, козацькі новоутворених козацьких військ) „Новоросії”, як офіційно Російський уряд назвав територію бувшої держави Запоріжського Козацького Війська, були переіменовані на „полки Катеринославського козацького війська”. Потьомкин („козак Нечоса”, себто неотеса, як Запорозжці називали Потьомкіна) зформував виключно із Запорозжців три полки щось подібне на його особисту гвардію: „Конвойний полк”, „полк Булави Великого Гетьмана усіх Українських козаків” та „Український полк” (це були офіційні назви цих полків, що вживались в усіх документах Російським урядом; „Український полк” пізніше був переіменований на „Малоросійський” і проіснував під цією назвою як „14-й драгунський Малоросійський” до революції 1917 р.).

... „після знищення Запоріжської Січі із Запорозжців ... були зформовані регулярні полки Булави великого гетьмана, Конвойний і Малоросійський”.⁹⁶

Перед вибухом другої війни між Росією і Туречиною (1787-91 р.) спеціальним Катерининим указом (законом) було зформовано виключно з Українців дві армії, що офіційно називались „Перша Українська” (не „Малоросійська”!) і „Друга Катеринославська армія”.^{*} Командиром першої було призначено Румянцева, а другої Потьомкіна. Румянцев, знаючи про те, що Потьомкин бажає командувати обома цими арміями, його

^{*} Про Українську армію говориться і в Катерининім указі від 7-го вересня 1787 р. „Для рухомого магазину при арміях Українській і Катеринославській що знаходяться під командуванням наших генерал-фельдмаршалів графа Петра Александровича Румянцева-Задунайського (Укра-

⁹⁶ Енциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 4, ст. 60.

величкі амбіції, про великі до нього симпатії Катерини II, дипломатично захворів і Потьомкин командував обома Українськими арміями з офіційним титулом, якого дістав від Російського уряду ще по-над три роки тому, „Великого гетьмана усіх Українських козаків”.

Після смерті Потьомкіна в 1791 р., дуже амбітної і честлюбної людини, усі дев'ять полків Катеринославського козацького війська, цілі Усть-Дунайське і Чорноморське („вірних Чорноморських козаків”) були виселені примусово геть з рідинами на Кавказ,^{*} в Оренбурзький край, в Сибір та вліті в Кубанське, Терське, Оренбурзьке і Сибірське козацькі війська.

„Ці примусові пересельці послужили ядром для зформування тепер квітучих в матеріяльнім відношенні Амурських козаків. Зате скільки сліз в свій час було пролито цими примусовими пересельцями при залишуванні насиджених місць”.⁹⁷

„В 1801 р. козаків знищеного Катеринославського козацького війська було виселено на Кавказ”.⁹⁸

„Усть-Дунайське (Буджацьке) козацьке військо було розформоване і виселене на Кавказ”.⁹⁹

Тільки Бужському козацькому війську пощастило уникнути репресій з боку Російського уряду і залишатись на своїм старім, ще з часів держави Запоріжського Козацького Війська, місці аж до його ліквідації в 1817 р.

інська) і князя Григорія Александровича Потьомкіна-Таврического (Катеринославська) ...” (ПСЗ, т. XXII, стр. 888).

Катеринославська армія була зформована одночасно з Українською в 1783 році: „полки Катеринославської армії — Катеринославський, Херсонський, Ольвіопільський, Єлисаветградський, Павлоградський, Маріупільський, Константиноградський, Олександрійський, Чугуївський козацький, Тавричеський, Полтавський, Полтавський козацький ...” (ПСЗ, т. XXI, стр. 964).

^{*} „Квітня 14, 1815 р. ... і нарешті Катеринославські козаки, переселені вже в останній час ... В наслідок цього повеліваю вам (царський указ) ... щоб по всій Кавказській лінії (від Каспійського моря на Кизляр, Моздок, Новогеорґієвск і далі на Захід, НК) заняли кордони і постійно назавше їх утримували тільки лише переселені Катеринославські козаки ...” (ПСЗ, т. XXX, стр. 62-63).

Подібне переселення з України на Кавказ (в Терське козацьке військо в околиці Кизляра і Моздока, НК) було переведено в 1801 році ...” (ПСЗ, т. XXXVII, стр. 165-67).

⁹⁷ Грулев М. — Записки генерала-еврея, ст. 161.

⁹⁸ Воен. Энциклоп., т. 11, ст. 275.

⁹⁹ там же, ст. 275.

Від війська „вірних Чорноморських козаків” мав свій початок 7-й драгунський Кинбурзький полк, а від Катеринославського козацького війська 3-й драгунський Новоросійський.

Тій частині Запорожців, що втікла до Туреччини за Дунай жилося навіть незгірше. До Туреччини Запорожці виявили цілком обгрунтовану і заслужену лояльність та вдячність. Запорожці втихомирили небезпечно для Туреччини повстання в Босні, за що дістали на думку Турків найпочеснішу в Туреччині назву — яничарів.

„За відзначення в боях, особливо під час втихомирення Виддинського повстання, Запорожці дістали від Турецького уряду назву яничарів”.¹⁰⁰

Ця Турецька „нагорода” — назва Запорожців яничарами — так сильно образила козаків, що вони з цього часу настирливо і вперто почали шукати можливостей повороту на батьківщину своїх пращів. Така можливість трапилась під час війни між Росією і Туреччиною, що вибухла була в 1828 р. Їх кошовий Йосип Гладкий, відрядивши найвірніші Туреччині Запорожські полки на злуку з Турецькою армією, з рештою Запорожців морем вернувся до краю своїх батьків і прийняв дуже активну участь у війні проти Туреччини на боці Росії. Ці поворотці були поселені Російським урядом на узбережжі Озівського моря і відомі були під назвою Озівського козацького війська, яке проіснувало тут аж до 1866 року, в якому і було цілковито зліквідоване.

„В склад його (Озівського козацького війська) входили 3 станиці, 15 хуторів і м. Микольське. Зліквідовано його (військо) в 1866 році. Офіцери, дивлячись по походженню, були приписані до „потомствених” (розповсюджувалось і на їхніх нащадків, якщо і дружина також була шляхетського роду, НК) чи „персональних” (розповсюджувалось тільки на нього самого, якщо він сам, або його дружина чи обоє не були шляхетського роду, НК) дворян, а козаки були приписані до селян. Усі капітали і землі війська були зконфісковані в користь держави. Полкові хоругви-знамена (2), зброя і вітрильно-веслова фльотилія були передані Кубанському козацькому війську”.¹⁰¹

Хоч Кубанці в протилежність Запорожцям ніколи не були морським військом і ніколи не брали участі в морських боях, вони, однак, дістали фльотилію Озівського козацького вій-

ська. Мабуть тому, що Донські козаки, територія яких в той час нігде не мала морської узбережної границі, жодного доступу до моря не мали, як і взагалі на протязі всієї своєї історії нічого спільного з морями не мали.

Після відірвання (в 1889 р.) території бувшого Озівського козацького війська від Катеринославської губ., в яку вона входила разом з Таганрогом, Шахтами, Ростовом і Озовом, та прилучення до області Війська Донського на положенню „гражданських” (а не козацьких) округ з цих бувших козаків Озівського козацького війська в „гражданських” округах був зформований Донський козацький полк. Ось чому серед Донських козаків було чути Українську мову, що так дивувало Українців.

З позostalими найвірнішими Туреччині Запорожцями за зраду Йосипа Гладкого з його однодумцями Турки жорстоко розправились — не остався живим ні один. Уціліли тільки ті, що під ту пору знаходились по-за полками та їхні родини, нащадки яких мешкають і досі в Румунії на Чорноморським узбережжі біля Татарбунара і Вилкова.

Навіть на нащадків Запорожців — Кубанських козаків — Росія весь час аж до самої революції 1917 р. дивилась як на непевний елемент (нащадки ж „органічних” вроджених ворогів державного ладу”). Правда до них багато разів добавлялись десятки тисяч родин, але ж нащадків тих же самих або їм подібних „ворогів”, бо то були родини з „Новоросії”, з Гетьманщини, зі Слобідсько-Українських полків і нарешті з Поділля і Київщини.

„В склад Чорноморського (Кубанського) козацького війська, яке теряло дуже багато людей від тяжких умов служби (безперервна війна вдень і вночі з місцевими Кавказькими народами, переважно з Черкесами, вимирання цілих станиць від малярії тощо, НК), багато разів переселялись десятки тисяч родин з Українських козаків”.^{102*}

* „Квітня 1820 р. Про переселення Українських козаків на землі Чорноморського (Кубанського) козацького війська. ... призначити 25,000 душ мужеської статі з їхніми родинами (себто 25,000 родин, а не душ, НК). ... переселяти тільки лише козаків з козацького стану (сословія), ... переселяти тільки лише з Чернігівської і Полтавської губерній.

„Подібні переселення на землі Чорноморського козацького війська з

¹⁰⁰ там же, т. 6, ст. 145.

¹⁰¹ там же, т. 1, ст. 186.

¹⁰² там же, т. 15, ст. 142.

Незважаючи на те, що Кубанці по кількості займали друге місце між козацькими військами, Російський уряд тримав їх завше в чорнім тілі. Їм не дозволялось навіть на свої власні кошти і на повне своє власне утримання відкрити хоч би одну високу школу, школу для вишколу своїх офіцерів, хоч Кубанська область була досить багата, набагато багатіша від сусідньої Донської. Кубанське козацьке військо мало навіть свої власні залізниці, що проходили по їхній області. Натомість сусідні „вірнопопданні” Донські козаки мали високі, середні, спеціальні технічні школи, кадетський корпус, школу для вишколу своїх офіцерів. І все це без жодного свого власного гроша за державний кошт. Правда, тут необхідно підкреслити і той факт, що Кубанці ніколи не вживались при заворушеннях населення в самій державі, в той час як Донці завше на протязі історії були на цій службі урядів Московії-Росії, яку виконували завше залюбки і з охотою.

Кубанському козакові-офіцерові дуже трудно було вступити в академію генерального штаба. В той час як в склад царської кінної гвардії входило аж два „лейб-гвардії Донських козацьких полки” — Кубанського „лейб-гвардії” козацького не існувало ні одного. Тільки лише в „л.-гв. СВОДНІМ козацькім полку”, в склад якого входили загони усіх, крім Донських, козацьких військ, Кубанці були репрезентовані двома сотнями.

Україні відбувались в 1809, 1810, 1816 роках, коли в останнім році було переселено 23,808 родин і крім того 18,762 душі жіночої статі (так званий „дівочий набір”, таких „дівочих наборів” в Україні відбувалось кільканадцять; дівчат силоміць відірваних від родин було примушувано одружуватись з Кубанськими і Терськими козаками, НК). ... всі ці переселення були успішно переведені без жодних витрат з боку держави, а виключно за рахунок самих пересельців ... тому і нинішнє переселення 25,000 родин повинно відбутись також без жодних витрат з казни, а виключно за рахунок самих же пересельців. ... таке переселення дасть державі міцну оборону своїх кордонів без будь-яких витрат при розумнім використанні в державних інтересах цього войовничого племені”. ... (ПСЗ, т. XXXVII, стр. 165-167).

IV.

Г. ПОЛКИ ПОХОДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА 1812 РОКУ

„7-й уланський ОЛЬВІОПІЛЬСКИЙ полк зформовано 9 травня 1812 року з околишних поміщицьких селян-кріпаків Подільської і Київської губ. під назвою „4-й Український Козацький Полк”, який зараз же взяв участь в партизанській війні (проти Поляків Наполеонівської армії, що були вже прорвались на Правобережжя України). В 1816 р. Українське Козацьке Військо було розформоване. Його два полки (3-й і 4-й) були влиті в Бужське (Бугське) козацьке військо. 8 жовтня 1817 р. Бужське козацьке військо було розформоване. З нього було утворено чотири Бужських уланських полки. В 1830 р. 4-й Бужський уланський полк було названо Ольвіопільським уланським полком. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Штандарт простий. На штандартовій скобі вензель Александра I і напис: „1812 г. 4-й УКРАЇНСЬКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК”. Бойові заслуги: 19 срібних труб з написами на них „4-й Український Казачий Полк. За Победи над Французами. 30 августа 1814 г.”

„10-й уланський ОДЕСЬКИЙ полк зформовано 5 червня 1812 р. з поміщицьких селян-кріпаків Подільської і Київської губернь під назвою „3-й Український Козацький Полк” і зараз же виведено на фронт проти Наполеонівської армії. Українці (так в оригіналі) героїчно бились з ворогом. Були переможцями в численних битвах і сутичках, покривши себе невначуною безсмертною славою (за це по скінченні війни були знову віддані в рабство поміщикам, НК). Брالی участь у взятті Парижа. За свої доблесні дії на протязі війни 1812-14 років полк дістав багато нагород і відзначень. 26 жовтня 1816 р. полк був переформований з Українського Козацького в Український уланський з назвою 3-й Український уланський полк. А 8 жовтня 1817 р. з доповненням половиною полка тільки що розформованого Бужського козацького війська було зформовано 2-й Бужський уланський полк. В 1830 р. цей полк було названо

Одеським уланським. В 1864 р. полк дістав теперішню свою назву. Штандарт георгієвський. На штандартовій скобі вензель Александра I і напис: „1812 г. 3-й УКРАИНСКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК”. Бойові відзнаки: 9 срібних труб з написами на них „3-й Українській Казачій Полк. За Боевые Отличія. 30 августа 1814 г.” та 11 срібних труб з написами на них „9-й Українській Казачій Полк. За Геройство и Доблесть в войне 1812-1814 г.”

„16-й уланський НОВОАРХАНГЕЛЬСКИЙ полк веде свій початок від 2-го Українського Козацького Полка зформованого князем Никол. Григор. Щербатовим із своїх селян кріпаків (як Москаль Щербатов всього тільки вісімнадцять років після того, як Правобережжя України потрапило в руки Росії, придбав тут мастки і попередньо вільних козаків-Українців повернув на своїх рабів-кріпаків — не сказано, НК) Подільської і Київської губ. 5 червня 1812 р. під назвою „2-й Український Козацький Полк”, який зараз же взяв участь в партизанській війні. Після переходу р. Немань Українці (так в оригіналі, НК) вчинили неоцінімі прислуги Російській армії і покрили себе безсмертною славою в незлічимох битвах і сутичках, особливо при взятті Парижа. 26 жовтня 1816 р. полк був переформований в уланський, діставши назву 2-й Український уланський. 31 грудня 1817 р. одна половина полка була виділена на формування 4-го Українського уланського полка, а друга пішла на формування Новоархангельського уланського. Штандарт простий. На штандартовій скобі вензель Александра I і напис: „1812 г. 2-й УКРАИНСКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК”. Бойові заслуги: 11 срібних труб з написами на них „2-й Українській Казачій Полк. За Боевые Заслуги. 30 августа 1814 г.”

„17-й уланський НОВОМИРГОРОДСЬКИЙ полк був зформований 5 червня 1812 р. під назвою „1-й Український Козацький Полк”. В 1816 р. він був переформований в 1-й Український уланський. 25 липня 1830 р. його названо Новомиргородським уланським. Штандарт простий. На штандартовій скобі вензель Александра I і напис: „1812 г. 1-й УКРАИНСКИЙ КАЗАЧИЙ ПОЛК”. Бойові заслуги: 17 срібних труб з написами на них: „1-й Українській Казачій Полк. За Отличія в войне з Французами в 1812-1814 г. 30 августа 1814 г.”

„15-й гусарський УКРАЇНСЬКИЙ полк зформовано з полків Українського Козацького Війська, яке було зформоване з Українців (так в оригіналі, НК) по спеціальному маніфесту імператора Александра I під час війни з Наполеоном. Має 11

срібних труб з написами на них: „7-й Українській Казачій Полк. За Боевые Заслуги. 30 августа 1814 г.” та 10 срібних труб з написами на них: „11-й Українській Казачій Полк. За Боевые Заслуги при взятті Парижа. 30 августа 1814 г.”

Українське Козацьке Військо, з якого зродились не тільки переіменовані вище полки дореволюційної кінноти Російської імперії, завдячує своєю появою на світ війні Росії з Наполеоном в 1812-14 роках. Коли Наполеонова армія вже наближалась до кордонів Росії, то хтось з його маршалів, здається Массена, подав Наполеонові думку, що було би добре якщо мога швидше пробратись в Україну та використати велике незадоволення Українців, особливо в тій частині її, що всього вісімнадцять років тому потрапила до Росії після другого розділу Польщі. Наполеон відповів, що він не хоче бути другим Тракхом (раб-ватажок найбільшого і наймогутнішого повстання рабів в стародавньому Римі). Насправді причини були зовсім інші: річ у тім, що в Наполеоновій армії було по-над 120,000 Польського війська. Поляки претендували на відновлення Речі Посполитої Польскої в кордонах до 1772 року, себто до першого розділу Польщі. Отже на всю Правобережну частину України після успішного закінчення війни з Росією. Тому Наполеон не міг діяти всупереч розрахункам і бажанням Поляків. Тим більше що на Правобережжя були вже виряджені Польські полки Наполеонової армії. Одначе, ці полки за дуже короткий час були цілковито знищені тільки що зформованим Українським Козацьким Військом.

„Наполеон призвав під свої знамена Поляків Російських підданців з приєднаних до Росії (по розборах Польщі) областей. З них було зформовано гвардійський уланський полк, ще п'ять полків армійської кінноти і чотири полки піхоти. Всього ж в Наполеоновій армії під час війни 1812 р. було 120,000 Польського війська”.¹⁰³

Тут треба відмітити, що навіть після Віденського Конгресу 1815 р., коли більшість етнографічних Польських земель була передана Російському цареві, як окрема держава, королем якої і став Александер I, коронувавшись навіть осібно короною Польських королів, в Польскім незалежнім від Росії війську, існував Польський лейб-гвардії кирасирський *Подільський* полк, хоч Подільська губернія, з мешканців-Поляків якої був цей полк зформований, була складовою частиною Росії, а не „царства

¹⁰³ Воен. Энциклоп., т. 18, ст. 573.

Польського”.

Це було результатом великого захоплення Александра I Поляками і всім Польським як „панською нацією” ще з часів коли він був наслідником Російського престолу і великим не-нависником „мужиків”, про що докладніше далі. Симпатії Александра I до Поляків викликали велике незадоволення ним серед агресивних імперіялістичних кол Москалів.

„Всі (Декабристи) почали напрохуватись на виконання його (убивства Александра I), бо... для Росії не може бути нічого більш нещасливішого, як залишатись надалі під управлінням Александра”.¹⁰⁴

„Всі в той час (1817 р.) були заповнені політичними подіями... і відкриттям Польського Сейма. Здавалось би, що ліберальні Москалі (Декабристи) повинні би були тільки радіти і вітати дарування Полякам конституції. Але вони були в першу чергу патріотами (Російськими імперіялістами, НК). А деякі пункти тільки що опублікованої конституції давали привід для патріотичних побоювань. В конституції, наприклад, було сказано, що... 'ніякі землі не могли бути відірвані від „царства Польського”, але... 'могли бути приєднані до Польщі землі, заселені руськими' (треба розуміти Білорусами і Українцями, НК)”.¹⁰⁵

Конституцію Полякам Александр I мусів був дати згідно умовам Віденського Конгресу, бо інакше він не дістав би Польських земель. Але імперіялістичні кола Москалів дивились на це зовсім інакше. На їхню думку Росія і так показала великодушність, задовольняючись „тільки всього Польськими землями”, за визволення Європи від Наполеона. Не треба забувати що апетити імперіялістичних Москалів були набагато більші, що видно хоч би з пам'ятника на спогад про знищення Наполеонової тиранії: на ньому Александр I кладе свою шпаду на мапу *цілої Європи*, а не тільки на Польські землі. Тому нічого дивного нема, що імперіялістичні кола Росії дивились на „конституцію Полякам” („царство Польське” ними не визнавалось зовсім), як на зовсім зайву і 'цілком непотрібну' примху Александра I, тим більше що в самій Росії навіть найменших познач на будь-яку конституцію зовсім не існувало ще.

Александр I на першу чутку про появу на кордонах Росії Поляків з Наполеоновою армією оповістив спеціальним маніфе-

стом звернення виключно до селян-рабів України, яких його бабуня Катерина II віддала в рабство сімнадцять років тому поміщикам. Маніфест заохочував їх вступати до „Українського Козацького Війська”, обіцяючи всім хто братиме участь у війні „волю”. В наслідок цього на протязі двох тижнів з поміщицьких селян-рабів (до війська вступали не тільки селяни) Подільської, Київської, Полтавської і Чернігівської губерній було зформовано п'ятнадцять (15) кінних полків. Кожний полк був у півтора рази більший регулярного, бо припускалось що вони будуть не вповні босздатними в порівнянні з регулярними. Ці п'ятнадцять кінних полків офіційно маніфестом були названі „Українським Козацьким Війском”, бо маніфест обіцяв усім його воякам по закінченню війни повернення прав козацького стану (сословія). Як воювало це військо, більшість якого тільки недавно була zdegradovana з козацького стану до становища рабів і віддана Катериною II поміщикам в рабство, видно з повищих хронік окремих полків. *

* Чому Александр I так спішився з формуванням Українського Козацького Війська зрозуміло: треба було рятувати Російську імперію від Наполеонової армії, що не знала ще поразки. Небезпека була дуже поважна. На вишкіл армії з новобранців часу не було. Треба було користуватись уже готовою вишколеною армією та людьми від природи обдарованими здібностями військовика. Про це свідчать Александрові слова з його „Предписанія об образованіи Украинскаго Казачьяго Войска” (від 5-го червня 1812 р.): „Військо це формуватиметься на Україні (в оригіналі всюди стоїть Україна, Українське, НК), де люди з давних-давен до козацької служби з замилюванням звиклі і здібностями до неї відомі” (ПСЗ, т. XXXII, ст. 339).

Зпочатку був намір зформувати з Українців тільки лише 4 полки восьми-ескадронного складу по 150 козаків-шереговців, себто повний комплект полка обчислювався на 1600 душ. Але оте „замилювання звиклих і здібних” та Александрові обіцянки „волі” козакам по закінченню війни, перевищили всі Александрові сподіванки і розрахунки майже в чотири рази. Охочих набралось на 15 полків, що Російським урядом з великою радістю було повністю використано. Одначе, „замилювані звиклі і здібні” Українці в цім тільки по назві „козацьким війську” були всього лише звичайним гарматним мясом. Це видно з того ж Александрового припису, згідно з яким все начальство, починаючи з підстаршин (унтер-офіцерів) було з Москалів.

„Унтер-офіцери з резерви і з чиншового шляхетства Західних губерній (з тої частини бувшої Польщі, що заселена Москалями, бо губернії України називались Східно-Західними, а Білорусі Білорусько-Литовськими; ця так звана за часів Польщі „загородна шляхта” чиншове шляхетство — в Західних губерніях, Смоленська тощо складалась з Москалів; вона нагадувала вільне селянство із Запорізьких Земель,

¹⁰⁴ Цетлин Мих. — Декабристи, ст. 35.

¹⁰⁵ там же, ст. 33-34.

По закінченню війни Українське Козацьке Військо в 1816 році було розформоване.* Зі всього цього війська були вибрані вояки не селяни (діти духовенства, міщан тощо). Таких набралось на два по кількості вояків полки. Ці два полки були влиті в Бужське козацьке військо, якого до їх влиття нараховувалось три неповних полки. З решти вояків Українського Козацького Війська були вибрані бувші козаки, яких в 1795 р. повернуто було в рабство, на формування чотирьох уланських полків, які дістали назву Українських уланських. Не треба забувати що в той час термін військової служби тривав до глибокої старості, а тому новоявлені улани назавше були відірвані від своїх родин. Чотири полки з своїми родинами були примусово виселені на Кавказ і влиті в Кубанське і Терське козацькі війська. Ще в 1942 році на обширних просторах біля Кизляра і Моздока лунала Подільська говірка Української мови.

Решту ж вояків Українського Козацького Війська попросту знову було віддано в рабство поміщикам, або переселено в Орен-

що з нього складались пікінерні полки; після прилучення цього краю до Росії уряд не дав цій шляхті Російського дворянства, хоч Поляки-шляхтичі його дістали, бо мали кріпаків, а Москалі-шляхтичі їх не мали, НК). „Ці останні (унтер-офіцери з чиншової шляхти) по закінченню війни користуватимуться (якщо і надалі залишуться на військовій службі) правами дворянства, що присвятило себе військовій службі” (там же).

„Вахмістри і трубачі по одному на ескадрон на першій порі призначаються з найближчих кавалерійських полків. Згодом вахмістрів вибрати з-поміж унтер-офіцерів, а трубачів з-поміж козаків” (там же).

„Офіцери запрошуються з тих, що раніш самі вийшли з армії на пенсію. ... для формування ескадронів визначити в кожний ескадрон по одному офіцеру з найближчих кавалерійських полків”. (там же).

„Командири полків призначаються окремим царським указом” (там же).

Вже при самім зародку цього війська була очевидна непевність „волі” для його козаків: „... ті ж із них (козаків) яких поміщики знайдуть для себе невідгідним прийняти назад в свої села, будуть поселені на державних землях, про що буде відповідна постанова” (ПСЗ, т. XXXII, ст. 340).

* „Червня 11, 1816 р. ... негайно розпустити козаків (з полків Українського Козацького Війська 1812 р.) по домам ... 3-е, Мундурні речі залишити козакам в нагороду за їхню вірну службу. 4-е, Піки, шаблі, пістолі, труби, сідла і всю кінську зброю зібрати переписати ... і перевозити ... 5-е, Всіх коней оглянути ветеринарам ... придатних до військової служби роздати на тимчасове піклування, догляд і харчування аж до відібрання їх для армії, козакам. Непридатних для військової служби коней продати з публічних торгів і гроші перевозити, нічого з них не витрачаючи без нашого (царський указ) повеління” (ПСЗ, т. XXXII, стр. 887).

бурзький край.* Так скінчилась справа з Українським Козацьким Військом зформованим по спеціальному царевому маніфесту в 1812 р. та обіцянка царем „волі”. Підступні шахрайські обіцянки Александрового маніфеста дуже довго залишались роз'ятреною болочою раною на тілі Українського селянства, як згадка про шахрая-царя, якому Москалі історики на посміх надали назву „Благословенного”.

Такий кінець сподіванок обіцяної царем „волі” став причиною селянських повстань на Поділлі і в Київщині, що тривали досить довгий час. В зневірі і розпачі („цар такий же самий шахрай і брехун, як і вся решта панів”) обмануті селяни вбачали вихід із свого тяжкого становища єдине лише тільки в діях, подібних Гайдамачині.

... „під час селянських хвилювань в народі в 1826 році ходили чутки (на Уманщині) про появу „Гонтового сина”.¹⁰⁶

Александр I не міг, хоч би і хотів, виділяти Україну з цілої Російської імперії з її кріпацько-поміщицьким ладом, заведеним його бабунею Катериною II. Селянство в Росії уважалося просто робочою худобою в мастках поміщиків-рабовласників. Поміщицько-дворянська верхівка дуже цупко оберігала свої „права” на селян-рабів і була надзвичайно чутлива на спроби найменшого „послаблення” цих „прав”, хоч би вони виходили навіть з волі самого царя.

„Всі знали про замилювання царя (Александра I) Поляками. Говорили що він не тільки любить Поляків, але і ненавидить Росію; говорили що він хоче перенести до Варшави свою столицю. Князь Трубецькой ... писав з Петербурга ... цар наче б то хоче, опасуючись спротиву своїм плянам з боку дворянства, переїхати зі всією родиною до Варшави і звідти проголосити маніфест про звільнення селян від кріпацтва, щоби підняти їх таким чином на свій захист проти поміщиків”.¹⁰⁷

Отже, Александр I наче-б-то задумував звільнити селян від кріпацтва не з якихось гуманних переконань, а з чисто політично-тактичних міркувань для боротьби з поміщиками - дво-

* „Серпня 2, 1817 р. Про включення Черкасів, що мешкають в Оренбургській губ. в Оренбургське козацьке військо. ... Черкасів, що мешкають в Оренбургській губ. в селах Ускалицькій, Новоумерській, в Ільїнській фортеці і Красногорській дістанції повеліваю (царський указ) прираховувати до Оренбургського козацького війська”. (ПСЗ, т. XXXIV, стр. 464).

¹⁰⁶ Воен. Энциклоп., т. 10, ст. 380.

¹⁰⁷Цетлин Мих. — Декабристы, ст. 34-35.

рянами, що противились якимсь ближче невідомим його планам.

„Я уб'ю царя, а потім застрілюся сам”...¹⁰⁸ — заявив декабрист Якушкин.

Така була реакція „демократів-республіканців” Москалів на найменш вірогідну чутку про звільнення з їхнього рабства селян.

А чи сам Александр I був іншої думки про можливість звільнення селян з рабства?

„Александр I, що дав свободу Франції, охоронив її від помсти Австрійців, від злопам'яті Бурбонів ... почав дивно мінятися. Молодий офіцер л.-гв. Семенівського полка Якушкин спостерігав його на зустрічі гвардійських полків, що морем повертались в Росію (по закінченню війни в 1814 р.). Коли 1-а дивізія, зійшовши з кораблів на беріг, слухала вдячний молебень, поліція тут же колошматила народ киями, який в патріотичнім натхненні хотів наблизитись до війська-переможця... В Петербурзі ... Якушкин з товаришом-офіцером спостерігав церемонію зустрічі війська, стоячи неподалік від золотої карети імператриці Марії Федоровни (Александрової жінки). Попереду війська їхав вродливий на гарнім рижім коні імператор з оголеною шпадою. Він готовий був уже зхилити її перед імператрицею, як тут несподівано майже перед самим його конем перебіг через вулицю мужик. Імператор ударив коня острогами і кинувся з оголеною шпадою на тікаючого мужика. Поліція зустріла переляканого втікача киями. 'Я мимохить пригадав собі випеченого красуня-кота, який, одначе, не міг бути байдужим, запримітивши в якомусь кутку мишу, що намагалась зховатись від нього. Ми не могли повірити своїм очам що це наш імператор' (записав Якушкин, НК). Александр I що в молодості був республіканцем закінчив Аракчеївщиною і воєнними поселеннями”.¹⁰⁹

Александр I, якого Наполеон в одному своїому маніфесті назвав убивником свого батька, і не міг бути інакшим по відношенню до Українського Козацького Війська. Він ладен був дати „волю” кому завгодно, хоч цілому світові, тільки не „мужикам” свої держави, в тім числі і не Українцям.

Довгий час аж до самої революції 1917 р. навіть написи на штандартних скобах тих полків, де згадувалось про Укра-

їнське Козацьке Військо, старанно прикривались полотнищами штандартів, не розгортаючи їх до краю. А всі оті срібні труби з написами на них про заслуги цих полків, про „невянучу безсмертну славу” по-просту ховались яко мога далі від солдатів, ніби-то „з метою збереження найдорожчої царевої нагороди полку” і полкові оркестри ними ніколи не користувались. Частіше ж написи „такий-то Український Козацький Полк” на трубах заслужених багатьома полками Українського Козацького Війська просто були залиті сріблом і зарівняні так, що залишався тільки кінець напису ... ”30 августа 1814 г.”

Священними для Українського народу словами „козак”, „козацтво”, „козацький” — синонімами волі і свободи — дуже часто зловживала Росія в своїх корисних цілях, визискуючи та обмануючи в найганебніший спосіб Український народ.

„Українські козацькі полки творились і в біжучім (XIX) століті: в 1812 р., в 1831 р., в 1855 р. і в 1863 р., але це були козацькі полки по назві лиш тільки”.¹¹⁰

„Росія багато разів користувалась Українськими козаками після їх остаточної ліквідації Катериною II (Слобідсько-Українських в 1765 р. і полків Гетьманщини в 1783 р.) для посилення своєї військової могутності. Так в 1787 р. під час другої війни з Туреччиною вони були знову призвані у тимчасово відновлені козацькі строеві частини і були розформовані як пройшла потреба в їх існуванні по закінченню війни; в 1812 р. на підставі маніфеста для зміцнення дієвої армії проти Наполеонової армії з мешканців Чернігівської, Київської, Полтавської і Кам.-Подільської губ. були зформовані 15 Українських кінних полків; полки ці були розформовані в 1816 р. коли пройшла вже потреба дальшого їх існування; далі в 1831 р. з приводу Польського повстання з Українських козаків тих же губерній було зформовано 8 кінних полків, після того як пройшла в них потреба, два з них (в 1832 р.) були переведені на Кавказ, де з них були зформовані Сунженський і Владикавказький полки Терського козацького війська, а решта в тім же 1832 р. були розформовані і переселені на Кавказ (щоб не викликувати знову нового повстання, подібного тому, що було після 1816 р., НК). Під час Кримської війни в 1853-55 р. на підставі спеціального маніфеста з мешканців Полтавської і Чернігівської губ. (тут в 1816 р. не було повстання, НК) було

¹⁰⁸ там же, ст. 35.

¹⁰⁹ там же, ст. 7-8.

¹¹⁰ Енциклоп. Воен. и Морск. Наук, т. 5, ст. 61.

зформовано 6 Українських козацьких полків, які по скінченню війни також були розформовані і переселені на Кавказ, частинно в Оренбурзький край і, нарешті, в 1863 р. з приводу нового Польського повстання з Українських козаків знову були зформовані 3 Українських козацьких кінних полки: 1-й і 2-й Полтавські та 3-й Чернігівський, котрі в 1864 р. були розформовані, бо більше в них не було потреби".¹¹¹

Ще і досі в околицях Ташкента та довкола озера Іссик-Куль і далі за ним на схід аж до кордонів Сінкіянґа (Заїссик-Куля) в Киргізії є багато Українських сел з пересельців, примусово виселених сюди Українських козацьких полків після 1855 р. та після 1864 р. „після того як пройшла потреба в дальнішій їх існуванні". Цікавим буде тут відмітити, що в околицях Ташкента ці Українські села спочатку несли військову службу. Вони ще і досі зберегли та мають такі назви: село „1-а рота", село „2-а рота" і т. п. аж до „16-ї роти". Натомість Українські села довкола озера Іссик-Куля і далі на схід називаються селами; а Українські полки 1-й і 2-й Полтавські та 3-й Чернігівський з 1863 р. були переселені на самий кордон з Афганістаном і Персією біля Кушки і Йолотані в теперішнім Туркменістані. Суто Українські національно села ці і досі називаються одне Велике Полтавське, а друге Мале Полтавське.

З сумом та білю серця доводиться признати, що Росія — Тюрма Народів — і в першу чергу Українського народу, збудована на його костях і зцементована його кров'ю.

¹¹¹ Воен. Энциклоп., т. 15, ст. 142.

ПРИМІТКИ І ПОЯСНЕННЯ

АРХАНГЕЛОГОРОД — стара назва дана ще Запорожцями містечку на лівому березі р. Синюхи проти м-ка Торговиці на правім березі, яке після зруйнування держави Козацького Війська Запоріжського в 1775 р. Московитський уряд переіменував на НОВО-АРХАНГЕЛЬСК; тепер в Кировоградській області. Дуже стародавня оселя, що колись творила одно ціле з Торговицею. Пізніше, уже в наші часи, Запорожці на цьому стародавнім місці заснували сильно укріплений пункт проти Польщі, кордон з якою проходив по р. Синюсі, і назвали його Архангелів Михайлів Город. Пізніше ними ж його було переіменовано на Архангелогород. Його, Архангелогородський, полк, що складався з околиць вільних селян, з назвою драгунський, яку йому надав Російський уряд, добровільно брав участь у війні Росії з Прусією в 1760 р. по боці Росії. В тій війні 28 вересня 1760 р. цей полк зайняв Пруську столицю Берлін за що його полкова оркестра дістала срібні труби з відповідним написом.

БАТОРИИ Стефан — Семигородський Мадяр, якого Поляки обрали собі за короля в 1575 році після втечі з Польського престолу Генрика Анжуйського; умер в 1586 р.

БІЛГОРОД — місто Харківського Слобідсько-Українського козацького полка на півночі поблизу кордону полкової території з Московією. Біля нього напівнічі проходила так звана Білгородська лінія укріплень („Білгородська черта") побудована Московією на своїм південнім кордоні в 30-х роках XVII століття. Ця лінія „починалась у верхів'ї доплива Дніпра Ворскли від м. Карпова та йшла на схід на півночі біля Білгорода до м. Коротояка, звідкіль повертала на північний схід" (БСЭ, I, т. 5, стр. 281). Що Слобідсько-Українські козацькі полки Московія захопила в 1651 р., видно з історичної мапи розросту Московії, уміщеної в окремій книзі БСЭ I „Союз СС Республік" між сторінками 384 і 385, на якій над словом „Харьков" стоїть 1651 — рік „придбання Московією цього края.

КАЛНИК — село Вінницької обл. Липовецького району, бувший центр Калницького козацького полка, що сформувався задовго ще до Хмельниччини. Боровся разом з гетьманом П. Дорошенком за цілість Української держави після Андрусівського миру, по якому Московія, зламавши угоду між гетьманом В. Хмельницьким і царем Алексієм Михайловичем, зрадила Україну, поділивши з Польщею, причім незрівняно більша частина Українських земель знову потрапила в лабети Польщі.

КРОПИВНА НИЖНЯ і ВЕРХНЯ — села Вінницької обл. Ситковецького району на лівому березі р. Південного Богу. Після Хмельниччини тут був сформувався Кропивянський козацький полк, що виділився в більшій частині з Браславського і в меншій частині з Уманського полків. В боротьбі гетьмана П. Дорошенка за цілість України був по боці П. Дорошенка.

ЦАВОЛОЧ — село Київської обл. біля м. Сквири. Після Андрусів-

ського миру тут був зформований з частин Білоцерківського і Калиницького полків Павлолучський козацький полк, що боровся разом з гетьманом П. Дорошенком за цілість Української держави.

РЕЧ ПАСПОЛИТА ПОЛЬСКА (офіційна назва по-Польски **ЖЕЧ ПОСПОЛИТА ПОЛЬСКИ, ЛІТВИ і РУСИ**, походить від точного перекладу Латинських слів *Res Publicum*) — назва Польщі після Люблинської унії 1569 року.

ТОРГОВИЦЯ — містечко Київської області, на схід від Умані на правім березі р. Синюхи проти Архангелогорода на лівому. Дуже стародавня оселя; її відвідували ще Геродот і Генуезці з своїх Кримських колоній. Центр (місце постійного осідку архієпископа) Аріяського Християнства в південній частині України задовго ще до офіційного признання Християнства в Київській Русі-Україні князем Володимиром державною релігією. В 1668 році тут був зформувався Торговицький козацький полк. Першим його полковником був Юхим Торговицький. Його наступником був Степан Щербина. Тут гетьман Петро Дорошенко бив свої гроші. В 1675 році після союзу гетьмана П. Дорошенка з Туреччиною Торговицький полк цілою громадою з жінками і дітьми разом з іншими Правобережними козацькими полками виселився за Дніпро. Тут в 1768 році Польські конфедерати склали угоду для захисту Речі Посполитої від Російського загарбництва для чого увійшли у згоду з Туреччиною.

Д О Д А Т О К.

Полки Українського походження:

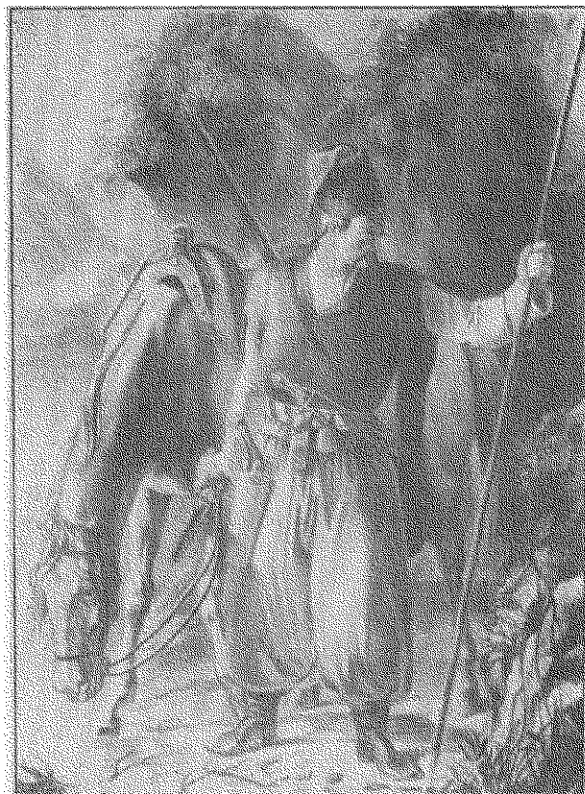
драгунські:	уланські:
3-й Новоросійський	4-й Харківський
4-й Новотроїцько-Катеринославський	6-й Волинський
6-й Глухівський	7-й Ольвіопільський
7-й Кинбурнський	8-й Вознесенський
12-й Стародубський	9-й Бужський
14-й Малоросійський	10-й Одеський
15-й Переяславський	11-й Чугуївський
18-й Сіверський	12-й Білгородський
19-й Архангелогородський	16-й Новоархангельський
	17-й Новомиргородський

гусарські:

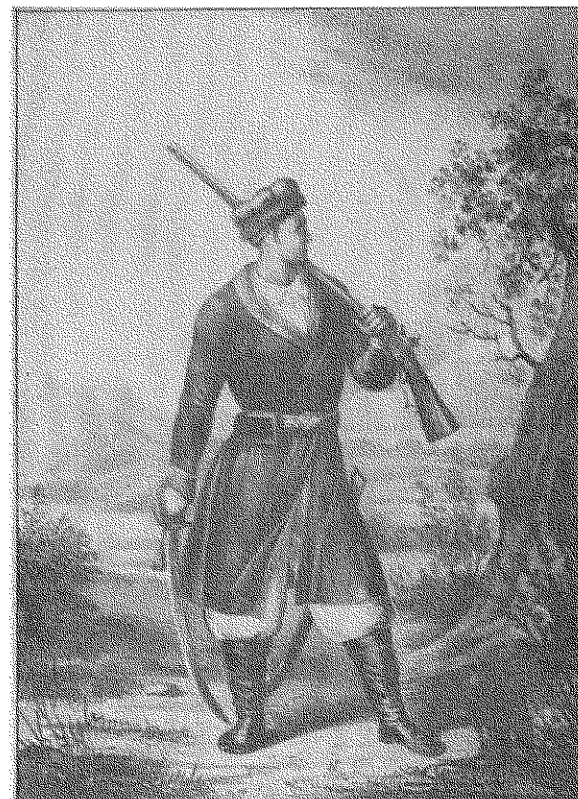
- 1-й Сумський
- 2-й Павлоградський
- 3-й Єлисаветградський
- 4-й Маріупільський
- 5-й Олександрійський
- 8-й Лубенський
- 9-й Київський
- 11-й Ізюмський
- 12-й Охтирський
- 15-й Український
- 17-й Чернігівський
- 18-й Ніжинський

полки тої ж армії Українського козацького походження з чужими, не-Українськими назвами:

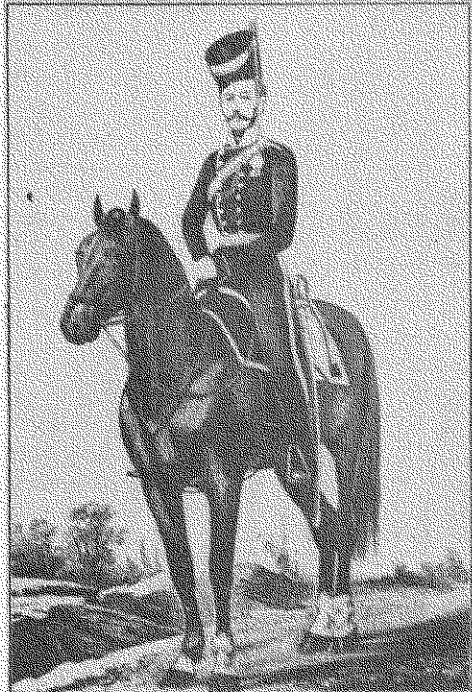
1. лейб-гвардії Кінно-гренадерський
2. лейб-гвардії Кінний
3. лейб-гвардії Гусарський
„його імператорської величності”
4. 6-й гусарський Клястицький
5. 7-й гусарський Білоруський
6. 5-й уланський Литовський
7. 2-й драгунський Пековський
8. 10-й драгунський Новгородський
9. 16-й драгунський Тверський



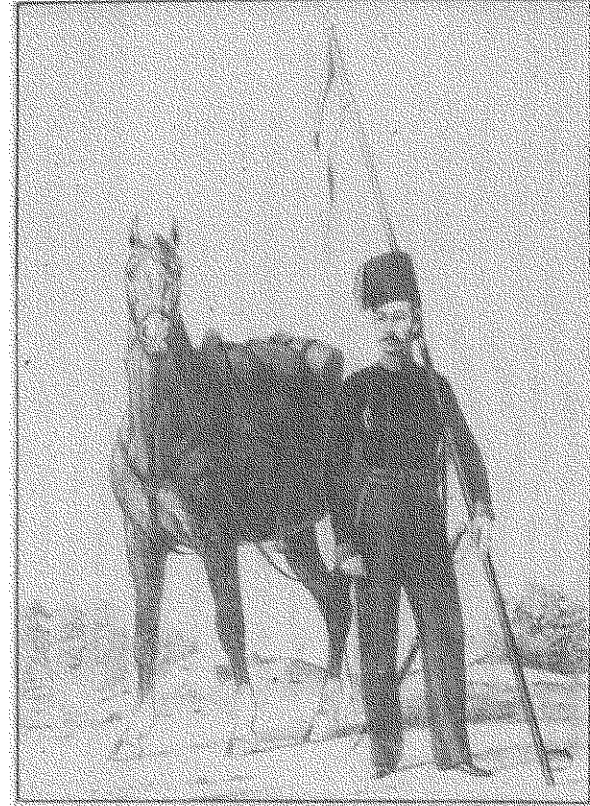
**Запорізький козак в останні десятиліття
перед зруйнуванням Січи.**



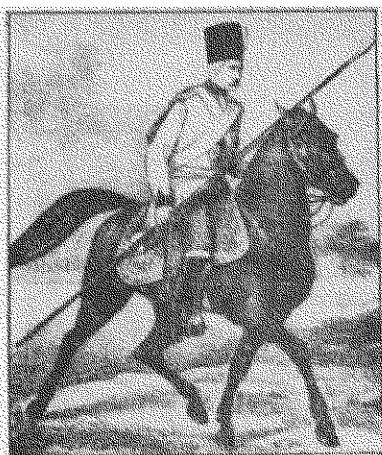
Козак з ГЕТЬМАНЩИНИ.



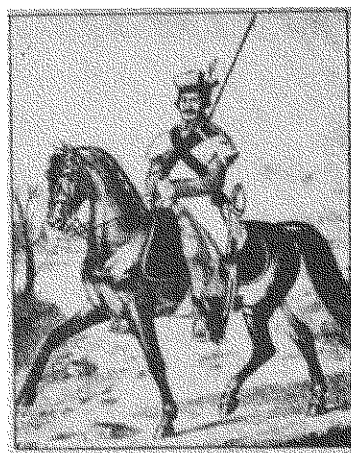
**Старшина БУЖСЬКОГО Козацького
Війська (1803 р.).**



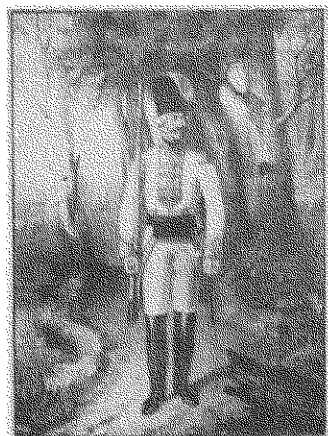
**Козак 1-го полка УКРАЇНСЬКОГО Козацького
Війська 1812 року.**



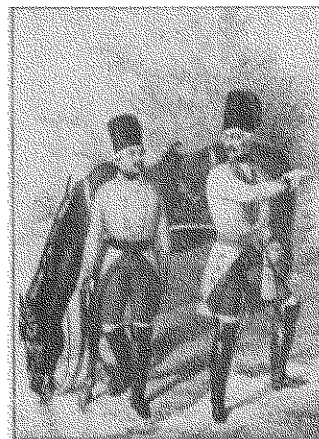
**Шкіпер
ЄЛІСАВЕТГРАДСЬКОГО
полка (1760 р.).**



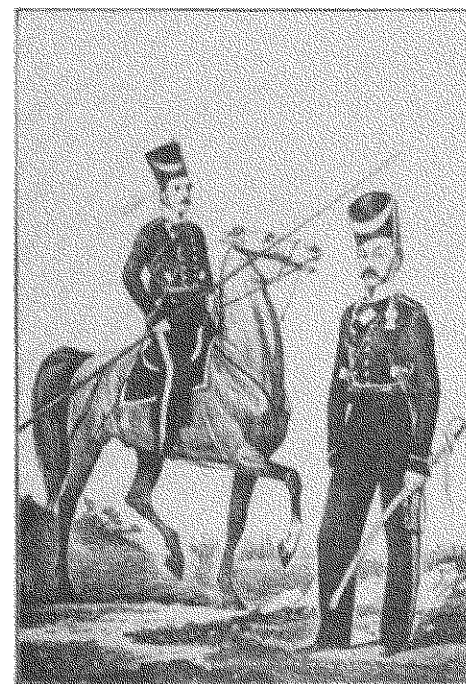
**Шкіпер ДНІПРОВСЬКОГО
полка (1760 р.).**



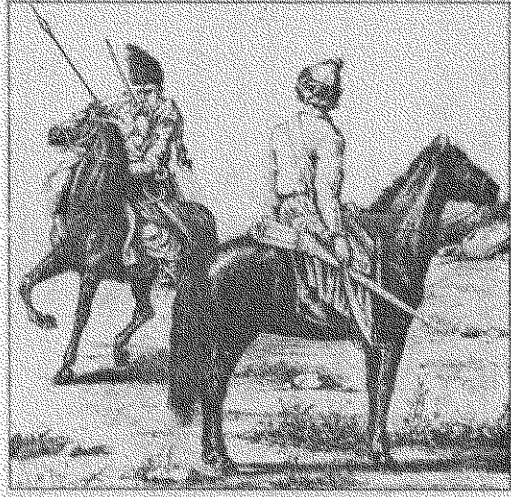
**Шкіпер ПІГУЛЬСЬКОГО
полка в пінім строю
(1748 р.).**



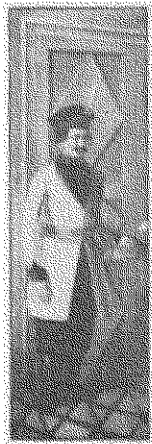
**Шкіпер і Старшина
ДОНЕЦЬКОГО полка
(1760 р.).**



**Козак і Підстаршина БУЖСЬКОГО Козацького
Війська (1803 р.); отак виглядали через
28 років Запорізькі козаки після
зруйнування Січи, що залишились
на своїх старих землях.**



**Запорізький козак і Кінний стрілець
(так зпочатку називались озброєні
пересельці - пізніші пікиєри).**



**Пікиєр
САМАРСЬКОГО полка
(1760 р.).**



**Пікиєр ЛУГАНСЬКОГО
полка в пішім строю
(1762 р.).**

ПОМИЛКИ ЗАУВАЖЕНІ ПІСЛЯ НАДРУКУВАННЯ КНИЖКИ

сторінка	рядок	надруковано	мас бути
обкладинка стор. 2	4 знизу	Війська 1612	Війська 1812
„ 9	7 знизу	В Київській Русі-Україні	В Київській державі Русі-Україні
„ 12	8 зверху	Великорусского, народа	Великорусского (Москальського, НК), народа
„ 13	16 знизу	Русский рід	Русский (Москальський, НК) рід
„ 20	17 знизу	Запорожські і всіюди в книжці	Запорізькі
„ 83	19 зверху	режі біля Татарбунара	режі, біля Татарбунара
„ 96	6 зверху	Res Publicum	Res Publica